B. BONCOMPAGNI

189

CLX 357

Jacobus Necker est possessor huius
liber de [illegible]dorff [illegible]

[illegible]

Marci tullii ciceronis liber primus

Marci Tulii ciceronis &c

1

2 8 6

Ci 167

1 _ 167

Cicero

PAZ
115
.C604

MS 100

FORDHAM UNIVERSITY
LIBRARY
NEW YORK 58, N. Y.

RARE
BOOK

Tulli Ciceronis expositio –
contrelorgare – in mano –

Marci Tulij ciceronis atque maximi consulis romani
ac oratoris maximi ad M. C. C. filium suum officiorum
liber incipit. Prohemium generalis in libros omnes

Quamquam te marce fili annum iam audientem 1
Cratippum: idque athenis abundare oportet
preceptis institutisque philosophie propter summam et doc:
toris auctoritatem. et urbis quorum alter te scientia au-
gere potest altera exemplis. Tamen ut ipse ad meam utilitatem
semper cum grecis latina coniunxi. Neque id in philosophia
solum sed etiam in dicendi exercitatione feci. id tibi censeo
faciendum. ut par sis in utriusque orationis facultate.
Qua quidem ad rem nos (ut videmur) magnum
adiumentum attulimus hominibus nostris. Ut non modo
grecarum litterarum rudes sed etiam docti aliquantum 2
se arbitrentur adeptos et ad discendum et ad iudicandum. Quamobrem
disces tu quidem a principe huius etatis philosophorum
et disces quamdiu voles. tam diu autem velle
debebis quoad te quantum proficias non penitebit.
Sed tamen nostra legens. non multum a peripateticis
dissidentia. quoniam utrique socratici et platonici volumus
esse. De rebus ipsis utere tuo iudicio. Nichil enim impedio.
orationem autem latinam efficies profecto legendo nostra
pleniorem. Nec vero arroganter hoc dictum exis:
timari velim. Nam philosophandi scientiam concedens multis.
quod est oratoris proprium apte. distincte. ornate
dicere. quoniam in eo studio etatem consumpsimus.
si michi id assumo videor id meo iure quodammodo

3 vendicare. Quamobrem magnope te horto
mi cicero ut no solu orones meas sed hos
etia de phia libros qui ia se illis fere equarut
studiose legas. Vis n. dicendi maior e in illis
sed hoc quoq colendu e. et equabile et tepa
tu orationis genus. Et id quid nemi grecorum ui
deo adhuc contigisse ut idem utroq in genere la
boraret sequeretq et illud forense genus dicendi
et hoc quietu disputandi. Nisi forte demetrius
phalereus in hoc nu haberi pot disputator
subtilis orator parum vehemens dulcis tn ut
theofrasti discipulu possis agnoscere. Nos at
quantu in utroq profecerimus aliorum sit iudiciu.
4 utrumq certe secuti sumus. Equidem et platonem
existimo si genus id forense dicendi tractare volu
isset grauissime et copiosissime potuisse dicere.
Et demosthenem si illa que a platone didi
cerat tenuisset et pronuntiare voluisset ornate
splendideq facere potuisse. Eodemq modo de ari
stotele et socrate iudico quorum uterq suo studio
delectatus contempsit alteru. Sed cu statuisse aliquid
hoc tempore ad te scribere et multa posthac ab eo.

concordiam volui maxime quod et etati tue esset
aptissimum et auctoritati mee gravissimum. Nam
cum multa sint in philosophia et gravia et utilia accura-
te copioseque a philosophis disputata latissime pate-
re videntur ea que de officiis tradita ab illis et precepta
sunt. Nulla enim vite pars neque publicis neque priva-
tis neque forensibus in rebus neque si tecum agas quid
neque si cum altero contrahas vacare officio potest. In eo
quod colendo sita vite est honestas omnis et
5 in negligendo turpitudo. Atque officii preceptis trade- 5
dis philosophum se audeat dicere. Sed sunt non nulle
discipline que propositis malorum et bonorum finibus
officium omne pervertunt. Nam qui summum bonum sic
instituit ut nihil habeat cum virtute coniunctum
idque suis commodis non honestate metitur. Hic si
sibi ipse consenciat et non interdum nature bonitate
vincatur neque amiciciam colere possit nec iusticiam
nec liberalitatem. Fortis vero dolorem summum ma-
lum iudicans aut temperans voluptatem summum bonum
6 statuens esse certe nullo modo potest. Que quamquam ita sint 6
in promptu ut res disputatione non egeat sunt tamen
a nobis alio loco disputata. Hee discipline igitur si
sibi consentanee esse velint de officio nihil queant dicere
neque ulla officii precepta firma stabilia coniuncta
nature tradi possunt nisi aut ab hiis qui solam

Per quid[illegible] communis est omnium philosophorum [illegible] officii.

virtutem aut ad hōies qui maxīe honestate ppt̄ se
ditant expectando. Itaq3 prīa a ca preposi
toriorū et achademicorū. et paripathe ticorū
quōm aristonis pirronis et erilli iamdem ex
plosa e s̄nā qui tn̄ h̄erent ius sui disputādi
de officio. si certi aliquē delectu reliquissent
ut ad officii inuentorē aditus esset. Sequimē
igr h̄o quidē tpe. et in h̄ac questiōe. potissīn
stoicos. nō ut interpretes. sed (ut solem9)
e fontibus eorū iudicio: arbitrio nrō. qntū
quoquomodo uidebit hauriem9. Argumētū
Placet igr̄. qm̄ omnis disputatio de of-
ficio futura est. ~~qd ptinet ad finē bonorū~~
ante diffinire quid sit officiū. quod a pan-
ecio pretermissū esse miror Omnis .n. que a
ratiōe suscipitur de aliqua re institutio. debz
a diffinitiōe pficisci. ut intelligat̄ id quid sit
id de quo disputat̄. Prohemium
Omnis de officio dupx ē qstio. Vnū
genus est. qd ptinet ad finē bonorū. alterū
qd positū ē in preceptis quibus in omnes ptes
usus uite cōfirmari possit. Superioris generis
huiusmōi exempla sunt. Omnia ne officia pfecta

sint. nunquid officium aliud alio maius sit. et
que sint eiusmodi. Quorum autem officiorum pre-
cepta traduntur ea quamquam pertinent ad finem
bonorum tamen id minus apparet. quia magis ad institu-
cionem vite communis spectare videntur. de quibus est
nobis his libris explicandum. Atque etiam 8
alia divisio est officii. Nam et medium quoddam
officium dicitur et perfectum. Perfectum autem officium
rectum opinor vocemus. quod greci XAGWX:
WCHA. hoc autem commune officium vocant.
Atque ea diffiniunt sic. ut rectum quod sit. id per-
fectum officium esse diffiniunt. Medium autem
officium id esse dicunt quod cur factum sit. racio
probabilis reddi possit. Triplex est deliberatio

Triplex igitur est ut panetio videtur consilii 9
capiendi deliberatio. Nam honestumne factu
sit an turpe dubitant id quod in deliberacionem
cadit. in quo considerando sepe animi in contrarias
sententias distrahuntur. Tum autem aut inquirunt. aut
consultant ad vite commoditatem iocunditatemque. ad
facultates rerum atque copias ad opes. ad poten-
ciam. quibus et se possint iuvare et suos conducat
id necne de quo deliberant. que deliberacio
omnis in racionem utilitatis cadit. Tercium dubitandi

honestum cum pugnare videtur cum honesto id quod videtur
esse utile. Cum enim utilitas ad se rapere hone-
stas contra revocare ad se videtur. Fit ut distra-
hatur in deliberando animus afferatque ancipitem
10 curam cogitandi. Hac divisione cum preterire
aliquid maximum vicium in dividendo sit duo
pretermissa sunt. Nec enim solum utrum honestum
an turpe sit deliberari solet: sed etiam duobus
propositis honestis utrum honestius. Itemque pro-
positis duobus utilibus utrum utilius. Ita quam triplicem
putavit esse racionem in quinque partes distribui
debere reperitur. Primum igitur est de honesto dupliciter.
Tum pari racione de utili. Post de comparatione
eorum disserendum. Quid natura officii inseruerit
animantibus

11 Principio generi animantium omni est a natura tributum
ut se vitam corpusque tueatur: declinetque ea que
ei nocitura videantur: queque sint ad vivendum
necessaria inquirat et paret: ut pastum et latibula
et alia eiusdem generis. Commune autem animantium
omnium est coniunctionis appetitus procreandi causa
et cura quedam eorum que procreata sint. Sed
inter hominem et beluam hoc maxime interest quod
hec tantum quantum sensu movetur ad id solum
quod adest quodque presens est se accomodat paulum
admodum sentiens preteritum aut futurum. Homo autem

qui rationis est particeps per quam consequentia cer-
nit, causas rerum uidet earumque progressus
et quasi antecessiones non ignorat, similitudines
comparat, rebusque presentibus adiungit atque annectit
futuris, facile totius uite cursum uidet ad eam-
12 que degendam preparat res necessarias. Eademque natura
vi rationis hominem conciliat homini et ad orationis
et ad uite societatem. Ingeneratque in primis
precipuum quendam amorem in eos qui procreati
sunt, impellitque ut hominum cetus et celebrati-
ones interesse et sibi obedire uelit. ob easque causas
studeat parare ea que suppeditent ad cultum et
ad uictum, nec sibi soli sed coniugi, liberis ceterisque
quos caros habeat tuerique debeat. Que cura
exsuscitat etiam animos et maiores ad rem
13 gerendam facit. In primisque hominis est propria ueri
inquisitio atque inuestigatio. Itaque cum sumus necessariis
negotiis curisque uacui, tum auemus aliquid
uidere, audire, addiscere. Cognitionemque rerum
aut occultarum aut admirabilium ad beate uiuendum
necessariam ducimus. Ex quo intelligitur quod uerum
simplex sincerumque id esse nature hominis aptissimum.
Huic ueri uidendi cupiditati adiuncta est appe-
titio quedam principatus ut nemini parere animus bene
informatus a natura uelit nisi precipienti aut do-
centi aut utilitatis causa iuste et legitime imperanti:
ex quo animi magnitudo existit humanarumque rerum

14 contemplo. Nec vero illa parva vis nature est
rationisque quod unum hoc animal sentit. quid
sit ordo. quid sit quod deceat. in factis dictisque
qui sit modus. Ita que eorum ipsorum que aspectu
sentiuntur nullum aliud animal pulcritudinem
venustatem. convenientiam partium sentit.
Qua similitudine natura ratioque ab oculis.
ad animum transferens. multo etiam magis pul-
critudinem. constantiam ordinem in consiliis
factisque conservanda putat. cavetque ne quid
indecore. effeminate ve faciat. tum in omnibus
et opinionibus et factis ne quid libidinose
aut faciat aut cogitet. Quibus ex rebus
conflatur et efficitur id quod querimus honestum
quod etiam si nobilitatum non sit tamen honestum
sit quodque vere dicimus etiam si a nullo laudetur
laudabile esse natura.

Divisio honesti in quatuor virtutes

15 Formam quidem ipsam marce fili. et tanquam fa-
ciem honesti vides. que si oculis cerneretur mirabiles
amores (ut ait plato) excitaret sapientie
Sed omne quod honestum est. id quatuor partium
oritur ex aliqua. Aut enim in perspicientia veri
sollertiaque versatur. aut in hominum societate
tuenda. tribuendoque suum cuique. et rerum contra-
ctarum fide. aut in animi excelsi atque invicti
magnitudine et robore aut in omnium
que fiunt. queque dicuntur ordine et modo
in quo inest modestia et temperantia. Que

quattuor quamquam inter se colligata atque im-
plicata sint, tamen ex singulis certa officiorum
genera nascuntur. Velut ex ea parte, que primo
descripta est, in qua sapientiam et pruden-
ciam ponimus, inest indagatio atque inventio
veri, eiusque virtutis hoc munus est proprium. 16
16 Ut enim quisque maxime perspicit, quid in re
quaque verissimum sit, quique et acutissime et
celerrime potest et videre et explicare racio-
nem, is prudentissimus rite haberi solet. Quocirca
huic quasi materia, quam tractet et in qua
versetur, subiecta est veritas. Reliquis autem tribus 17
virtutibus necessitates proposite sunt ad eas res parandas
tuendasque, quibus actio vite continetur, ut societas
hominum coniunctioque servetur, et animi excellen-
cia magnitudoque cum in augendis opibus opibus
utilitatibusque et sibi et suis comparandis, tum
his ipsis multo magis in ipsis despiciendis eluceat.
Ordo autem et constancia et moderatio et ea
que sunt his similia versantur in eo genere,
ad quod est adhibenda quedam actio, non solum
mentis agitatio. His enim rebus, que tractantur
in vita, modum quendam et ordinem adhibentes
honestatem et decus conservabimus.

De prudentia parte honestatis

Ex quattuor autem locis, in quos honesti naturam 18
vimque divisimus, primus ille, qui in veri cogni-
cione consistit, maxime naturam attingit

humana. Omnes enim trahimur et ducimur
ad cognitionis scientie cupiditatem in qua excel-
lere pulchrum putamus labi autem errare nescire
decipi et malum et turpe ducimus. In hoc genere
naturali et honesto duo vicia vitanda sunt. Unum
ne incognita pro cognitis habeamus hisque
temere assentiamur. Quod vicium effugere
qui volet (omnes autem velle debent) adhiba-
bit ad considerandas res et tempus et diligentiam.
19 Alterum est vicium quod quidam nimis magnum
studium multamque operam in res obscuras atque
difficiles conferunt easdemque non necessarias. Quibus
viciis declinatis quod in rebus honestis et cogni-
cione dignis opere cureque ponetur id iure lau-
dabitur ut in astrologia C. sulpicium audimus
in geometria Sextum pompeium ipsi cognovimus
Multos in dialecticis plures in iure civili que
omnes artes in veri vestigatione versantur
cuius studio a rebus agendis abduci contra
officium est. Virtutis enim laus omnis in actione
consistit a qua tamen sepe fit intermissio. Multique
dantur ad studia reditus tum agitatio mentis
que numquam acquiescit potest nos in studiis cogi-
tacionis et sine opera nostra continere. Omnis autem
cogitatio motusque animi aut in consiliis capi-
endis de rebus honestis et pertinentibus

ad bene beateque vivendum: aut in studiis scientie
cognitionisque versabitur. Ac de primo quidem fonte
officiorum diximus.

de hominum societate tuenda in qua est iustitia

De tribus autem reliquis latissime patet ea ratio 20
qua societas hominum inter ipsos et vite quasi
communitas continetur. Cuius partes due sunt iusticia
in qua virtutis splendor est maximus ex qua boni
viri nominantur. Et huic iuncta est beneficentia
quam eandem vel benignitatem vel liberalitatem
appellari licet. Sed iusticie primum munus
est: ne cui quis noceat. nisi lacessitus iniuria.
Deinde ut communibus pro communibus utatur: privatis autem
ut suis. Sunt autem privata natura nulla. 21
Sed aut vetere occupatione ut qui quondam
in vacua venerunt. aut victoria. ut qui bello
potiti sunt. aut lege. aut pactione. condicione.
sorte. Ex quo fit ut ager arpinas arpinatum
dicatur. tusculanus tusculanorum. Similisque
est privatarum possessionum descriptio. Ex quo quia
suum cuiusque fit eorum que natura fuerant communia. quod
cuique obtigit. id quisque teneat. E quo si quis
plus sibi appetet violabit ius humane societatis.
22 Sed quoniam (ut preclare scriptum est a platone) 22
non nobis solum nati sumus ortusque nostri partem
patria vendicat. partem amici. atque ut placet
stoicis. que in terris gignuntur ad usum hominum

omnia creari. homines aut hominum causa esse generatos ut ipsi inter se alii aliis prodesse possent. In hac naturam debemus ducem sequi communes utilitates in medium afferre mutatione officiorum. dando accipiendo. tum artibus tum opera. tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem.

fundamenta iustitie que sint

23 Fundamentum aut iustitie est fides id est dictorum conventorumque constancia et veritas. ex quo quamquam hoc videbitur fortasse cuipiam durius. tamen ut videamur imitari stoicos qui studiose exquirunt. unde verba sint ducta credamusque. quia fit quod dictum est. appellatam fidem.

De iniustitias

Sed iniusticie genera duo sunt. unum eorum
qui inferunt. alterum eorum qui ab hiis quibus
infertur si possunt non propulsant iniuriam. Nam qui
iniuste impetum in quempiam facit aut ira. aut
aliqua perturbatione incitatus. is quasi manus vio-
lenter videtur afferre socio. qui autem non defendit
nec obsistit si potest iniurie tam est in vicio
quam si parentes aut amicos aut patriam deserat.
Atque ille quidem iniurie que nocendi causa de in- 24
dustria inferuntur. sepe a metu proficiscuntur. cum
is qui alteri nocere cogitat timet ne nisi id
fecerit. ipse aliquo afficiatur incommodo. Maximam
autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur
non nulli. ut adipiscantur ea que concupierunt.
In quo vicio latissime patet avaricia. Expetuntur 25
autem divicie. tum ad usus vite necessarias: tum ad per-
fruendas voluptates. In quibus autem maior est
animus. in hiis pecunie cupiditas. spectat ad opes
et ad gratificandi facultatem: ut nuper M. crassus
negabat ullam satis magnam pecuniam esse ei
qui in re publica princeps vellet esse. cuius ex fructibus
exercitum alere non posset. Delectant etiam magni-

apparatus vitaeque cultus cum elegancia et copia
quibus rebus effectum est ut infinita pecunie
cupiditas esset. Nec vero rei familiaris
amplificatio nemini nocens vituperanda est sed
26 fugienda semper iniuria est. Maxime autem
adducuntur plerique ut eos iusticie capiat obli-
vio cum imperiorum honorum glorie cupiditatem
inciderint. Quod enim est apud ennium. nulla
sancta societas. nec fides regni est. id latius
patet. Nam quicquid eiusmodi est in quo non possint
plures excellere. in eo plerumque fit tanta contentio
ut difficillimum sit sanctam servare societatem.
Declaravit id modo temeritas C. cesaris qui
omnia iura divina et humana pervertit propter eum
quem ipse sibi opinionis errore finxerat principa-
tum. Est autem in hoc genere molestum. quod in maximis
animis splendidissimis ingeniis. plerumque existunt
honoris imperii potentie glorie cupiditates.
Quo magis cavendum est. ne quid in eo genere
peccetur. De duabus iniuriis

27 Sed in omni iniusticia. permultum interest. utrum
perturbacione aliqua animi. que plerumque brevis est

et ad tempus. an consulto animi et cogitata fiat.
iniuria. Leviora enim sunt ea que repentino
aliquo motu accidunt quam ea que immeditata
et preparata inferuntur. Ac de inferenda quidem
iniuria satis dictum est.

De causis quibus pretermittitur officium.

Pretermittende aut defensionis deserendique 28
officii. plures solent esse cause. vel aut inimi-
citias. aut laborem. aut sumptus suscipere nolunt;
aut etiam neglicencia. pigricia. inercia. aut
suis studiis. quibusdam occupacionibusve sic impe-
diuntur: ut eos quos tutari debeant desertos esse
paciantur. Itaque videndum est ne non satis sit id
quod aput platonem est in philosophos dictum: quod in
veri vestigacione versentur. quod quod ea que plerique
vehementer expetant quibus inter se digladiari
soleant: contemnant et pro nichilo ducant. Et
propterea iniustos esse. Nam dum alterum iusticie
genus assequuntur in inferenda ne cui noceant
iniuria in alterum incidunt. Discendi enim studio
impediti. quos tueri debent deserunt. Itaque
eos ad remp. nec quidem accessuros putat nisi.

FORDHAM UNIVERSITY
LIBRARY
NEW YORK 58, N. Y.

ractores. Quicquid autem erat id voluntate fieri.
Nam hoc ipsum ita iustum est quod recte fit.
Si est voluntarium. Sunt autem qui aut studio
rei familiaris tuende. aut odio quodam hominum
suum se negocium agere dicant. ne facere
cuiquam videantur iniuriam. qui ab altero iniusticie
genere vacant in alterum incurrunt. deserunt enim
vite societatem quia nihil conferunt in eam
30 studii. nihil opere. nihil facultatum. Cum
magis duobus generibus iniusticie propositis adiunximus
causas utriusque generis. easque res ante
constituimus quibus iusticia contineretur. facile quod cuiusque
temporis officium sit. poterimus nisi nosmetipsos
amabimus valde. iudicare. Est enim difficilis
cura rerum alienarum. quamquam terencianus ille
Cremes. humani nihil a se alienum putat. Sed
tamen quia magis ea percipimus atque sentimus. que
nobis ipsis aut prospera aut adversa eveniunt
quam illa que ceteris. que quasi longo intervallo
interiecto videmus. aliter de illis ac de nobis

iudicatamque. Quocirca bene praecipiunt qui vetant
quicquam agere quod dubites aequum sit an iniquum.
Aequitas enim lucet ipsa per se. Dubitatio autem
cogitationem significat iniuriae. Sed incidunt saepe tempora 31
cum ea que maxime videntur digna esse iusto
homine eoque quem virum bonum dicimus commutantur
fiuntque contraria. ut non reddere de-
positum etiam nec facere promissum. queque
pertinent ad veritatem et ad fidem ea migrare
interdum et non servare fit iustum. Referri enim decet
ad ea que posui in principio fundamenta iustitie.
Primum ut ne cui noceatur. Deinde ut communi uti-
litati serviatur. ea cum tempore commutantur. Commutatur
officium. ut non semper sit idem. Potest enim accidere 32
promissum aliquod et conventum. ut id effici sit inutile
vel ei cui promissum sit. vel ei qui promiserat. Nam
si (ut in fabulis est) neptunus quod theseo promiserat
non fecisset. theseus filio ypolito non esset orbatus.
Ex tribus enim optatis (ut scribitur) hoc erat tertium
quod de ypoliti interitu iratus optavit. Quo in-

impetrato in maxime inridit laudes Res promissa
est servanda post quas quibus promiseris inutilia
si sint. nec si plus tibi noceant quam illi prosit
cui promiseris Contra officium est maius damnum
prius anteponi minori. ut si constitueris te cuipiam
advocatum in rem presentem esse venturum. atque
interim graviter egrotare filius ceperit. non sit
contra officium non facere quod dixeris Magis quam
ille cui promisset sit. ab officio discedat. si se
destitutum queratur Nam in illis promissis
non standum esse. quis non videt. que coactus quis
metu. aut deceptus dolo promiserit. Que quidem
pleraque iure pretorio liberantur. non nulla
legibus de insentiis preciam mira calliditas

Existunt autem iniurie sepe calumnia quadam
et nimis callida et maliciosa iuris interpretatione
Ex quo illud summum ius. summa iniuria. factum est
iam tritum sermone proverbium. quo in genere etiam in
re p. multa peccantur. ut ille qui cum centum triginta
dierum essent cum hoste. pacte inducie

noctu populabatur agros. quod dierum essent pacte
non noctium indutie Nec noster quidem probandus est
si verum est Quintum Fabium Labeonem seu quem alium
(nihil enim preter auditum habeo) arbitrum nolanis
et neapolitanis de finibus agri a senatu datum
cum ad locum venisset. cum utrisque separatim locutum
ne cupide quid agerent nec appetenter. atque ut
regredi quam progredi mallent Id cum utrique feci-
ssent aliquantum agri in medio relictum est
Itaque illorum fines sic ut ipsi dixerant terminavit
In medio relictum quod erat populo romano
adiudicavit. Decipere hoc quidem non iudicare est
Quocirca in omni re fugienda est talis solertia

Etiam officia servanda erga eos qui [illegible]

Sunt autem quedam officia etiam adversus eos
servanda. a quibus iniuriam acceperis. Est enim
ulciscendi et puniendi modus. atque haud scio an
satis sit eum qui lacessierit. iniurie sue penitere
ut et ipse ne quid tale posthac committat. et
ceteri sint ad iniuriam tardiores. Atque in re publica
maxime conservanda sunt iura belli. Nam cum
sint duo genera decertandi: unum per disceptationem 34

alterum per vim. Cumque illud proprium sit hominis, hoc
beluarum, confugiendum est ad posterius si uti
non licet superiore. Quare suscipienda quidem
bella sunt ob eam causam ut sine iniuria in
pace vivatur. Parta autem victoria conservandi sunt
hi qui non crudeles in bello nec immanes fuerunt
ut maiores nostri Tusculanos, Aequos, Volscos,
Sabinos, Hernicos in civitatem etiam acceperunt.
At Carthaginem et Numantiam funditus sustulerunt.
Nollem Corinthum. Sed credo illos secutos
opportunitatem loci maxime ne posset aliquando bellum
faciendum locus ipse adhortari. Mea quidem sententia
paci quae nihil habitura est insidiarum semper est
consulendum in quo si mihi obtemperatum esset
etsi non optimam at aliquam rem publicam quae nunc
nulla est haberemus. Et cum iis quos vi deviceris ^
~~prospiciendum est. Ut tota apud~~
~~nos iustitia culta est ut hi qui civitates~~
~~aut nationes devictas bello in fidem recepissent~~
~~earum patroni essent more maiorum. Ac belli~~

~~quid equitas~~ consulendum est. ut hij qui armis
positis ad imperatorum fidem confugiunt. quamuis
murum aries percusserit recipiendi sunt. in quo
tantopere apud nostros iusticia culta est. ut
hij qui ciuitates aut naciones deuictas bello
in fidem recepissent. earum patroni essent more
maiorum. Ac belli quidem equitas sanctissime 36
feciali populi romani iure perscripta est. Ex quo
intelligi potest nullum bellum esse iustum. nisi
quod aut rebus petitis geratur aut denunciatum ante
sit. et indictum. Pompilius imperator tenebat
prouinciam in cuius exercitu catonis filius tiro milita-
bat. Cum autem pompilio uideretur. unam dimittere
legionem. catonis quoque filium qui in eadem legione
militabat dimisit. Sed cum amore pugnandi
in exercitu remansisset. cato ad pompilium scripsit
ut si eum pateretur in exercitu remanere. secundo eum
obligaret militie sacramento. quia priori amisso iure
pugnare cum hostibus non poterat. Adeo summa
erat obseruacio in bello mouendo. Marci quidem 37
catonis est epistola ad M. filium in qua scripsit se

audisse eum missum factum esse a Popilio. cum in
macedonia bello persico miles esset. Monet
igitur ut caveat ne prelium ineat. Negat enim ius
esse qui miles non sit. pugnare cum hoste.
Equidem illud etiam animadverto. quod qui proprio nomine
perduellis esset. is hostis vocaretur lenitate
verbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim
apud maiores nostros is dicebatur. quem nunc
peregrinum dicimus. Indicant xii. tabule. aut
status dies cum hoste. ite cum hoste. itemque
adversus hostem. eterna auctoritas. quid ad hanc
mansuetudinem addi potest. eum cum quo bella geras
tam molli nomine appellare. quamquam id nomen
durius effecit iam vetustas. a peregrino enim
recessit. et proprie in eo. qui contra ferret arma.
remansit. De officio bellandi pro imperio

28 Cum vero de imperio decertatur belloque quaeritur
gloria. causas omnino subesse tamen oportet easdem quas
dixi paulo ante iustas causas esse bellorum.
Sed ea bella quibus imperii gloria proposita est. minus
acerbe gerenda sunt. ut enim cum civiliter contendimus

aliter enim cum inimico aliter cum competitore cum altero certamen honoris et dignitatis est. cum altero capitis et fame. Sic cum celtiberis cum cimbris bellum ut cum inimicis gerebatur uter esset non uter imperaret. Cum latinis. sabinis. samnitibus. penis. pirro. de imperio dimicabatur. Peni fedifragi crudelis anibal reliqui iustiores. Pirri quidem de captivis reddendis illa preclara sententia est.
Nec aurum deposco. nec michi pretium dederitis
nec cauponantes bellum. sed belligerantes
ferro. non auro. vitam cernamus utrique. Vosne
velit an me regnare hera. quidve ferat
Fors virtute experiamur. et hoc simul accipe dictum
Quorum virtuti belli fortuna pepercit. eorundem
me libertati parcere certum est. Dono ducite. doque
volentibus cum magnis dis. Regalis sane et
digna eacidarum genere sententia est.

de iuramento servando in bello 39

Atque etiam si quid singuli temporibus adducti hosti promiserunt. est in eo ipso fides conservanda. ut primo punico bello. regulus captus a penis cum de captivis commutandis romam missus esset iurassetque se rediturum. primum ut venit captivos reddendos in senatu non censuit. Deinde cum retineretur.

a propinquis et amicis ad supplicium ire mal:
uit quam fidem hosti datam fallere. At de
bellicis quidem officiis satis dictum est.

de fide et iustitia in humiliores servanda

41 Meminerimus autem et adversus infimos iu:
stitiam esse servandam. Est autem infima con:
dicio et fortuna servorum quibus non male precipi:
unt qui ita iubent uti ut mercenariis operam
exigendam: et iusta prebenda. Cum autem duobus
modis id est aut vi aut fraude fiat iniuria
fraus quasi vulpecule vis leonis videtur. utrumque
alienissimum ab homine est. Sed fraus odio digna
maiore. Totius autem iniustitie nulla capitalior
est quam eorum qui tum cum maxime fallunt id
agunt ut viri esse boni videantur. De iustitia
satis dictum est.

de beneficentia et liberalitate

42 Deinceps ut erat propositum de beneficentia
ac liberalitate dicatur qua quidem nichil est nature
hominis accomodatius. Sed habet multas cautiones
videndum est enim primum ne obsit benignitas
et iis ipsis quibus benigne videbitur fieri et ceteris
deinde ne maior benignitas sit quam facultates

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

tum ut pro dignitate cuique tribuatur. Id enim
est iustitie fundamentum ad quam haec omnia
sunt referenda. Nam et qui gratificantur
cuipiam quod obsit illi cui prodesse velle vide-
antur. Non benefici neque liberales sint in
eadem sunt iniustitia ut si in suam rem .
sed perniciosi assentatores iudicandi sunt
Et qui aliis nocent. ut in alios liberales
sint in eadem sunt iniustitia. ut si in suam rem
aliena convertant. Sunt autem multi equidem 43
cupidi splendoris et glorie. qui eripiunt ab
aliis. quod aliis largiantur. Hique arbitrantur
se beneficos in suos amicos visum iri si locu-
pletent eos quacumque ratione. id autem tantum
abest officio. ut nichil magis officio possit
esse contrarium. Videndum est igitur ut ea libera-
litate utamur que prosit amicis nemini noceat
Quare. L. Sille et C. Cesaris pecuniarum trans-
latio a iustis dominis ad alienos non debet li-
beralis videri. Nichil enim est liberale quod
non idem iustum. Alter locus erat cautionis. ne 44
benignitas maior esset quam facultates.

Sunt qui benigniores volunt esse quam res
patiatur. Primum in eo peccant quod iniuriosi sunt
in proximos. Quas enim copias hiis suppedi-
tari equius est et relinqui, transferunt eas
ad alienos. Inest autem in tali liberalitate
cupiditas plerumque rapiendi et auferendi
per iniuriam, ut ad largiendum suppetant
copie. Videre enim licet plerosque non tam natura
liberales, quam quadam gloria ductos, ut
benefici videantur facere multa que videntur
magis proficisci ab ostentatione quam a voluntate.
Talis autem simulatio vanitati est coniunctior
45 quam aut liberalitati aut honestati. Tercium
est propositum ut in beneficentia delectus esset
dignitatis, in quo et mores eius erunt spec-
tandi in quem beneficium conferetur, et animus
erga nos, et communitas ac societas vite,
et ad nostras utilitates officia ante collata.
Que ut concurrant omnia optabile est. Si minus,
plures cause maioresque ponderis plus ha-
46 bebunt. Quoniam autem vivitur non cum perfectis ho-

minus plenaque sapientibus. sed cum his in
quibus non perfecte (sapientie) agitur. sed sunt simulacra vir-
tutis. et hoc intelligendum puto neminem omnino
esse negligendum in quo aliqua significatio vir-
tutis appareat. Colendum autem esse ita quemque
maxime ut quisque his virtutibus lenioribus
erit ornatus. modestia temperantia. ac ipsa de
qua iam multa dicta sunt iustitia. Nam fortis
animus et magnus in homine non perfecto nec
sapiente. ferventior plerumque est. Ille vero
virtutes bonum virum videntur potius attingere.
Atque hec in moribus consideranda.

De officio et circa amicos 47

De benivolentia autem quam quisque habeat
erga nos. Primum illud est in officio. ut ei
plurimum tribuamus a quo plurimum diligimur.
Sed benivolentiam non adolescentulorum more
ardore quodam amoris. sed stabilitate potius
et constantia iudicemus. Sin erunt merita. ut
non ineunda (non dicenda) sed referenda sit gratia. maior quedam
cura adhibenda est. De precepto benivolentie po

Nullum enim officium referenda gratia magis

48 nūm est. Sed si ea que accepis utenda maiore
mesura si modo possis iubet Hesiodus: quid nā
beneficio puocati facere debemus. An nō
imitari agros fertiles: qui mlto plus afferunt
quā acceperunt. Etenim si in eos quos speramus
nobis pfuturos nō dubitamus officia cōferre.
quales in eos esse debemus qui iā pfuerint
Nā cū duo genera liberalitatis sint. vnū dandi
dandi beneficiū. alterū reddendi. dare nec
ne. in nrā ptate est. Non reddere bono
viro nō licet: si modo id facere possit sine iniuria
Preceptū beniuolentie 2m
49 Recipiendor aut beneficiorum sunt delectus
habendi: Nec dubiū quin maximo cuique plurimū
debeatur. In quo tū in primis quo quisque: animo.
studio beniuolencia. fecerit. ponderandū est
Multi enī faciunt mlta temeritate quadam.
sine iudicio uel modo in omnes. ut repentino
quodā quasi vento. impetu animi incitati.
que beneficia eq magna nō sunt habenda
atque ea que iudicio cōsiderata: constantique delata
sunt. Preceptū beniuolentie 3m
Sed in collocando beneficio et in referenda

gratia si cetera paria sint hoc maxime officii
est ut quisque maxime opis indigeat ita ei
potissimum opitulari. Quod contra fit a pleris-
que. A quo enim plurimum sperant etiam si ille hiis
non eget tamen ei potissimum inserviunt.

de societate et coniunctione hominum

Optime autem societas hominum coniunctioque ser- 50
vabitur si ut quisque erit coniunctissimus ita in eum
benignitatis plurimum conferetur. Sed que nature
principia sint communitatis et societatis humane
repetendum altius videtur. Est enim primum quod
cernitur in universi generis humani societate.
Eius autem vinculum est ratio et oratio que
docendo discendo communicando disceptando
iudicando conciliat inter se homines coniungitque
naturali quadam societate. Neque ulla re longius
absumus a natura ferarum in quibus inesse forti-
tudinem sepe dicimus ut in equis et leonibus
iustitiam equitatem bonitatem non dicimus. Sunt
enim rationis et orationis expertes. Ac latissime 51
quidem patens hominibus inter ipsos omnibus inter
omnes societas hec est. In qua omnium rerum omnium
rerum quas ad communem usum hominum natura genuit

est servanda communitas. ut que descripta sunt
legibus et iure civili hec ita teneantur. ut
sit constitutum e quibus ipsis cetera sic observentur.
ut in grecorum proverbio est amicorum omnia
esse communia. Omnium autem communia hominum videntur.
ea que sunt generis eiusdem quod ab ennio positum
in una re transferri in permultas potest. Homo
qui erranti comiter monstrat viam. quasi de
suo lumine lumen accendat. facit ut nichilominus
52 ipsi luceat cum illi accenderit. Una ex re
satis precipit. ut quicquid sine detrimento pos-
sit commodari id tribuatur cuique. ut ignoto
Ex quo sunt illa communia non prohibere aquam
profluentem. pati ab igne ignem capere
si quis velit consilium fidele deliberanti
capere. dare. que sunt hiis utilia qui acci-
piunt danti non molesta. Quare et hiis
utendum est. et semper aliquid ad communem utilitatem
afferendum. Sed quoniam copie parve singulorum
sunt. eorum autem qui hiis egeant infinita est
multitudo. vulgaris liberalitas refere-
nda est ad illum ennii finem nichilominus ut.
ipsi luceat. Ut facultas sit qua in nostros.
53 simus liberales. Gradus autem plures sunt

societatis hominum. Ut enim ab illa discedatur
infinitate, propior est eiusdem gentis nationis
lingue. qua maxime homines coniunguntur.
Interius etiam est eiusdem esse ciuitatis.
Multa enim sunt ciuibus inter se communia. forum
fana. porticus. uie. leges. iura. suffragia
consuetudines. preterea et familiaritates.
multeque cum multis res. rationesque contracte
Artior uero colligatio est societas propinquorum
Ab illa enim immensa societate humani generis 54
in exiguum angustumque concluditur. Nam cum
sit hoc natura commune animantium. ut habeant
libidinem procreandi. prima societas in ipso
coniugio est. proxima in liberis. Deinde una
domus. omnia communia. Id autem est principium urbis
et quasi seminarium reipublice. Sequuntur fratrum
coniunctiones. post consobrinorum. sobrinorumque. qui cum
una domo iam capi non possint. in alias
domos tamquam in colonias exeunt. Sequuntur conu-
bia et affinitates. ex quibus etiam plures
propinqui. Que propagatio et soboles. origo est
rerum publicarum. Sanguinis autem coniunctio et be-
niuolentia deuincit caritate homines. magnum 55
est enim eadem habere monumenta maiorum. eisdem uti.

ſacris. ſepultura ꝯ[illegible] ꝯmia Sed om̄ ſocie-
tatū nulla ē p[illegible]ſtancio? nulla firmio? qua
cū viri boni moribꝫ ſiles. ſint familiaritate
ꝯiuncti Illud eni honeſtū qđ ſepe diximꝰ
etiā ſi in alio cernimꝰ tn̄ nos mouet. atꝫ
illi in quo id ineſſe uidet² amicos facit
56 Et q̄nq̄ omnis virtus nos ad ſe allicit
faciatqꝫ ut eos diligamꝰ in quibꝫ ipſa
ineſſe uideant². tn̄ iuſticia et liberalitas
id maxime efficit. Nil aut̄ amabiliꝰ
nec copulaciꝰ quā morū ſilitudo bonoꝝ
In quibꝫ eni eadem ſtudia ſint. eedē uolun-
tates. in h̄is fit. ut eqꝫ quiſꝫ alto delectet²
ac ſe ipo. Efficit²qꝫ id qđ pitagoras vult
in amicicia. vt vnꝰ fiat ex pl[illegible]ibꝫ Magna
eciā illa ꝯmitas eſt que ꝯficit² ex benefi-
ciis vltro et citro datis acceptiſꝫ Que
mutua et grata dū ſint int̄ quos ea ſunt
57 firma deuinciūt² ſocietate Sed cum omnia
ronē aio qꝫ luſtraueris om̄ ſocietū nulla ē
grauio? nulla ē cario? quā ea q̄ cū rep.
eſt vnicuiqꝫ nrm̄ Cari ſunt parentes. cari
liberi. ppinqui familiares Sed omēs om̄i
ſocietatū caritates. patria vna ꝯplexa eſt

pro qua quis bonus dubitet mortem oppe-
tere si ei sit profuturus. Quo est detestabi-
lior istorum immanitas qui laceraverunt omni
scelere patriam et in ea funditus delenda
occupati et sunt et fuerunt. Sed si contentio 58
quedam et comparatio fiat quibus plurimum tri-
buendum sit officii principes sint patria et
parentes quorum beneficiis maxime obligati
sumus proximi liberi totaque domus que spectat
in nos solos neque aliud ullum potest habere
perfugium. Deinceps bene convenientes propinqui
quibus communis etiam plerumque fortuna est. Quam
obrem necessaria presidia vite debentur hiis maxime
quos ante dixi. Vita autem victusque communis
consilia sermones cohortationes consolationes interdum
etiam obiurgationes in amicitiis vigent maxime.
Estque iocundissima amicitia quam similitudo
morum coniugavit. Sed in his omnibus officiis 59
tribuendis videndum erit quid cuique maxime
necesse sit et quid quisque vel sine nobis
aut possit consequi aut non possit. Ita non idem
erunt necessitudinum gradus qui et temporum.
Suntque officia que aliis magis quam aliis
debeantur ut vicinum citius adiuveris in fruc-
tibus percipiendis quam aut fratrem aut familiarem

At si hoc in iudicio sit propinquo porriget aquam
quam vicino defenderis. Hec igitur et talia
circumspicienda sunt in omni officio et consuetudo
exercitatioque capienda ut boni ratiocinatores
officiorum esse possimus et addendo deducendo
que videre que reliqui summa fiat ex quo quantum
cuique debeatur intelligas. Sed ut nec me-
60 dici nec imperatores nec oratores quamvis
artis precepta perceperint quicquam magna
laude dignum sine usu et exercitatione consequi
possunt sic officii conservandi precepta traduntur
illa quidem ut facimus ipsi sed rei magnitudo
usum quoque exercitationemque desiderat. Atque ab hiis rebus
que sunt in iure societatis humane quemadmodum
ducatur honestum ex quo aptum est officium satis
fere diximus. Splendidum dicitur id quod
magno factum est animo atque excelso.
61 Intelligendum est autem cum proposita sint genera
quattuor e quibus honestum officiumque manaret
splendidissimum videri quod animo elato magno que
humanasque res despiciente factum sit. Itaque
in probris maxime in promptu est si quid dici
tale dici potest. Vos etenim iuvenes animos
geritis muliebres, illa virgo viri. et si quid
huiusmodi Salmacida spolia sine sudore et sanguine.

Contraque in laudibus quae magno animo
et elato fortiter excellenterque gesta sunt ea ne-
scio quo modo quasi pleno ore laudamus. Hinc re-
thorum campus de maratone. Salamine. Pla-
teis. termopylis. leuctris. stacode hinc
decii. Hinc Cn. et P. Scipiones. Hinc M.
marcellus innumerabiles alii maximeque ipse
populus romanus animi magnitudine excellit. Declaratur
autem studium bellicae gloriae quod statuas quasque
videmus ornatu fere militari. Sed ea animi 62
elatio quae cernitur in periculis et laboribus si iu-
stitia vacat pugnatque non pro salute communi
sed pro suis commodis in vitio est. Non enim
modo id virtutis non est sed potius immanitatis
omnem humanitatem repellentis. Itaque probe diffinitur
a stoicis fortitudo cum eam dicunt virtutem
esse dicunt pugnantem pro equitate. Quocirca
nemo qui fortitudinis gloriam consecutus est
insidiis et malicia laudem est adeptus. Nihil
enim honestum esse potest quod iustitia vacat. Prae- 63
clarum igitur platonis illud. Non solum inquit scientia
que est remota a iustitia calliditas potius quam
sapientia est appellanda. Verum etiam animus paratus
ad periculum si sua cupiditate non utilitate communi
impellitur audaciae potius nomen habeat quam fortitudinis.

Itaq3 viros fortes magnanimos. eosdem
bonos et simplices veritatis amicos. mīe
q3 fallaces esse volum9. q sūt ex media
64 laude iusticie Sed illud odiosū ē quod in
hac elacōe. et magnitudine animi. facile
ptinacia et nimia cupiditas pricipatus
innascit². Vt eīi apud platonē ē. omē3
morē lacedemoniorꝫ inflamatū esse cu-
piditate vincendi sic quisq3 aīi magitudiē
maxime excellit. ita maxīe vult princeps
oim esse. ut poci9 sol9 esse. ut poci9 s.
Difficile aut est. cum pstare omib9 concupi-
veris. servare equitatē. q est iusticie maxīe
ppria Ex quo fit. ut neq3 disceptatoē vinci
se. nec ullo publico ac legitīo iure paciāt²
Existuntq3 in rep. plerumq3 largitores et fac-
ciosi ut opes qm maximas ↄsequāt². et sint
poci9 superiores vi. quā iusticia pares Sed
qd difficili9. hoc pclari9. Nullū eīi ē tpus
65 quod iusticia vacare debeat. Fortes igit²
et magnanimi sūt habendi nō q faciūt. sed
qui ppulsant iniuriā. Vera aut et sapiēs
animi magnitudo honestū illud qd maxīe
natura sequit². in factis positū nō in gliā

iudicat. principem se esse mavult quam videri.
Etenim qui ex errore imperite multitudinis pen-
det. hic in magnis viris non est habendus.
Facillime autem ad res iniustas impellitur. ut
quisque est altissimo animo. et glorie cupiditate.
Qui locus est sane lubricus quia vix invenitur
qui laboribus susceptis. periculisque additis.
non quasi mercedem rerum gestarum desiderat
gloriam.

Duplici modo animus fortis aut excelsus intelligitur

Omnino animus fortis et magnus duabus rebus 66
maxime cernitur. quarum una in rerum externarum
despicientia ponitur. cum persuasum sit. nichil
hominem nisi quod honestum decorumque sit. aut ad-
mirari aut optare. aut expetere oportere.
nulli neque homini: neque perturbationi animi. nec
fortune succumbere. Altera est res. ut cum ita
sis animo affectus ut supra dixi res geras ma-
gnas. illas quidem et maxime utiles. sed ut
vehementer arduas plenasque laborum et periculorum
tum causa vite. tum multarum rerum que ad
vitam pertinent. Harum rerum duarum splendor 67
omnis. amplitudo est. addo etiam utilitatem in
posteriore. Causa autem et ratio efficiens magnos.

viros est in priore. In eo enim est illud quod
excellentes animos et humana contemnentes facit
viros. Id autem ipsum cernitur in duobus si et solum
id quod in honestum sit bonum iudicas. et ab
omni animi perturbatione liber sis. Nam et ea
que eximia plerisque et preclara videntur parva
ducere eaque ratione stabili firmaque contemnere
fortis animi magnique ducendum est. Et ea
que videntur acerba. que multa et varia in
hominum vita fortunaque versantur ita ferre. ut
nichil a statu nature discedas. nichil a dignitate
sapientis. robusti animi est magneque constantie.
68 Non est autem consentaneum qui metu non frangatur
eum frangi cupiditate. Nec qui invictum
se a labore prestiterit vinci voluptate. Quam-
obrem et hec vitanda sunt. et pecunie fugi-
enda cupiditas. Nichil enim est tam angusti
animi tamque parvi. quam amare divitias. Nichil
honestius magnificentiusque. quam pecuniam
contempnere. si non habeas. Si habeas. ad bene-
ficentiam liberalitatemque conferre. Cavenda
est etiam glorie cupiditas ut supra dixi. Eripit
enim libertatem. pro qua magnanimis viris omnis

debet esse generosi. Nec vero imperia expe-
tenda ac potius aut non accipienda interdum
aut deponenda non numquam. Vacandum autem 69
est omni animi perturbatione: cum cupiditate et
metu tum etiam egritudine et voluptate
animi et iracundia ut tranquillitas adsit et
securitas que affert constantiam tum etiam digni-
tatem.

Vita otiosa

Multi autem sunt et fuerunt qui eam quam
dico tranquillitatem expetentes a nego-
ciis publicis se removerunt ad otiumque pro-
fugerunt. In his et nobilissimi philosophi longeque
principes et quidam homines severi et graves
nec populi nec principum mores ferre potu-
erunt. Vixeruntque non nulli in agris delec-
tati re sua familiari. His idem propositum 70
fuit quod regibus ut ne qua re egerent. ne
cui parerent. libertate uterentur. Cuius
proprium est sic vivere ut velis.

Vita otiosa tutior Activa aut fructuosior est

Quare cum hoc commune sit potentie cupidorum
cum his quos dixi otiosis. alteri se adipisci
id posse arbitrantur si opes magnas habe-
ant: alteri si contenti sint et suo et parvo. In quo
neutrorum omnino contemnenda est sententia. Sed et facilior

et tutior et minus aliis gravis aut molesta
vita est ociosorum: fructuosior autem hominum
generi. et ad claritatem amplitudinemque
aptior eorum qui se ad rem publicam et ad magnas
71 res gerendas accommodaverunt. Quapropter
et his forsitan concedendum sit rem publicam non ca:
pessentibus qui excellenti quodam ingenio doctrine
se dederunt. et his qui aut valitudinis in:
becillitate aut aliqua graviore causa impe:
diti a re publica recesserunt. cum eius administrande
potestatem aliis laudemque concederent. Quibus
autem talis nulla sit causa si despicere se dicant
ea que plerique admirentur. imperia et magi:
stratus. his non modo non laudi. verum etiam vitio
dandum puto quorum iudicium in eo quod gloriam
contemnant. et pro nihilo putant. difficile est
factu non probare. Sed videntur labores
et molestias. tum offensionum et repulsarum
quasi quandam ignominiam timere et infamiam. Sunt
enim qui in rebus contrariis parum sibi constent vo:
luptatem severissime contemnant in dolore sint molliores
gloriam negligant. frangantur infamia. Atque

ea quidem non satis concitant. Sed hiis qui habent 72
a natura adiumenta rerum gerendarum abiecta
omni cunctatione adipiscendi magistratus et gerenda
res publica est. Nec enim aliter ut regi civitas aut
declarari animi magnitudo potest. Capessentibus
autem rem publicam nichil minus quam philosophis haud scio
an magis etiam et magnificentia et despicientia
adhibenda sit rerum humanarum quam sepe dico
et tranquillitas animi atque securitas. Si quidem
nec anxii futuri sunt et cum gravitate constantiaque 73
victuri. Que eo faciliora sunt philosophis quo minus pa-
tent multa in eorum vita que fortuna feriat. et
quo minus multis rebus egent et quia si quid
adversi eveniat tam graviter cadere non possunt
Quo circa non sine causa maiores motus animorum
concitantur maioraque efficiendi rem publicam gerentibus
quam quietis. quo magis hiis et magnitudo animi
est adhibenda et vacuitas ab angoribus. Ad rem
gerendam atque qui accedit caveat ne id modo
consideret quam illa res honesta sit. sed etiam ut
habeat efficiendi facultatem. In quo considerandum est
ipso ne aut temere desperet propter ignaviam
aut nimis confidat propter cupiditatem. In omnibus.

autem negotiis priusquam aggrediare adhiben-
74 da est preparatio diligens. Sed cum plerique ar-
bitrentur res bellicas maiores esse quam urba-
nas. minuenda est hec opinio. Multi enim
bella sepe quesiverunt propter glorie cupiditatem
Atque in magnis animis ingeniisque id plerumque
contingit. eoque magis si sint ad rem militarem
apti et cupidi bellorum gerendorum. Vere autem
si volumus iudicare. multe res extiterunt ur-
bane. maiores clarioresque quam bellice.
75 Quamvis enim Themistocles iure laudetur. et sit
eius nomen quam Solonis illustrius. citeturque Sala-
mis clarissime testis victorie que ante-
ponatur consilio Solonis. ei qui primum constituit
ariopagitas. non minus preclarum hoc quam illud
iudicandum est. Illud enim semel profuit. hoc semper
proderit civitati. Hoc consilio leges Atheniensium
hoc maiorum instituta servantur. Et Themi-
stocles quidem nichil dixit. in quo ipse ariopa-
gum adiuverit. At ille adiuvit Themi-
stoclem. Est enim bellum gestum consilio senatus
76 eius qui a Solone erat constitutus. Licet
eadem de Pausania. quamquam imperium Lace-

demoniis dilatatum putat'. tamen ne minima
quidem ex parte ligurgi legibus et disciplinae
conferendi sunt. quin etiam ob has ipsas causas
et paratiores habuerunt exercitus et fortiores
Mihi quidem neque pueris nobis M. scaurus
C. mario. neque cum versaremur in re publica Q.
catulus Cn. pompeio cedere videbantur. parva
enim sunt foris arma nisi est consilium domi. Nec
plus affricanus singularis et vir et imperator
in exscindenda numantia rei publicae profuit quam eodem
tempore publius nasica privatus cum tiberium gracchum
interemit. Quamquam haec quidem res non solum
ex domestica est ratione. attingit etiam bellicam
quoniam vi manuque confecta est. Sed tamen id
ipsum gestum est consilio urbano sine exercitu.
Illud autem optimum est in quo invadi solere 77
ab invidis et improbis me audio. Cedant
arma togae concedat laurea linguae. Ut enim
alios obmittam nobis rem publicam gubernantibus nonne
togae arma cessere. Neque enim in re publica periculum
fuit gravius unquam nec maius otium. Ita
consiliis diligentiaque nostra celeriter de manibus
audacissimorum civium delapsa arma ipsa

ceciderunt. Que res unquam in bello tanta? Quis
78 triumphus conferendus? Licet enim michi M. fili
apud te gloriari ad quem et hereditas huius
glorie et factorum imitatio pertinet. Michi quidem
certe vir abundans bellicis laudibus Cn.
pompeius multis audientibus hoc tribuit ut
diceret frustra se tertium triumphum deportaturum
fuisse nisi meo in rem publicam beneficio ubi triumpharet
esset habiturus. De preceptis domestice fortitudinis ac sapientie

Sunt igitur domestice fortitudines non inferio-
res militaribus in quibus plus etiam quam in his
79 opere studii ponendum est. Omnino enim illud ho-
nestum quod ex animo excelso magnificoque querimus
animi efficitur non corporis viribus. Exercendum
tamen corpus et ita afficiendum est ut obedire consilio
rationique possit in exequendis negotiis et
in labore tollerando. Honestum autem id quod
exquirimus totum est positum in animi cura
et cogitatione. In quo non minorem utilitatem
afferunt qui togati rei publice presunt quam qui bella
gerunt. Itaque eorum consilio sepe aut non suscepta
aut confecta bella sunt. Non numquam aut illata.

ut in catonis bellum tarcam putavi) in quo etiam
mortui ualuit autoritas Quare expetenda 80
quidem magis est decernendi ratio quam decertandi
fortitudo. Sed cauendum ne id bellandi magis
magis fuga quam utilitatis ratione faciamus
Bellum autem ita suscipiatur ut nichil aliud
nisi pax quesita uideatur. Fortis uero animi
et constantis non perturbari in rebus asperis. nec
tumultuantem de gradu deici. ut dicitur. Sed presentis
animi uti consilio nec a ratione discedere. quanquam 81
illud etiam ingenii magni est precipere cogitatione
futura. et aliquanto ante constituere quid accidere
possit in utramque partem. et quid agendum sit. cum
quid euenerit nec committendum aliquid ut aliquando
dicendum sit. non putaueram. Hec sunt opera magni
animi et excelsi. et prudentia consilioque fidentis
Temere autem in acie uersari. et manu cum hoste
confligere. immane quiddam et beluarum simile est
Sed cum tempus necessitasque postulat decertan-
dum manu est. et mors seruituti turpitudinique
anteponenda. Non incurrendum ubique
Dispiciendum quando agendum sit

82 est evertendis autem diripiendisque urbibus
valde illud considerandum est ne quid temere
ne quid crudeliter. Atque est viri magnam rebus
agitatis punire sontes, multitudinem conservare,
in omni fortuna recta atque honesta retinere.
Ut enim sunt (quemadmodum supra dixi) qui ur-
banis rebus bellicas anteponunt, sic reperias mul-
tos quibus periculosa et callida consilia quietis
cogitationibus et splendidiora et maiora videantur.
83 Numquam omnino periculi fuga committendum est, ut
imbelles timidique videamur. Sed fugiendum etiam
illud, ne offeramus nos periculis sine causa,
quo nihil potest esse stultius. Quapropter in adeundis
periculis consuetudo imitanda medicorum est, qui
leviter aegrotantes leniter curant, gravioribus
autem morbis periculosas curationes et ancipites
adhibere coguntur. Quare in tranquillo tempe-
statem adversam optare dementis est, subvenire
autem tempestati quavis ratione sapientis. Eo-
que magis si plus adipiscare re explicata boni quam
addubitata mali. Periculose autem rerum actiones
partim his sunt qui eas suscipiunt, partim rei publicae.

Itemque alii de vita, alii de gloria et beniuolen-
tium in discrimine vocant. ſ. Maiores quam
debemus esse ad nostra pericula, quam ad communia
dimicareque paratius de honore et gloria, quam
de ceteris commodis. Inventi autem multi sunt qui non
modo pecuniam, sed vitam etiam profundere pro patria
parati essent. Idem gloriae iacturam ne minimam
quidem facere vellent, ne re publica quidem postulante.
Ut Calicratidas, qui cum Lacedemoniorum dux
fuisset Peloponensiaco bello multaque fecisset
egregie. Vertit ad extremum omnia, cum consilio
non paruit eorum qui classem ab Arginusis remo-
vendam nec cum Atheniensibus dimicandum puta-
bant. Quibus ille respondit Lacedemonios
classe illa amissa aliam parare posse, se fugere
sine suo dedecore non posse. Atque hec quidem
Lacedemoniis plaga mediocris fuit. Illa pesti-
fera, qua cum Cleombrotus invidiam timens temere
cum Epaminunda conflixisset, Lacedemoniorum opes
corruerunt. Quanto Quintus Maximus melius. De
quo Ennius. Unus homo nobis cunctando restituit
rem. Non enim rumores ponebat ante salutem.
Ergo postque magisque viri nunc gloria claret. Quod genus

postrandi uitandum est etiam in rebus urbanis
Sunt enim qui quod sentiunt et si optimum sit
tamen inuidie metu non audent dicere

85 Omnino qui reip. prefuturi sunt. duo pla-
tonis precepta teneant. Unum ut utilitatem
ciuium sic tueantur. ut quicquid agunt ad eam
referant. obliti comodorum suorum. Alterum ut
totum corpus reip. curent. ne dum partem aliquam
tuentur reliquos deserant. Ut enim tutela
sic procuratio reip. ad utilitatem eorum qui commissi
sunt. non ad eorum quibus commissa est gerenda est.
Qui autem parti ciuium consulunt partem negligunt
rem perniciosissimam in ciuitatem inducunt. se-
ditionem atque discordiam. Ex quo euenit ut alii
populares. alii studiosi optimi cuiusque uideantur.
86 pauci uniuersorum. Hinc apud athenienses magne
discordie orte. In nostra rep. non solum seditiones
sed pestifera etiam bella ciuilia. Que grauis
et fortis ciuis in rep. dignus principatu. fugiet
atque oderit. tradetque se totum reip. Neque opes
aut potentiam consectabitur. totamque eam sic tuebitur.
ut omnibus consulat. Neque uero criminibus falsis in odium
aut inuidiam. quemquam uocabit. Omnino itaque
iusticie honestatique adherescet. ut dum eam

conteret quamvis graviter offendat mortemque
oppetat potius quam deserat illa que dixi.
Quam calamitosa sit atque misera honorum ambitio 87
Miserrima est omnino ambitio honorumque con-
tentio. De qua preclare apud eundem est Platonem
similiter autem facere eos qui inter se contenderent
uter potius rem publicam administraret. ut si naute cer-
tarent quis eorum potissimum gubernaret.
Idemque precipit ut eos adversarios existimemus
qui arma contra ferant. non eos qui suo iudi-
cio tueri rem publicam velint. Qualis fuit inter P.
Africanum et Q. metellum sine acerbitate.
dissensio. Nec vero audiendi qui graviter irascendum 88
inimicis putabunt. idque magnanimi et fortis
viri esse censebunt. Nihil enim laudabilius
nihil magno et preclaro viro dignius placa-
bilitate atque clementia. In liberis vero populis
et in iuris equabilitate exercenda etiam est
facilitas et altitudo animi que dicitur. Ne si iras-
camur aut intempestive accedentibus aut impudenter
rogantibus in morositatem inutilem et odiosam
incidamus. Et tamen ita probanda est mansuetudo
atque clementia ut adhibeatur rei publice causa.

ſeueritas ſine qua amministrari ciuitas non poteſt.
Omnis autem et animaduerſio et caſtigatio
contumelia uacare debet. Neque ad eius qui
punit aliquem aut uerbis caſtigat. ſed ad
89 rei publice utilitatem referri. Cauendum est etiam ne
maior pena quam culpa ſit. et ne iſdem de cauſis
alii plectantur alii ne appellentur quidem. Pro-
hibenda autem maxime est ira in puniendo. Numquam enim
iratus qui accedit ad penam mediocritatem
illam tenebit que eſt inter nimium et parum
que placet peripateticis et recte placet
modo ne laudarent iracundiam et dicerent
utiliter a natura datam. Illa uero omnibus
in rebus repudianda eſt. Optandum que
ut hii qui preſunt rei publice legum ſimiles ſint. que
ad puniendum non iracundia ſed equitate
90 ducuntur. Atque etiam in rebus proſperis. et ad uo-
luptatem nostram fluentibus ſuperbiam magnopere
faſtidium arrogantiamque fugiamus. Nam ut
aduerſas res. ſic ſecundas immoderate
ferre leuitatis eſt. equabilitas in omni

vita et idem ſemper vultus eademque frons. Ut
de ſocrate idem de M. quoque lelio accepimus.
philippum quidem macedonum regem rebus
geſtis et gloria ſuperatum a filio facilitate
et humanitate video ſuperiorem fuiſſe. Itaque alter
ſemper magnus. alter ſepe turpiſſimus ut recte
precipere videantur. qui monent ut quanto ſuperiores
ſimus tanto nos ſubmiſſius geramus. Panecius
quidem auditorem africanum et familiarem ſuum
ſolitum ait dicere ut equos propter crebras conten-
tiones preliorum ferocitate exultantes domito-
ribus tradere ſoleant. ut hiis facilioribus
poſſint uti. Sic homines ſecundis rebus effrenatos
ſibique preſidentes tanquam in girum rationis et
doctrine duci oportere. ut perſpicerent rerum hu-
manarum imbecillitatem. varietatemque fortune.
Atque etiam in ſecundiſſimis rebus maxime. utendum
conſilio amicorum. Hiisque maior quam ante tribuenda
eſt autoritas. iſdemque temporibus cavendum eſt
ne aſſentatoribus patefaciamus aures. nec
adulari nos ſinamus. in quo falli facile eſt. 91

Tales enim nos esse putamus ut iure laudemur.
Ex quo nascuntur innumerabilia peccata cum homines
inflati opinionibus turpiter irridentur et in maximis
versantur erroribus. Sed hec hactenus.

Res maximas magni animi gerunt

92 Illud autem sic iudicandum est maximas geri
res et maximi animi ab his qui rem publicam regant
quod eorum administratio latissime pateat ad plurimosque
pertineat. Esse autem magni animi et fuisse
multos etiam in vita otiosa qui aut investigarent
aut conarentur magna quedam seseque suarum
rebus rerum finibus continerent aut interiecti inter
philosophos et eos qui rem publicam administrarent delectarentur
re sua familiari non eam quidem omni ratione exag-
gerantes neque excludentes ab eius usu suos
potiusque et amicis impertientes et rei publice si quando
usus esset. Que primum bene parta sit nullo neque
turpi questu neque odioso tum quam plurimis modo
dignis se utilem prebeat. Deinde augeatur
ea ratione diligentia parsimonia. Nec libi-
dini potius luxurieque quam liberalitati et benefi-
centie pareat. Hec prescripta servantem

29

.liter magnifice graviter. ad ſeq̃ʒ vitare
atq̃ʒ etiã ſimpr̃ fidelit' vite tuum amice
de verecundia modeſtia & decore atq̃ʒ temperantia quarta pte honeſtat

SEquit' ut de una reliqua pte honeſtatis 93
dicendum ſit. in qua verecundia. et q̃ quaſi
quidã ornatus uite temꝑãtia et modeſtia. oĩs
q̃ʒ ſedatio ꝑturbationum aĩ. & rerũ mod' cernit'
hoc loco ↄtinet'. id q̃d dici latine decorum pt
grece enim ΠΡΕΠΟΝ dr̃. huius uis ẽ ea ut 94
ab honeſto nõ queat ſeparari. Nã et q̃d decet
honeſtum eſt. et quod honeſtum ẽ decet. Qual
aũt differentia ſit honeſti & decori. facilius intelligi q̃m
explanari pot. Quicquid enim eſt q̃d deceat
id tũ appet. cũ ante ↄgreſſa ẽ honeſtas
Itaq̃ʒ nõ ſolum in hac pte honeſtatis. de q̃
hoc loco diſſerendum ẽ. ſed etiã in tribus ſup-
erioribus quid deceat apparet. Nã et ratiõe
uti atq̃ʒ oratione prudent' & agere quod agas
ↄſiderate. omniq̃ʒ re quid ſit veri & tueri
decet. Contraq̃ʒ falli errare. labi. decipi
tam dedecet q̃a delirare & mente captum
eſſe. Et iuſta omnia decora ſunt iniuſta
omnia ↄtra. ut turpia. ſic indecora Simil

est racio fortitudinis. Quod enim viriliter
animoque forti fit. id dignum viro et decorum
videtur. Quod contra id ut turpe sit inde-
95 corum. Quare pertinet quidem ad omnem hone-
statem hoc quod dico decorum et ita pertinet
ut non recondita quadam racione cernatur. sed
sit in promptu. Est enim quiddam. id quod intelligitur
in omni virtute. quod deceat. Quod cogitacione
magis a virtute potest quam re separari
ut venustas et pulcritudo corporis secerni
non potest a valitudine. sed hoc de quo loquimur
decorum. illud totum quidem cum virtute confusum
96 sed mente et cogitacione distinguitur. Est autem
eius descripcio duplex. Nam et generale
quoddam decorum intelligimus. quod in omni
honestate versatur. et aliud huic subiectum. quod
pertinet ad singulas partes honestatis. Atque id
superius sic fere diffiniri solet decorum id
esse. quod consentaneum sit hominis excellentie
in eo in quo natura eius a reliquis animantibus
differat. Que autem pars subiecta generi
est. eam sic diffiniunt. ut id decorum esse velint
quod ita nature consentaneum sit. ut in eo.

moderatio et temperantia appareat cum specie quadam liberali. Nec ita intelligi a pluribus possumus existimare orationem decorum quod poete servant de quo alio loco plura dici solent. Sed tunc servare illud poetas dicimus quod deceat, cum id quod quaque persona dignum est. et fit et dicitur. ut si Eacus aut Minos diceret Oderint dum metuant. aut Natis sepulcro ipse est parens indecorum videretur. quod eos fuisse iustos acce-pimus At Atreo dicente plausus excitantur. Est enim digna persona oratio. Sed poete quid quemque deceat ex persona iudicabunt. Nobis autem personam imposuit ipsa natura magna cum excel-lentia. prestantiaque animantium reliquarum. Quocirca poete in magna varietate personarum etiam viti-osis quid conveniat et deceat videbunt. Nobis autem cum a natura constantie moderationis temperantie verecundie partes date sint. cum et eadem natura doceat non neglegere quemadmodum nos adversus homines geramus efficitur ut et illud quod ad omnem honestatem pertinet decorum quam late fusum sit appareat. et hoc quod spectatur in unoquoque genere virtutis

Ut enim pulchritudo corporis apta composicione
membrorum movet oculos et delectat hoc ipso
quod inter se omnes partes cum quodam lepore conse-
ciunt sic hoc decorum quod elucet in vita mo-
vet ad probacionem eorum quibuscum vivitur ordine
et constancia moderacione dictorum omnium atque factorum
99 Adhibenda est igitur quedam reverencia adversus
homines et optimi cuiusque et reliquorum Nam
negligere quid de se quisque senciat non solum
arrogantis est sed eciam omnino dissoluti Est autem
quod differat in omni racione habenda inter iusticiam et
verecundiam Iusticie partes sunt non violare homines
verecundie non offendere in quo maxime perspicitur
vis decori de vijs decori et officijs tractatur
His igitur expositis quale sit id quod decere
100 dicimus intellectum puto Officium autem quod
ab eo ducitur hanc primum habet viam que deducit
ad convenienciam conservacionemque nature quam si sequamur
ducem nunquam aberrabimus sequamurque et id
quod acutum et perspicax natura est et id quod ad
hominum consociacionem accommodatum et id quod
vehemens atque forte Sed maxima vis decori

in quibus inest pulchritudo de qua disputavimus. Laudandi
enim solum motus corporis qui ad naturam apti
sunt. Sed multo etiam magis motus animi probandi
qui item ad naturam accommodati sunt

diuisio decoris

Duplex est enim vis animorum atque nature. Una
pars in appetitu posita est que est ὁρμή greca
que hominem huc et illuc rapit. Altera in ratione
que docet et explanat quid faciendum fugiendumque sit.
Ita fit ut ratio presit, appetitus vero obtemperet.
Omnis vero autem actio vacare debet temeritate et ne-
gligentia. Nec vero agere quicquam cuius non possit
causam probabilem reddere. Hec enim est fere
descriptio officii. Efficiendum autem est ut appe- 102
titus rationi obediant eamque neque precurrant nec
propter pigritiam aut ignaviam deserant sintque tran-
quilli atque omni perturbatione animi careant. Ex
quo elucebit omnis constantia omnisque moderatio.
Nam qui appetitus longius evagantur et tanquam
exultantes sive cupiendo sive fugiendo non satis
a ratione retinentur, hii sine dubio finem et
modum transeunt. Relinquunt enim et abiciunt o-

obedientiam nec rationi paret cui sunt subiecti
lege naturae quibus non modo animi perturbantur
sed etiam corpora. Licet ora ipsa cernere iratorum
aut eorum qui aut libidine aliqua aut metu
commoti sunt aut voluptate nimia gestiunt
quorum omnium vultus, voces, motus statusque mu-
103 tantur. Ex quibus illud intelligitur ut ad officii
formam revertamur appetitus omnes contrahendos
sedandosque esse, excitandamque animadversionem
et diligentiam, ut ne quid temere ac fortui-
tu inconsiderate neglegenterque agamus. Neque
enim ita generati a natura sumus ut ad ludum
et iocum facti esse videamur, sed ad severitatem
potius et ad quaedam studia et graviora atque
maiora. Ludo autem et ioco uti illis quidem
licet sed sicut somno et quietibus ceteris tum
cum gravioribus seriisque rebus satis fecerimus.
Ipsumque genus iocandi non profusum nec immodestum
sed ingenuum et facetum esse debet. Ut enim
pueris non omnem licentiam ludendi damus
sed eam quae ab honestatis actionibus non sit ali-
ena, sic in ipso ioco aliquid probi inge-

in lumen eluceat. *de ioci divisione*

Duplex est omnino iocandi genus. Unum 104
illiberale petulans flagitiosum obscenum
Alterum elegans. urbanum ingeniosum fa-
cetum. Quo genere non modo plautus noster
et atticorum antiqua comedia. sed etiam philosophorum
socraticorum libri referti sunt. Multaque multorum
facete dicta ut ea que a sene catone sunt collecta
que vocant. Facilis est igitur distinctio ingenui
et illiberalis ioci. Alter est si tempore fit ut remisso
animo homine dignus. Alter ne libero quidem. si rerum
turpitudini adhibetur verborum obscenitas

de ludendi modo

Ludendi etiam est quidam modus retinendus
ut ne nimis omnia profundamus. elatique vo:
luptate. in aliquam turpitudinem dilabamur
Suppeditat autem et campus noster. et studia 105
venandi. honesta exempla ludendi. Sed
pertinet ad omnem officii questionem semper in promptu habere
quantum natura hominis pecudibus reliquisque bestiis ante-
cedat. Ille nichil sentiunt nisi voluptatem ad eamque
feruntur toto impetu. Hominis autem mens discendo
alitur et cogitando semper aliquid aut inquirit aut agit

videndique et audiendi delectatione ducitur
Quin etiam si quis est paulo ad voluptates
propensior modo ne sit ex pecudum genere sunt
enim quidam homines non re sed nomine Sed si
quis paulo erectior quamvis voluptate capiatur
occultat et dissimulat appetitum voluptatis
106 propter verecundiam Ex quo intelligitur corporis voluptatem
non satis esse dignam hominis prestantia eamque
contemni et reici oportere Sin sit quispiam
qui aliquid tribuat voluptati diligenter ei ten-
endum esse eius modum fruende Itaque victus cultus-
que corporis ad valitudinem referantur et ad vires
non ad voluptatem. Atque etiam si considerare volumus
que sit in natura excellentia et dignitas
intelligemus quam sit turpe diffluere luxuria
et delicate ac molliter vivere quamque honestum
parce continenter severe sobrie
107 Intelligendum est etiam in duabus quasi a natura
nos indutos esse personis. Quarum una communis
est ex eo quod omnes participes sumus rationis
prestantieque eius qua antecellimus bestiis a qua omnia

honestum decorumque trahitur et ex qua racio
inveniendi officii exquiritur. Altera autem que
proprie singulis est tributa. Ut enim in corpo-
ribus magne dissimilitudines sunt. Alios
enim videmus velocitate ad cursum. alios ad
viribus ad luctandum valere. Itemque in formis
aliis dignitatem inesse. aliis venustatem
sic et in animis existunt etiam maiores vari-
etates. Erat in L. crasso et in lucio philippo 108
multus lepos maior etiam magisque de industria
in C. cesare lucii filio. At iisdem temporibus
in M. scauro et in M. druso adolescente sin-
gularis severitas. In C. lelio multa hilaritas
In eius familiari scipione ambicio maior. vita
tristior. De grecis autem dulcem et facetum festivi
que sermonis atque in omni oratione simulatorem quem
yportiax greci nominaverunt socratem accepimus
Contra pictagoram et periclem summam auctoritatem
consecutos sine ulla hilaritate. Callidum hanni-
balem ex penorum ex nostris ducibus Quintum ma-
ximum accepimus facile celare. tacere. dissimulare
insidiari preripere hostium consilia. In quo genere greci

temiſtoden athenienſes et pheream. iaſonem
ceteris anteponunt. In primiſque verſutum et
callidum factum ſolonis. qui quo et tucior vita
eius eſſet. et plus aliquanto rei p. prodeſſet
109 furere ſe ſimulauit. Sunt alii huis diſpares
ſimplices et aperti. qui nichil de occulto. nichil
de inſidiis agendum putant. veritatis culto:
res. fraudis inimici. Itemque alii qui quiduis
perpetiantur cuiuis deſeruiant. dum quod velint
conſequantur. Vt ſillam et M. craſſum videbamus.
Quo in genere verſutiſſimum et pacientiſſimum
lacedonomium liſandrum accepimus. Contraque
calicratidem. qui prefectus claſſis proximus poſt liſan:
drum fuit. Itaque in ſermonibus alium quemque acce:
pimus. quamuis prepotens ſit. efficere. ut unus de
multis videatur. Quod in catulo et in patre
et in filio. idemque et in Q. mucio numancio
vidimus. Audiui et ex maioribus natu hoc
idem fuiſſe in p. ſcipione naſica. Contraque
patrem eius illum qui tiberii gracchi conatus per:
ditos vindicauit. nullam comitatem habuiſſe
ſermonis. Ne xenocratem quidem ſeueriſſimum

perspicere ob eamque rem ipsam magnum clarumque
fuisse. Innumerabiles aliae dissimilitudines
sunt naturae morumque minime tamen vituperandorum.
Admodum autem tenenda sunt sua cuique non vitio- 110
sa. sed tamen propria quo facilius illud quod querimus
retineatur. Sic enim est faciendum ut contra naturam
universam consequimur. ut etiam si sint alia gravi-
ora atque meliora tamen nos studia nostra studie
ne metiamur. Neque enim naturae attinet. repug-
nare. neque quicquam sequi quod assequi nequeas.
Ex quo magis emergit quale sit decorum
illud. ideo quia nihil decet invita (ut aiunt)
minerva obstante id est obstante adversante
et repugnante natura. Omnino si quicquam est 111
decorum nihil est profecto magis quam aequabilitas
universae vitae tum singularum actionum quam conservare
non possis si aliorum naturam imitaris. et omittas
tuam. Ut enim sermone eo debemus uti qui notus
est nobis ne ut quidam graeca verba inculcantes
iure optimo rideamur. sic in actiones omnemque
vitam nullam discrepantiam conferre debemus. At 112
haec differentia naturarum tantam habet vim. ut non numquam
mortem sibi ipse aliquis consciscere debeat. Num enim

alia in causa M. cato fuit. alia et ceteri
qui se in africa cesari tradiderunt. At qui
ceteris forsitan vicio datum esset. si se inter-
emissent. propterea quod eorum vita lenior
et mores fuerant faciliores. Catoni cum
incredibilem tribuisset natura gravitatem. eamque
ipse perpetua constantia roborauisset. semperque
in proposito. susceptoque consilio permansisset. moriendum
potius quam tiranni vultus aspiciendus fuit. Quam
113 multa passus est vlixes in illo errore diuturno
tum et mulieribus si circe et calipso mulieres
appellande sunt inseruiret et in omni sermone
omnibus affabilem se et iocundum esse vellet. domi vero
et contumelias seruorum ancillarumque pertulit vt
ad id aliquando quod cupiebat perueniret. At.
aiax quo animo traditur milies oppetere mortem
quam illa perpeti ab alio maluisset. Que contem-
plantes expendere oportebit. quid quisque
habeat sui. eaque moderari. nec velle exper-
iri. quam se aliena deceant. Id enim maxime
quemque decet quod est cuiusque suum maxime. Suum
114 ergo quisque noscat ingenium. acremque se et bonorum

et honore suorum iudicium probat. Ne soriani. plus quam nos videant. Illi enim non optimas sed sibi accomodatissimas fabulas eligunt. Qui enim voce freti sunt epigonos medumque. Qui gestu menalippam clitemestram. Semper rutilius. Quem ego memini antiopam. non sepe esopum aiacem. Ergo histrio hoc videbit in scena. quod non videbit sapiens vir in vita. Ad quas igitur res aptissimi erimus in hiis potissimum elaborabimus. Sin aliquando necessitas nos ad ea detruserit. que nostri ingenii non erunt. omnis adhibenda erit cura meditatio diligentia. ut ea si non decore. at quam minime indecore facere possimus. Nec tam est enitendum. ut bona que nobis data non sunt sequamur. quam ut vicia fugiamus. Ac duabus hiis personis quas supra dixi tercia adiungitur. quam casus aliquis vel tempus imponit. Quarta etiam quam nos metipsis iudicio nostro accomodabimus. Nam regna imperia nobilitates. honores. divicias. opes eaque que sunt hiis contraria in casu sita. temporibus gubernantur. Ipsi autem gerere quam personam velimus a nostra voluntate proficiscitur. Itaque se alii.

115

ad philosophiam. alii ad ius civile. alii ad eloquentiam
applicant ipsarumque virtutum in alia alius
116 mavult excellere. Quorum vero patres aut maiores
aliqua gloria prestiterunt. eorum plerique hii in eodem
genere laudis student excellere. ut Q. Mucius
P. filius in iure civili Pauli filius in re Afri:
canus in re militari. Quidam vero ad eas laudes
quas a patribus acceperunt addunt aliquam suam
Ut hic idem Africanus eloquentia cumulavit
bellicam gloriam. quod idem fecit Thimotheus Con:
onis filius qui cum belli laude non inferior fuisset
quam pater ad eam laudem doctrine et ingenii
gloriam adiecit. Fit autem interdum ut non nulli
omissa imitatione maiorum suum quoddam consequuntur
Maximeque in eo plerumque elaborant hii qui
magna sibi proponunt obscuris orti parentibus
117 Hec igitur omnia cum querimus quid deceat complecti
animo et cogitatione debemus de humane vite institutione
In primis autem constituendum est quos nos
et quales esse velimus et in quo genere vite que
deliberatio est omnium difficillima. Ineunte enim

adolescentia cum maxima imbecillitas
consilii · tum id sibi quisque genus aetatis degen-
de constituit: quod maxime adamavit itaque ante
implicatur aliquo certo genere · cursuque vivendi
quam potuit · quod optimum esset iudicare Nam 118
Herculem prodicum dicit · ut est apud xenophontem
cum primum pubesceret · quod tempus a natura ad deli-
gendum quam quisque viam vivendi sit ingressurus
datum est · exisse in solitudinem · atque ibi sedentem
diu secum multumque dubitasse · cum duas cerneret
vias · unam voluptatis · alteram virtutis · utram
ingredi melius esset · Hoc herculi iovis sato
potuit fortasse contingere · nobis non idem qui i-
mitamur quos cuique visum est · ad eorumque studia in-
stitutaque impellimur · Plerumque autem parentum
preceptis imbuti · ad eorum consuetudinem moremque
deducimur · Alii multitudinis iudicio feruntur
quoque maiori parti pulcherrima videntur · ea
maxime exoptant · Nonnulli tamen sive felicitate
quadam · sive bonitate nature · sive parentum disciplina
rectam vite secuti sunt viam · Illud autem maxime 119

rarum genus est eorum qui aut excellenti
ingenii magnitudine aut preclara eruditione
atque doctrina aut utraque re ornati spacium de-
liberandi habuerit quem potissimum vite cursum
sequi vellent. In qua deliberatione ad suam
cuiusque naturam consilium est omne revocandum.
Nam cum in omnibus que aguntur ex eo quo modo quisque
natus est: ut supradictum est quid deceat exqui-
rimus. tum in tota vita constituenda multo est
ei rei cura maior adhibenda ut constare in vite
perpetuitate possimus nobismetipsis nec in ullo
officio claudicare.

120 Ad hanc autem rationem quoniam maximam vim habet
natura. fortuna proximam. utriusque omnino ratio habenda
est in deligendo genere vite. sed nature magis.
Multo enim et firmior est et constantior. ut
fortuna non numquam tamquam ipsa mortalis cum inmortali
natura pugnare videatur. Qui igitur nature sue
ad genus non viciose. consilium vite omne contu:
lerit. is constantiam teneat. Id enim maxime
decet. nisi forte se errasse intellexerit
in deligendo genere vite. Quod si acciderit

(Potest autem accidere) facienda morum institutorum
que mutatio est. Eamque quam mutationem si tempora ad-
iuuabunt facilius commodiusque faciemus. Sin
minus sensim erit pedetentimque facienda vt
amicicias que minus delectent et minus probentur
magis quam decere censent sapientes sensim
diluere quam repente precidere. Commutato
genere uite omni ratione curandum est. vt 121
id bono consilio fecisse videamur. Sed quoniam
paulo ante dictum est imitandos esse ma-
iores. primum illud exceptum sit. ne vicia
sint imitanda. deinde si natura non feret
ut quedam imitari possit ut superioris filius
affricani qui hunc paulo natum adoptauit
propter infirmitatem valitudinis non tam potuit
patri similis esse quam ille fuerat sui. Si
igitur non poterit siue causas defensitare
siue populum contionibus tenere. siue bella gerere
illa tamen prestare debebit. que erunt in ipsius
potestate iusticiam fidem liberalitatem modestiam

modestia temperancia quo minus ab eo id quod
desit requiratur. Optima autem hereditas
a patribus traditur liberis. omnique patrimonio pre-
stancior gloria virtutis rerumque gestarum. cui de-
decori esse nephas et vicium iudicandum est
122 Et quoniam officia non eadem disparibus etatibus
tribuuntur. aliaque sunt iuvenum. alia seni-
orum. aliquid eciam de hac distinctione dicen-
dum est. de officio iuvenum

Est igitur adolescentis maiores natu ve-
reri. exque hiis deligere optimos et probatissimos
quorum consilio atque auctoritate nitatur. ineuntis
enim etatis inscicia senum constituenda et regen-
da prudencia est. Maxime autem hec
etas a libidinibus arcenda est. exercenda
que in labore pacienciaque animi et corporis. ut
eorum et in bellicis et civilibus officiis vi-
geat industria Atque eciam cum relaxare animos
et dare se iocunditati volent. caveant intempe-
ranciam meminerint verecundie quod erit facilius
si in eiusmodi quidem rebus maiores natu interesse veli[nt]

123

De officio senum

Exercitationes aut labores corporis sunt minuendi. exercitationes animi etiam augende videntur. danda vero opera ut et amicos et iuventutem et maxime rem p. consilio et prudencia quam plurimum adiuvet. Nichil aut magis cavendum est senectuti quam ne languori se desidieque dedat. luxuria vero cum omni etati turpis. tum senectuti fedissima est. Si aute et libidinum intemperantia accesserit. duplex malum est quod et ipsa senectus concipit dedecus et facit adolescentium impudentiorem intemperanciam

de diversis diversarum personarum officiis

Ac ne illud quidem alienum est de magistratuum deprivatorum deciviu depeiegnore officiis dicere Est igitur proprium munus magistratus. intelligere se gerere personam civitatis. debereque eius dignitatem et decus sustinere. servare leges iura describere et ea fidei sue commissa meminisse Privatum aut oportet equo et pari cum civibus iure vivere Neque summissum et abiectum se efferentem. tum in re p. ea velle que

que tranquilla et honesta sint Talem
eum et sentire et bonum civem dicimus solemus
125 Peregrini autem et incole officium est. nichil
preter suum negotium agere Nichil de alio
inquirere minimeque in aliena esse re p. curiosum
Itaque fere officia reperientur cum queretur quid
deceat et quid aptum sit personis temporibus etati:
bus Nichil est autem quod tam deceat. quam in
omni re gerenda consilioque capiendo servare
126 constantiam Sed quoniam decorum illud in omnibus
factis et dictis in corporis denique motu et statu
cernitur. id quoque positum est in tribus rebus formo:
sitate. ordine ornatu. ad actionem apto diffi-
cilimus ad eloquendum Sed satis facile erit
intelligi In his autem tribus continetur cura etiam
illa. ut probemur ab his quibus cum apud quos
vivamus his quoque de rebus pauca dicantur

Nunc dictu gestu q. abhorrere debemus

Principio corporis nostri magnam natura ipsa
videtur habuisse rationem quae formam nostram reliqua-
que figuram in qua esset species honesta.

eam posuit in promptu. Que autem partes corporis
ad nature necessitatem date aspectum essent
deformem habiture atque formam, eas contexit
atque abdidit. Hanc nature tam diligentem 127
fabricam imitata est hominum verecundia. Que
enim natura occultavit, eadem omnes qui sana
sana mente sunt removent ab oculis ipsique
necessitati dant operam ut quam occultissime pareant
quarumque partium corporis usus sunt necessarii. eas
eas nec partes neque earum usus suis nominibus
appellant quodque facere non est turpe modo
occulte dicere id. obscenum est) taque nec actio
rerum illarum aperta petulantia vacat. nec
orationis obscenitas. Nec vero audiendi sunt 128
cinici aut qui fuerunt stoici pene cinici. qui
reprehendunt et irrident. quod ea que turpia
re non sunt. verbis flagitiosa ducimus
Illa autem que turpia sunt nominibus appellamus
suis. latrocinari. fraudare. adulterare re turpe
est sed dicitur non obscene. liberis dare

spurcum. re honesto est. nomine obscenum
pleraque in mea sententia ab eisdem contra
verecundiam disputantur. Nos autem naturam
sequamur et ab omni quod abhorret oculorum
auriumque approbatione. fugiamus. Status incessus
sessio accubatio vultus oculi. manuum motus
129 teneat illud decorum. Quibus in rebus
duo sunt maxime fugienda. ne quid effeminatum
aut molle. aut ne quid durum aut rusticum
sit. Nec vero histrionibus oratoribus
concedendum est. ut his hec apta sint. nobis
dissoluta. Scenicorum quidem mos tantam
habet vetere disciplina verecundiam ut
in scenam. sine subligaculo prodeat nemo.
Verentur enim ne si quo casu evenerit ut
corporis partes quedam aperiantur. aspiciantur
non decore. Nostro quidem more. cum parentibus
puberes filii cum soceris generi non lavantur.
Retinenda est igitur huius generis verecundia

110

pſtrim natura ipsa magiſtra et duce v°
de duobus generibus pulchritudinis

Cum autem pulcritudinis duo genera ſint 130
quorum in altero venuſtas ſit. in altero dignitas
Venuſtatem muliebrem ducere debemus.
Dignitatem virilem. ergo et a forma
removeatur viro omnis non digno ornatus
Et huic ſimile vitium in geſtu motuque caveat.
Nam et paleſtrici motus ſepe ſunt
odioſiores et hyſtrionum non nulli geſtus
ineptiis non vacant et in utroque genere que
ſunt recta et ſimplicia laudantur. Forme autem
dignitas coloris bonitate tuenda eſt Color
exercitationibus corporis. Adhibenda eſt preterea
mundicia non odioſa neque exquiſita nimis.
tantum que fugiat agreſtem et inhumanam
negligenciam. eadem ratio eſt habenda veſtitus
in quo ſicut in pleriſque rebus mediocritas
optima eſt Cavendum eſt autem. ne aut 131

tarditatibus utamur ingressu mollioribus ut
similes pomparum ferculis esse videamur
aut in festinationibus suscipiamus nimias cele-
ritates. Que cum fiunt, anhelitus moventur,
vultus mutantur, ora torquentur; ex quibus
magna significatio fit non adesse constantiam.
Sed multo etiam magis elaborandum est
ne animi motus recedant. Quod asse-
quemur si cavebimus ne in perturbationes atque
exanimationes incidamus et si attentos animos
ad decoris conservationem tenebimus. de duobus

132 Motus autem animorum motibus animi
duplices sunt. alteri cogitationis. Alteri
appetitus. Cogitatio in vero exquirendo
maxime versatur. Appetitus impellit ad ag-
endum. Curandum est igitur ut cogitatione ad
res quam optimas utamur. Appetitum rationi
obedientem prebeamus. Et quoniam magna vis
orationis est, ea que duplex altera contentionis

Altera sermonis. Contentio disceptationibus
tribuatur iudiciorum · contionum · senatus. Sermo
in circulis. disputationibus congressionibus
familiarium versetur · sequatur etiam convivia.
Contentionis praecepta rhetorum sunt · nulla
sermonis · quamquam haud scio · an possint haec quoque
esse · Sed discentium studiis inveniuntur
magistri · Huic autem qui studeant sunt nulli
rhetorum turba referta omnia · quamquam que
verborum sententiarumque praecepta sunt eadem ad sermonem
pertinebunt. Sed cum orationis indicem vocem 133
habeamus · In voce autem duo sequamur
ut clara sit · ut suavis. Utrumque omnino
a natura petendum est. Verum alterum exerci-
tatio augebit · alterum imitatio presse lo-
quentium et leniter. Nihil fuit in catulis
ut eos exquisito iudicio putares uti · vel
literarum · quamquam erant literati · sed et alii | hi

autem optime uti lingua latina putabant
sonus erat dulcis. littere neque expresse . neque
oppresse ne aut obscurum esset . aut nimis
putidum sine contentione vox nec languens
nec canora. Uberior oratio .l. crassi nec
minus faceta Sed bene loquendi de catulis
opinio non minor Sale vero condito et facetiis
cesar catuli patris frater vicit omnes ut in ipso
illo forensi genere dicendi contentiones aliorum
sermone vinceret In omnibus ergo his elaborandum
est . si in omnibus quid deceat exquirimus

de sermone et voce

Et ipse hic sermo inquo socratici maxime
134 vigeant lenis minimeque pertinax insit in eo
lepos Nec vero tamquam in possessionem venerit
excludat alios Sed cum reliquis in rebus
tum in sermone communi vicissitudinem non iniq
uandum putet At videat inprimis quibus
de rebus loquatur Si seriis severitatem adhibeat

Si iocis leporem in primis provideat ne
sermo vitium aliquod indicet inesse moribus.
Quod maxime tum solet evenire cum studiose
de absentibus detrahendi causa aut per ridi-
culum aut severe maledice contumelioseque
dicitur. Habentur autem plerumque sermones aut 135
de domesticis negotiis aut de re p. aut
de artium studiis et doctrina. Danda igitur opera
est ut si etiam aberrare ad alia coeperit ad
hec revocetur oratio. Sed utcumque aderunt
res (neque enim isdem de rebus nec omni
tempore nec similiter delectamur) animadvertendum
est etiam quatenus sermo delectationem habeat
et ut incipiendi ratio fuerit ita sit desin-
endi modus. Sed cum in omni vita rectissime 136
precipitur ut fugiamus perturbationes id est motus
animi nimios rationi non obtemperantes sic
eiusmodi motibus sermo debet vacare ne

aut ira existat aut cupiditas aliqua
aut pigritia aut ignavia aut tale quid
appareat. Maximeque curandum est ut eos
quibuscum sermonem conferimus et vereri et
diligere videamur. Obiurgationes etiam non
numquam incidunt necessariae, in quibus utendum
est fortasse et vocis contentione maiore et
verborum gravitate acriore. Id agendum
etiam est ut ne ea facere videamur irati. Sed
ut ad urendum et secandum, sic ad hoc genus
castigandi raro invitique veniemus. Nec
umquam nisi necessario, si nulla reperietur alia me-
dicina. Sed tamen ira procul absit cum qua nihil
137 recte fieri nihil considerate potest. Magna
autem parte clementi castigatione licet uti
gravitate tamen adiuncta ut severitas
adhibeatur et contumelia repellatur. Atque
etiam illud ipsum quod acerbitatis

habeat obiurgatio. Fruendum est ipsius causa.
qui obiurgat. Perceptum esse. Recta e aut
etiam in illis contentionibus q̄ cum inimicissimis
fiunt. etiam si nobis indigna audiamus
tamen grauitatem retinere. iracundiam repellere.
Que enim cum aliqua perturbatione fiunt. neque
ea constanter fieri possunt. Neque ab hijs
qui adsunt approbari. deforme etiam est.
de seipso predicare falsa presertim. et cum irri-
sione audientium imitari militem gloriosum.

de principum ciuium ac domibus priuatorum

Et quoniam omnia persequimur (uolumus
quidem certe) dicendum est etiam qualem hominis
honorati et principis domum placeat esse.
cuius finis est usus ad quem accomodanda est
edificandi descriptio. et tamen adhibenda
dignitatis commoditatisque diligentia. Cn.
octauio q̄ primus ex illa familia consul factus e

138

honori fuisse accepimus · qui praeclaram edifica-
sset in palatio · et plenam dignitatis domum
que cum volgo uisitaretur · suffragata domino ·
nouo homini ad consulatum putabatur · Hanc
scaurus demolitus accessionem adiunxit edibus
Itaque ille ad suam domum consulatum primus
attulit · Hic summi et clarissimi viri filius in
domum multiplicatam non repulsam solum
retulit · sed ignominiam et calamitatem · Or-
139 nanda est enim dignitas domo · non ex tota
domo querenda · nec domo dominus · sed domino domus
honestanda est · Et ut in ceteris habenda ra-
tio non sua solum sed etiam aliorum · sic in domo
clari hominis in qua et hospites multi
recipiendi · et admittenda cuiusque generis
multitudo · adhibenda cura est laxitatis
Aliter ampla domus dedecori domino
saepe fit · si est in ea solitudo et maxime

-11

p̄t aliquando alio dn̄o ꝑdita est frequentari
Odiosum est enim cum a ꝑtereuntibus dicitur O domus
antiqua. heu quam dispari dn̄o dn̄aris quod
quidem hiis temporibus in multis licet dicere Cauendum | 140
est etiam si ipsi tum edifices ne extra modum
sumptu et magnificentia ꝑdeas Quo in genere
multum mali etiam in exemplo est Studiose enim
plerique ꝑ ipsi tum in hoc ꝑte facta principium
imitantur Ut lucii luculli summi viri virtute
m̄ quam multi villarum magnificentiam imitati
sunt. Quarum quidem certe est adhibendus modus
ad mediocritatemque reuocandum eadem que
mediocritas ad omnem usum cultumque vite
referenda est. Sed hec hactenus

Tria generalia in omni actione obseruanda

In omni autem actione suscipienda tria | 141
sunt tenenda Primum ut appetitus racioni
pareat. quo nichil est ad officia conseruanda

accommodatique. Deinde ut animadvertatur quan-
ta illa res sit quam efficere velimus, neu
maiore neve minore cura et opera suscipiatur
quam causa postulat. Tertium est ut caveamus
ut ea que pertinent ad liberalem speciem et
et dignitatem moderata sint. Modus
autem est optimus decus ipsum tenere,
de quo ante diximus, nec progredi longius.
Horum autem trium prestantissimum est appetitu
obtemperare rationi.

de rerum ordine et temporum opo[rtunitate]

Deinceps de ordine rerum et opportunitate
112 temporum dicendum est. Hec autem scientia continentur ea
quam Greci eutaxian nominant. Non hanc
quam interpretamur modestiam, quo in verbo
modus inest. Sed illa est eutaxia in qua
intelligitur ordinis conservatio. Itaque ut eandem
nos modestiam appellemus, sic diffinitur

a poinis ut modestia sit pria corp rerum
que agunt aut dicunt. loco pro colloca-
dorp. Itaqz uidet cad uis ordinis et collo-
cationis fore Nam et ordine sic diffinit
compon rerum aptis et acomodatis locis
Locu autem actionis optunitatem tempis
esse dicit Tempus aut actionis optunum
grece ΕΥΚΑΙΡΙΑ. latine appellat occa-
sio Sic fit ut modestia hec quam interpretam
ita ut dixi. scia sit optunitatis idonearum
ad agendum temporum Sed potest esse
eadem prudencie diffinitio de qua prius diximus
Hoc aut loco de moderatione et temperantia
et aliis similibus virtutibus querimus Itaqz per-
cunt prudencie propria pro loco dicta sunt
Que aute carum virtutum de quibus iam
diudum loquimur. que pertinet ad uerecundia 143

et ad earum appellationem . quibus cum vivimus
dicenda sunt de verecundie officio

144 Alius est igitur ordo actionum adhibendus
ut quemadmodum oratione constanti sic in vita
sint omnia inter se apta et convenientia.
Turpe est enim valdeque vitiosum in re
severa convivio dignum aut delicatum
aliquem inferre sermonem: Bene pericles
cum haberet collegam in pretura sophoclem
poetam hique de communi officio convenissent: et casu for:
mosus puer preteriret dixissetque sophocles
O puerum pulcrum . pericles ait At enim
pretorem sophocle decet non solum manus
sed etiam oculos abstinentes habere Atque hoc idem
sophocles . si in athletarum probatione dixisset
iusta reprehensione caruisset . Tanta vis .

est et loci et temporis ut si quis ad causam
sit acturus in itinere aut in ambulatione
secum ipse meditetur aut si quid aliud attentius
cogitet non reprehendatur. At hoc idem
si in convivio faciat inhumanus videatur inscitia
temporis. Sed ea que multum ab humanitate 145
discrepant ut si quis in foro cantet aut
si qua alia est magna perversitas facile
apparent nec magnopere admonitionem et
precepta desiderant. Que autem parva videntur
esse delicta neque a multis intelligi possunt
ab his est diligentius declinandum
ut in fidibus aut in tibiis quamvis paulum di-
screpent tamen id a sciente animadverti solet
Sic videndum est in vita ne forte quid
discrepet vel multo etiam magis quo maior
et melior actionum quam sonorum concentus est
Itaque ut in fidibus musicorum aures vel minima sentiunt 146

sic nos si acres ac diligentes esse volumus animadversiones quam vitiorum magis intelligemus sepe ex parvis. Ex ocilorum obtutu superciliorum aut remissione aut contractione. ex mestitia ex hilaritate. ex risu ex locutione. ex reticentia contentione vocis ex summissione. ceterisque similibus ab officio sit quod distorqueat. Quo in genere non est incommodum quale. quidque eorum sit. ex aliis iudicare ut si quid dedeceat in illos. vitemus et ipsi. Fit enim (nescio quomodo) ut magis in aliis cernamus quam in nobis ipsis si quid delinquitur. Itaque facilime corriguntur in discendo vitia. quorum imitantur emendandi causa magistri. docti viri ex consultandi sunt

147

Et vero eligendi est. ad ea eligenda que dubitationibus afferunt. adhibendi doctos homines vel etiam usu peritos. et quid his de unoquoque genere officii placeat exquirendum. Maior enim pars eo ferre deferri solet. quo a natura ipsa deducitur. In quibus videndum est. non

modo quid quisque loquatur sed etiam quid quisque
sentiat atque etiam de qua causa quisque sen-
tiat. Ut enim pictores et hii qui signa fabri-
cant et vero etiam poete suum quisque opus
a vulgo considerari vult ut si quid reprehensum
sit a pluribus id corrigatur hique et secum secum
et cum aliis quid in eo peccatum sit exquirunt
sic aliorum iudicio permulta nobis facienda et
non facienda et mutanda et corrigenda sunt
Que vero more agunt et instituit civi- 148
libus de his nichil est precipiendum illa enim
ipsa precepta sunt nec quemquam hoc errore
duci oportet ut si quid Socrates et Aristippus
contra morem consuetudinemque civilem fecerit
locuti sint id sibi arbitretur licere Magis
illi et divinis bonis hanc licentiam conse-
quebantur Cinicorum vero ratio tota est eicienda
Est enim inimica verecundie sine qua nichil
rectum esse potest nichil honestum Eos aut 149

quorum vita perspecta in rebus honestis atque ma-
gnis est bene de re publica sentientes ac bene
meritos aut merentes aliquo honore aut imperio
affectos observare et colere debemus tribuere
etiam multum senectuti · cedere hiis qui magistratum
habebunt · habere delectum civis et peregrini
in ipsoque peregrino privatimne an publice
Ad summam ne agam de singulis · communem totius
generis hominum conciliationem · colere tueri servare debemus
de questibus artificiis qui sunt honesti et inhonesti
Iam de artificiis et questibus qui liber-
ales habendi · qui sordidi sint hec fere acce-
pimus · Primum improbantur hii questus · qui
150 in odia hominum incurrunt · ut portitorum · ut fen-
eratorum Illiberales autem et sordidi questus
mercenariorum omnium · quorum opera non quorum artes
emuntur · Est enim in illis ipsa merces aucto-
ramentum servitutis Sordidi etiam putandi · qui
mercantur a mercatoribus quod statim vendant

Nihil enim proficiunt nisi admodum mentiantur.
Nec vero est quicquam turpius vanitate. Opifices
que omnes in sordida arte versantur. Nec vero
quicquam ingenuum potest habere officina. Minime
que artes probande que ministre sunt voluptatum.
Cetarii lanii coqui fartores piscatores ut
ait Terentius. Adde huc si placet unguen-
tarios saltatores totumque ludum talarium. Quibus 151
autem artibus aut prudentia maior inest aut
non mediocris utilitas queritur ut medicina
architectura ut doctrina rerum honestarum hee
sunt his quorum ordini conveniunt honeste. Mer-
catura autem si tenuis est sordida putanda
est. Sin magna et copiosa multa undique
apportans multisque sine vanitate impertiens
non est admodum vituperanda. Atque etiam si satia-
ta questu vel contenta potius ut sepe ex alto in
portum ex ipso portu se in agros possessionesque
contulerit videtur iure optimo laudari. Omni

aut rerum ex quibus aliquid acquiritur michil
est agricultura melius nil uberius nil dulcius
nil libero homine dignius De qua quoniam
in catone maiore satis multa diximus · illic
assumes que ad hunc locum pertinebunt.

Comparatio duorum honestorum

152 Sed ab hiis partibus que sint honestatis quem-
admodum officia ducerentur satis expositum videtur
Eorum autem ipsorum que honesta sunt potest incidere
sepe contentio et comparatio de duobus honestis
utrum honestius Qui locus a panetio
est pretermissus Nam cum omnis honestas ma-
nat in partibus quatuor Quarum una sit cognitionis
altera communitatis tercia magnanimitatis · quarta
moderationis · hec in deligendo officio sepe
153 inter se comparentur necesse est Placet igitur aptiora
esse nature ea officia que ex communitate quam ea
que ex cognitione ducuntur · id quod hoc argumento

conseruari potest. Ergo si contigerit ea uita sapi-
enti. ut omnium rerum affluentibus copiis ditatus
quamuis ea que cognitione digna sint. summo o-
cio secum ipse consideret et contempletur tamen
si solitudo tanta sit. ut hominem uidere non
possit excedit uita. Princepsque omnium
virtutum est illa sapientia quam CWΦiaH.
greci uocant. Prudentiam enim quam greci ΦPW-
HHCIH. aliam quandam intelligimus. que est
rerum expetendarum fugiendarumque scientia. Illa autem
sapientia quam principem dixi rerum est diuinarum
atque humanarum scientia quam principem. in qua
continetur deorum et hominum communitas et societas
inter ipsos. Ea si maxima est (ut est) certe
necesse est quod a comunitate ducitur officium id
esse maximum. Etenim cognitio contemplatioque nature
manca quodammodo atque inchoata sit. si actio

nulla rerum consequatur. Ea vero actio in hominum
commodis tuendis maxime cernitur. pertinet igitur
ad societatem generis humani. Ergo haec cognitioni
anteponenda est. Atque id optimus quisque re
ipsa ostendit et iudicat. Quis est enim
tam cupidus in perspiciendaque rerum natura
ut si ei tractanti contemplantique res cognitione
dignissimas subito sit allatum periculum discri-
menque patriae cui subvenire opitularique possit
non omnia illa relinquat atque abiciat etiam si
dinumerare se stellas aut metiri mundi
magnitudinem posse arbitraretur? Atque hoc
idem in parentis in amici re aut periculo fe-
cerit. Quibus rebus intelligitur studiis officiisque
scientiae praeponenda esse officia iustitiae quae pertinet
ad hominum utilitatem qua nihil esse debet homini
antiquius. Atque illi quorum studia vitaque omnis in

rerum cognitione vis illa est. tum ab augendis
hominum utilitatibus et commodis non recesserunt
Nam et erudita multos quo meliores cives
utilioresque rebus suis publicis essent ut
thebanum epaminundam lisias pictagoreus
siracusium dionem. plato. multique multos.
Nosque ipsi quicquid ad rem publicam attulimus si modo
aliquid attulimus a doctoribus atque doctrine
instructi ad eam et ornati accessimus Neque solum
vivi atque presentes studiosos discendi erudiunt
atque docent. sed hoc idem etiam post mortem monu-
mentis litterarum assequuntur. Nec enim locus ullus
pretermissus est ab hiis qui ad leges qui ad
mores. qui ad disciplinam rei publice pertineret
ut otium suum ad nostrum negotium contulisse
videantur. Ita illi ipsi doctrine studiis et
sapientie dediti ad hominum utilitatem suam
prudentiam intelligentiamque potissimum

constituit. Ob eamque etiam causam eloqui copiose
modo prudenter melius est quam vel acutissime
sine eloquentia cogitare. quod cogitare. quod co:
gitatio in se ipsa vertitur. Eloquentia complectitur
eos quibuscum communitate iuncti sumus. Atque ut apium
examina non fingendorum favorum causa congregantur.
sed cum natura congregabilia sint. fingunt favos
sic homines ac multo etiam magis natura congregati
adhibent agendi cogitandique sollertiam
Itaque nisi ea virtus insit quae constat ex hominibus
tuendis. id est ex societate generis humani
nisi attingat cognitionem rerum solivaga
cognitio et ieiuna videatur. Itaque magnitudo
animi remota communitate coniunctioneque humana
feritas sit quaedam et immanitas. Ita fit ut
vincat cognitionis studium consociatio hominum atque
communitas. Nec verum est quod dicitur a quibusdam
propter necessitatem vitae. quod ea quae natura desideraret
consequi. sine aliis atque efficere non possemus

Puto istam esse rem hominibus communitatem
et societatem. Quod si omnia nobis que
ad victum cultumque pertinent quasi virgula divina
ut aiunt suppeditarentur, tum optimo quisque
ingenio negotiis omnibus omissis totum se
in cognitione et scientia collocaret. Non est ita.
Nam et solitudinem fugeret et socium que-
reret, tum docere tum discere vellet, tum
audire tum dicere. Ergo omne officium
quod ad coniunctionem hominum et ad societatem tuendam
valet, anteponendum est illi officio quod cognitione
et scientia continetur. Illud forsitan querendum sit,
num hec communitas que maxime est apta nature
sit etiam moderationi modestieque semper anteponenda.
Non placet. Sunt enim quedam partim ita feda, partim ita
flagitiosa, ut ea ne conservande quidem patrie
causa sapiens facturus sit. Ea Possidonius collegit.

permulta sed ita tetra. quaedam ita obscena. ut
dictu quoque videantur turpia. Hec igitur non
suscipiet quisquam rei publice causa. ne res publica pro se
ipsa suscipi volet. Sed hoc commodius se res
habet. quod non potest tempus accidere. ut intersit
rei publice quicquam illorum facere sapientem. Quare
hoc quidem effectum sit in officiis deligendis
hoc genus officiorum excellere. quod teneatur
hominum societate. Etenim cognitionem prudentiamque
sequatur considerata actio. Ita fit ut considerate
agere pluris sit quam cogitare pru-
denter. Atque hec quidem hactenus. Patefactus
enim locus ipse. ut non sit difficile in exqui-
rendo officio. quid cuique sit preponendum videre.
In ipsa autem communitate sunt gradus officiorum
ex quibus quid cuique prestat intelligi possit.
ut prima diis immortalibus. secunda patrie

tertia pertinebit. Deinceps gradatim et alia
reliquis debebunt. Quibus ex rebus breviter
disputatis intelligi potest non solum id.
homines solere dubitare. honestumne an ne turpe
sit. sed etiam duobus propositis honestis. utrum
honestius hic locus a panetio est ut supra dixi.
pretermissus. Sed iam ad reliqua pergamus etc.

M T C de officiis liber finit primus

M T C latine eloquentie principis
de officiis liber 2us incipit

Prefatio in librum secundum

Quemadmodum officia ducerentur
ab honestate (marce fili) atque
ab omni genere virtutis. satis
explicatum arbitror libro superiore. Sequitur
ut haec officiorum genera persequar quae pertinent
ad vite cultum. tum ex utilibus quid utilius.
Aut quid maxime utile. et de earum rerum
quibus utuntur homines facultate ut ad opes
ad copias) in quo tum quaeri dixi. quid utile
quid inutile. De quibus dicere aggrediar. si
pauca prius de instituto. ac de iudicio meo
2 dixero. Quamquam enim libri nostri complures
non modo ad legendi sed etiam ad scribendi
studium excitaverunt. tamen interdum vereor
ne quibusdam bonis viris philosophiae nomen sit invisum
mirenturque in ea tantum me operae et temporis ponere.
Ego autem quamdiu respublica per eos gerebatur

quibus ipse commiserat. omnes meas curas
cogitationesque in eam conferebam. Cum autem
dominatu unius omnia tenerentur. Neque esset
usquam consilio aut auctoritati locus. socios denique
tuende rei publice summos viros amisissem. nec
me angoribus dedidi in quibus essem confec-
tus. nisi his restitissem. nec rursum indignis
homine docto voluptatibus At utinam res publica 3
stetisset. quo ceperat statu. nec in homines
non tam commutandarum rerum quam everten-
darum cupidos incidisset primum enim ut stante
re publica facere solebamus in agendo plus quam
in scribendo opere poneremus. Deinde ipsis
scriptis non ea que nunc. sed actiones nostras
mandaremus ut sepe fecimus. Cum autem
res publica in qua omnis mea cura. cogitatio opera
poni solebat. nulla esset omnino: ille littere
conticuerunt forenses et senatorie Nichil agere 4

rum amici agere non possent. in studiis ab
initio ineuntis etatis. existimavi honestissime
molestias deponi posse. si me ad philosophiam
retulissem. Cui cum multum adolescens
discendi causa temporis tribuissem. posteaquam
honoribus inservire cepi. meque totum rei publice
tradidi. Tantum erat philosophie loci. quan-
tum superfuerat amicorum et rei publice temporis
Id aut omne consumebatur in legendo. Scriben-
di otium non erat. Maximis igitur in malis
hoc tamen boni assecuti videmur. ut ea litteris
mandaremus que nec satis erat nota nostris
et erant cognitione dignissima. Quid enim est
per deos optabilius sapientia? quid prestantius?
quid homini melius? quid homine dignius?
Hanc quidem qui expetunt philosophi nominantur.
Nec quicquam aliud est philosophia. si interpretari velis

quam studium sapiencie Sapiencia autem est
ut a pluribus vetereque perdiffinitum est. Racio
diuinarum et humanarum. cum quibus quilibet hec res
continentur scire nunquam studium qui vitupat.
Haud sane intelligo. quod nam sit quod lau-
dandum putat. Siue animi oblectacio queritur
animi. requiesque curarum. quam conferri ad eorum
studiis potest. qui semper aliquid arquirunt
quod pertinet et valeat ad bene beateque uiuendum
Siue racio constantie virtutisque queritur. aut
hec ars est. aut nulla omnino per quam eas
assequamur. Nullam dicere maximarum rerum artem
esse. cum minimarum sine arte nulla sit. hominum
est parum loquencium. atque in maximis rebus erran-
cium. Si autem est aliqua disciplina virtutis. ubi
ea queretur. cum ab hoc discendi genere discesse-
ris. Sed hec cum ad philosophiam cohortamur.

acutaque solent disputari quod alio quodam
libro fecimus. Hoc autem tempore tantum nobis de-
clarandum fuit non orbati reip. muneribus
ad hec studium potissimum contulissemus. Dicitur
autem nobis aliquid addere et erudite que-
rentibus. satis ne constanter facere videamur
qui nihil percipi nihil posse dicamus tamen et
aliis de rebus disserere soleamus. et hoc
ipso tempore precepta officii persequimur. Quibus
vellem satis cognita esset nostra sententia.
Non enim sumus hii quorum vagetur animus
errore nec habeat unquam quid certo sequatur.
Que enim esset ista mens. ut que vita
potius non solum disputandi sed etiam vivendi
ratione sublata. Nos autem ut ceteri alia
certa alia incerta esse dicunt. sic ab hiis
dissentientes. alia probabilia. contra alia dicimus.

Quid est ergo quod me impediat ea que 8
michi probabilia videntur sequi que contra improbare
atque affirmandi arrogantiam vitare. fugere
temeritatem. que a sapientia dissidet plurimum.
Contra autem omnia disputatur a nostris quod hoc
ipsum probabile elucere non possit nisi ex utraque
parte causarum esset facta contentio. Sed hec
explanata sunt in achademicis meis satis
ut arbitror diligenter. Tibi autem mi Cicero
quamquam in antiquissima nobilissimaque philosophia
Cratippo auctore versaris. hiis simillimis qui
ista preclara pepererunt. tamen hec nostra finitima
vestris ignota esse nolui. Sed iam ad instituta
pergamus. de utili —

Quinque autem rationibus propositis officii perse- 9
quendi. quarum due ad decus honestatemque per-
tinent. due ad commoda vite copias opes
facultates. quinta ad eligendum officium

iudicaui. Sed quid ea que dixi inpugnare inter se
uidentur? Honestatis pars confecta est. quam quidem
tibi cupio esse notissimam. Hoc autem de quo
nunc agimus id ipsum est quod utile appellatur
In quo uerbo lapsa consuetudo deflexit de uia
sensimque eo deducta est ut ab honesto
utile secerneret. et constitueret honestum aliquid
quod utile non esset. et utile quod non honestum
qua nulla pernicies maior hominum uite potuit
afferri. Summa quidem auctoritate philosophi seuere
sancte atque honeste. Hec tria genere confusa
cogitatione distinguunt. Quicquid enim
iustum sit. id utile etiam esse censent Itemque
quod honestum id esse honestum. Ex quo
efficitur ut quicquid honestum sit. id sit utile
Quod parum qui perspiciunt. hi sepe uersutos
homines et callidos admirantes. eorum mali:

ciam sapiam indicant Quorum error
accipiendus [illegible] omnibus quam optime [illegible] ad eam
spem traducenda. ut honeste consilio iustis
quam fallacis non fraude et malicia permitti-
gerunt ea que uolunt consequi posse. Que quo
ad uitam hominum tuendam pertinent partim sunt
inanimata. ut aurum argentum. ut ea que
gignuntur e terra. ut alia eius generis. partim
animata. que habent suos impetus et rerum appetitus
Eorum autem alia rationis expertia sunt. alia
ratione utentia. Expertes rationis. equi boues
relique pecudes. apes quarum opere efficitur
aliquid ad usum hominum atque vitam. Ratione
autem utentium duo genera ponuntur. unum
deorum. alterum hominum. Deos placatos pie-
tas efficiet et sanctitas. Proxime autem
et secundum deos. homines hominibus maxime utiles
esse possunt Earumque rerum que nocent (12

et permultae eadem divisio est. Sed quae deos norunt
non putant. his exceptis. homines hominibus
plurimum obesse vel prodesse arbitrantur. Ea
enim ipsa quae inanimata dicimus plerasque sunt
hominum effecta operis. quae nec haberemus. nisi
manus et ars accessisset. nec his sine ho-
minum effecta operis. administratione uteremur.
Neque enim valitudinis curatio. nec navi-
gatio. nec agricultura nec frugum fructuum
que reliquorum perceptio et conservatio. sine
opera hominum ulla esse potuisset. Iam vero et
earum rerum quibus habundaremus exportatio
et earum quibus egeremus invectio. certe
nulla esset. nisi his muneribus homines fun-
gerentur. Eademque ratione. nec lapides
excinderentur e terra ad usum nostrum necessarii. nec
ferrum aurum. es. argentum effoderentur penitus

aedificia · sine hominum labore ac manu te-
cta uero quibus frigorum uis pelleretur ac
calorum molestie sedarentur. Unde aut
initio generi humano dari potuissent · aut
postea subueniri · si aut ui tempestatis aut
interitu in terremotu · aut uetustate ce-
cidissent · nisi communis uita ab hominibus harum
rerum auxilia petere didicisset. Adde ductus 14
aquarum · deriuationes fluminum · agrorum irri-
gationes · moles oppositas fluctibus · portus
manu factos · que unde sine hominum opere habere
possemus. Ex quibus omnibus multisque aliis
perspicuum est · qui fructus · que que utilitas · ex rebus
hiis que sunt inanimata percipiantur: eas nos nullo
modo sine hominum manu atque opera capere potuisse
Qui denique ex bestiis fructus · aut que commoditas
nisi homines adiuuabunt adiuuarent · percipi:

posset. Nam et qui principes inueniendi
fuerunt. quem ex quaque belua usum habere
possemus. hominum artes fuere. nec hoc
tempore sine hominum opera aut pastus equorum aut domitus
aut tueri. aut tempestiuos fructus capere
possemus. Ab eisdemque et ea que nocent
interficiuntur. et que usui possint esse capiuntur.
15 Quid enumerem artium multitudinem
sine quibus vita omnino nulla esse potuisset.
Quid enim egritudini subueniretur. que esset
oblectatio ualentium. qui uictus aut cultus
nisi tam multe nobis artes ministrarent. Quibus
rebus expolita hominum uita tantum distat a uictu
et cultu bestiarum. Urbes uero sine hominum
cetu. non potuissent nec edificari nec
frequentari. Ex quo leges moresque constitu
ti. iuris equa descriptio. certaque uiuendi
disciplina. per quas bene beateque uiuitur:

quas res et magnitudine animorum continentia et
verecundia est. affectumque est. ut esset
vita munitior. atque ut dando et accipiendo
permutandisque facultatibus et commodis. nulla
re egeremus. Longiores hoc loco sumus quam 16
necesse est. Cuius est enim cui non perspicua sint
illa. que pluribus verbis a panetio commemorantur.
neminem neque ducem bello nec prin-
cipem domi. magnas res et salutares
sine hominum studiis gerere potuisse. Commemoratur
ab eo Themistocles. Pericles. Cirus. Age-
silaus. Alexander quos negat sine adiumentis
hominum tantas res efficere potuisse. Utimur
non dubia testibus non necessariis. Atque in magnas
utilitates adipiscimur conspiratione hominum
atque consensu. Sic nulla tam detestabilis
pestis est. quam non homini ab homine nascatur.
Est dicearchi liber de interitu hominum

·peripateticorum magni et copiosi · qui collectis
ceteris causis eluvionis pestilencie vastitatis
beluarum etiam repentine multitudinis quarum
impetu docet quedam hominum docet quadam
hominum genera esse consumpta. Deinde comparat quanto
plures deleti sunt homines hominum impetu idest
bellis aut sedicionibus quam omni reliqua cala-
mitate. Vide contra quesit

Cum igitur hic locus nichil habeat dubitacionis
quin homines hominibus et prosint et obsint
proprium hoc statuo esse virtutis conciliare sibi
animos hominum et ad usus suos adiungere Itaque
que in rebus inanimatis queque in tractacione beluarum
fiunt utiliter ad hominum vitam artibus ea tribuuntur
operosis. Hominum autem studia ad amplificacionem
nostrarum rerum prompta et parata virorum presta-
ncium sapiencia et virtute excitantur. Etenim virtus
omnis fere in tribus rebus vertitur quarum una.

est in perspiciendo. quid in quaque re verum sincerumque sit. quid consentaneum cuique quid consequens. ex quo quaeque gignantur & quae cuiusque rei sit causa. Alterum cohibere motus animi turbatos quos greci ΠΑΘΟϹ nominant. Appetitionesque quas illi ΟΡΜΑϹ. obedientes efficere rationi. Tertium his quibus cum congregemur uti moderate et scienter. quorum studiis ea que natura desiderat expleta cumulataque habeamus. per eos demque si quid importetur nobis incommodi propulsemus. ulciscamurque eos qui nocere nobis conati sint. tantaque pena afficiamus quantam equitas humanitasque patitur. Quibus autem rationibus hanc facultatem assequi possimus. ut hominum studia complectamur. eaque teneamus dicemus. neque ista multo post sed pauca antedicenda sunt. clerici ac magistri Johannis

Magnam vim esse in fortuna in utramque
partem. vel secundas ad res. vel adversas
quis ignorat? Nam et cum prospero flatu
eius utimur. ad optatos exitus pervehimur. et
cum reflavit affligimur. Hec ergo ipsa fortuna
ceteros casus rariores habet. Primum ab in-
animatis. procellas tempestates. naufragia
ruinas incendia. Deinde a bestiis. ictus
morsus impetus. Hec ergo ut dixi rariora
20 At vero interitus exercituum: ut proxime trium
saepe multorum clades imperatorum. ut nuper
summi ac singularis viri. Invidie praeterea
multitudinis. atque ob eas bene meritorum saepe
civium expulsiones calamitates fuge
Rursusque secunde res honores. imperia. vic-
torie. quamquam fortuita sint. tamen sine hominum
opibus et studiis neutram in partem effici possunt

Modus quibus movemus ad utilitates homines allicere

De igitur generibus dicendum est. quonam mo-
do hominum studia ad utilitates nostras allicere atque ex-
citare possimus. Quae si longior fuerit oratio
cum magnitudine utilitatis comparetur. ita fortasse
etiam brevior videbitur. Quaecumque igitur homines
homini tribuunt: ad eum augendum atque honesta-
ndum. aut benivolentiae gratia faciunt. cum
aliqua de causa quempiam diligunt: aut honoris
si cuius virtutem suspiciunt. et si quem dignum
fortuna quam amplissima putant. aut cui fidem
habent. et bene de rebus suis consulere arbitrantur
aut cuius opes metuunt. aut contra. a quibus
aliquid expectant. ut cum reges populares
ve homines. largitiones aliquas proponunt
aut postremo. pretio aut mercede ducuntur
Quae sordidissima quidem est ratio. et inquinatissima
et his qui ea tenentur. et illis qui ad eam.

22 confugiant. Male enim se res habet cum
quod virtute effici debet id temptatur pecunia
Sed quoniam non numquam hoc subsidium necessarium est
quemadmodum sit utendum eo dicamus, si prius his
de rebus quae virtuti propiores sunt dixerimus
Atque etiam subiciunt se homines imperio alterius
et potestati de causis pluribus. Ducuntur enim
aut benivolentia aut beneficiorum magnitudine
aut dignitatis praestantia aut spe sibi id utile
futurum aut metu ne vi parere cogantur
aut spe largitionis promissionibusque capti aut
postremo ut saepe in nostra re publica videmus mercede
conducti.

23 Omnium autem rerum nec aptius est quicquam
ad opes tuendas ac tenendas quam diligi nec
alienius quam timeri. Praeclare enim Ennius.

Quem metuunt oderunt. quem quisque odit.
periisse expetit. Multorum autem odiis nullas
opes posse obsistere. si antea fuit ignotum
nuper est cognitum. Hec uero huius tyranni
solum quem armis oppressa pertulit ciuitas
interitus declarat. quantum uel odium hominum
ualeret ad pestem. Sed reliquorum similes
exitus tyrannorum. quorum haud fere quisquam
interitum similem subterfugit. Malus enim
custos diuturnitatis metus. Contraque beniuo-
lentia fidelis. uel ad perpetuitatem. Sed hiis 24
qui vi oppressos imperio coercent. sit sane
adhibenda seuicia. ut heris in famulos. si aliter
teneri non possunt. Qui uero in libera ciuitate
ita se instruunt. ut metuantur. hiis nihil potest
esse dementius. Quamuis enim demerse sint

legibus aliisque opibus. quibus tamen facta li-
bertas. emergunt tamen haec aliquando. aut
iudiciis tacitis. aut occultis de honore
suffragiis. Acriores autem morsus sunt inter-
missae libertatis. quam retentae. Quod igitur
latissime patet. neque ad incolumitatem
solum. sed etiam ad opes et potentiam valet.
plurimum. id amplectamur. ut metus absit. caritas
retineatur. Ita facillime quae volumus et privatis
in rebus. et in republica consequemur. Etenim qui se
metui volent. a quibus metuentur. eosdem me-
25 tuant ipsi necesse est. Quid enim censemus super-
iorem illum Dionysium. quo cruciatu timoris angi
solitum. qui cultros metuens tonsorios. candente
carbone sibi adurebat capillum. Quid Alexandrum
Pheraeum. quo animo vixisse arbitramur. qui ut

ſcriptum legimus cum uxorem Thebem admodum
diligeret. tamen ad eam ex epulis in cubiculum
venientem. barbarum. et eum quidem ut ſcriptum est
compunctum notis tracijs. districto gladio iube-
bat ante ire. Premittebat autem de ſtipatoribus
ſuis. qui perſcrutarentur arculas muliebres
et ne quod usquam telum occultaretur talia exqui-
rerent. O miſerum. qui fideliorem et bar-
barum et ſtigmaticum putaret quam coniugem
Nec eum fefellit opinio. Ab ea enim ipſe
propter pellicatus ſuſpicionem interfectus. Nec vero
ulla vis imperij tanta est. que premente metu
poſſit eſſe diuturna. Testis est phalaris cuius est 26
preter ceteros nobilitata crudelitas qui non
ex inſidijs interijt. ut is quem modo dixi
alexander. Non a paucis. ut hic noster. ſed in
quem univerſa agrigentinorum multitudo

impetum fecit. Quid macedones nonne
demetrium reliquerunt. universique ad pirrhum
contulerunt. Quid lacedemones iniuste im-
perantes. Nonne repente omnes fere socii
deseruerunt. spectatoresque se ociosos prebu-
erunt leutrice calamitatis. Externa libentius
in tali re quam domestica recordor. Verum tamen
quamdiu imperium populi romani beneficiis tene-
batur. non iniuriis. bella aut pro sociis. aut de
imperio gerebantur. exitus erant bellorum aut
mites. aut necessarii. Regum. populorum. nationum.
portus erat et refugium senatus. Nostri autem
magistratus imperatoresque. ex una hac re max-
imam laudem capere studebant. si provincias.
si socios equitate et fide defendissent.
27 Itaque illud patrocinium orbis terre verius quam
imperium poterat nominari. Sensim hanc consue-
tudinem et disciplinam ante minuebamus.

Post vero Sille victoriam penitus amisimus
desitum est enim videri quicquam in socios iniquum
cum extitisset etiam in cives tanta crudelitas
Ergo in illo secuta est honestam causam victo-
ria. Est enim ausus dicere hasta posita cum bona
in foro venderet et bonorum virorum et locupletum
et certe civium praedam suam se vendere. Secutus est
qui in causa impia victoria etiam foediore
non solum singulorum civium bona publicaret
sed universas provincias regionesque uno
calamitatis genere comprehenderet. Itaque vexa-
tis ac perditis exteris nationibus ad exemplum
amissi imperii portari in triumpho massiliam
vidimus et ex ea urbe triumphari sine qua
numquam nostri imperatores ex transalpinis bellis
triumpharunt. Multa praeterea commemorarem
nepharia in socios si hoc uno sol quicquam
vidisset indignius. Iure igitur plectimur. Nisi enim eorum

impunita scelera tulissemus: nunquam ad unum
tanta pervenisset licentia. A quo quidem rei fa-
cilitatis ad paucos cupiditatem: ad multos
29 venit hereditas. Nec vero umquam bellorum
civilium semen et causa deerit. dum homines
perditi hastam illam cruentam et meminerint
et sperabunt. Quam L. Silla cum vibrasset dic-
tatore propinquo suo. sexto tricesimo anno post
a sceleratiore hasta eadem non recessit. Alius
autem qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac
fuit questor urbanus. Ex quo debet intelligi
talibus premiis propositis nunquam defutura bella
civilia. Itaque parietes urbis modo stant et ma-
nent. Hii quoque ipsi iam extrema scelera metu-
entes. Rem vero publicam penitus amisimus. Atque in has
clades incidimus. Redeundum est enim ad propositum
dum metui, quam cari esse et diligi maluimus.

Que si populo romano iniuste imperanti acci-
dere potuerunt. quid debent putare singuli?

De caritate adipiscenda

Sed cum perspicuum sit. benivolentie vim
esse magnam. metus imbecillam. sequitur ut dis-
seramus quibus rebus possimus facillime. eam quam
volumus adipisci cum honore et fide caritatem
Sed ea non pariter omnes egemus Nam ad 30
cuiusque vitam institutam accommodandum est. a multis-
ne opus sit an satis sit a paucis diligi. Cer-
tum igitur hoc sit. id quod est primum et maxime necessarium
familiaritates habere fidas amantium nos.
amicorum. et nostra mirantium. Hec enim est una
res prorsus. ut non differat multum inter summos et
mediocres viros. ea que est utrisque propemodum
comparanda. Honore et gloria et benivolentia civium. 31
fortasse non eque omnes egent. Sed tamen
si cui hec suppetunt. adiuvant aliquantum.

.tum ad caritatem· tum ad amicitias comparandas
Sed de amicitia alio libro dictum est· qui in-
scribitur lelius. Nunc dicamus de gloria. quamquam
ea quoque de re duo sunt nostri libri· Sed attin-
gamus quandoquidem ea in rebus maioribus admini-
strandis adiuvant plurimum. De prudentia
Propter quid est allectamentum hominum ad utilitatem

Summa igitur et perfecta gloria constat ex tribus
his Si diligit multitudo. si fidem habet
si cum admiratione quadam honore dignos
putet. Hec autem si est simpliciter breviterque dicen-
dum. quibus rebus pariuntur a singulis eisdem fere
a multitudine Sed est alius quoque quidam aditus
ad multitudinem· ut in universorum animos
32 tamquam influere possimus Ac primum de illis
tribus. que ante dixi benivolentie precepta·
videamus Que quidem capitur beneficiis·

maximis. Secundo autem loco beneficia voluntate
benivolentia movetur etiam si res forte non
suppetit. Vehementer autem amor multitudinis co-
movetur ipsa fama et opinione liberalitatis
beneficentie iustitie fidei omniumque earum virtutum
que pertinent ad mansuetudinem morum atque facilitatem.
Etenim illud ipsum decorum honestumque dicimus
quia per se nobis placet animos quidem omnium natura et
specie sua commovet maximeque quasi perlucet ex
his quas commemoravi virtutibus: idcirco illos in quibus
eas virtutes esse remur a natura ipsa diligere
cogimur. Atque hee quidem cause diligendi gravis-
sime: possunt enim preterea nonnulle esse levi-
ores.

duplex fidei acquisitio

Fidem autem ut habeamus duabus rebus 33
effici potest, si existimabimur adepti coniunctam
cum iustitia prudentiam. Nam et his fidem habemus
quos plus intelligere quam nos arbitramur quosque

et futura prospicere credimus et cum res agatur
in discrimineque ventum sit. expedire rem
et consilium ex tempore capere posse. Hanc enim
omnes existimant utilem veramque prudentiam
Iustis autem et fidis hominibus id est bonis
ita fides habetur ut nulla sit in his frau-
dis iniurie que suspitio. Itaque in his salutem
nostram. his fortunas. his liberos rectissime
34 committi arbitrantur. Harum igitur duarum ad fidem
faciendam. iustitia plus pollet quippe cum
ea sine prudentia satis habeat auctoritatis. prudentia
sine iustitia nichil valet ad faciendam
fidem. Quo enim quis versutior et callidior
hoc invisior. et suspectior detracta op-
inione probitatis. Quam ob rem intelligentie
iustitia coniuncta. quantum volet habebit

ad faciendam fidem unum iustitia sine pru-
dentia multum poterit. sine iustitia nihil
valebit prudentia. Sed ne quis sit admi- 35
ratus cur cum inter omnes philosophos constet. a meque
ipso sepe disputatum sit. qui unam haberet.
omnes habere virtutes. Cur nunc ita seiungam
quasi possit quisquam qui non idem prudens sit.
iustus esse. Alia est illa cum veritas ipsa limatur
in disputatione subtilitas. Alia cum ad opini-
onem communem omnis accommodatur oratio. Quam-
obrem ut vulgus ita nos hoc loco loquimur
ut alios fortes. alios viros bonos. alios
prudentes dicamus. Popularibus enim verbis
est agendum et usitatis cum loquimur de opini-
one populari. Idque eodem modo fecit Panetius.
Sed ad propositum revertamur. Erat igitur ex 36
tribus que ad gloriam pertinerent. hoc t

tercium. ut cum admiratione hominum honore.
ab his digni iudicarentur. Admirantur enim
omnino quicquid magnum et preter oppini-
onem suam animaduerterit. Separatim autem
in singulis si perspiciunt quedam bona nec
opinata. itaqz eos viros eleuant suspi-
ciunt. maximisqz efferunt laudibus. in quibus
existimant se excellentes quasdam et sin-
gulares virtutes perspicere. Despiciunt autem
eos et contemnunt. de quibus nichil virtutis
nichil animi. nichil neruorum putant.
Non enim omnes eos contemnunt. de quibus
male existimant. Nam quos improbos. male-
dicos. fraudulentos putant. et ad faciendam
iniuriam instructos. eos haud contemnunt
quidem sed de his male existimant.

Quandoque ut ante dixi. contemnuntur hij qui
nec sibi nec alteri prosunt (ut dicitur) in quibus
nullus labor. nulla industria. nulla cura
est. Admiratione quadam afficiuntur hij qui
anteire ceteros virtute putantur. et non
omni carere dedecore. tum vero his carere
vitiis. quibus alij non facile possunt obsistere
Nam et voluptates blandissime domine
maiores partes animi. a virtute detorquent
et dolorum cum admovent faces preter modum
plerique exterrentur: vita. mors. divitie
paupertas. omnes homines vehementissime
permovent. Que qui in utramque partem excelso
animo magnoque despiciunt. cumque aliqua his
ampla et honesta res obiecta est. totos que
ad se convertit et rapit. tum quis non admi-
retur splendorem pulchritudinemque virtutis.

38 Ergo et haec animi despicientia admirabilis
magna facit. et maxime iustitia ex qua
una virtute viri boni appellantur. mirifica
quaedam res multitudini videtur. Nec
iniuria. Nemo enim iustus esse potest. qui
mortem. qui dolorem. qui exilium. qui ege-
statem timet aut qui ea quae his sunt contraria
aequitati anteponit. Maximeque admirantur
eum qui pecuniam non movetur quod in quo
perspectum est. hunc dignum spectatu arbi-
trantur. Itaque illa tria quae proposita sunt ad gloriam
omnia iustitia conficit. et benivolentiam
quod prodesse vult plurimis. et ob eandem causam
fidem et admirationem quod eas res spernit
et negligit. ad quas plerique inflammati
39 aviditate rapiuntur. At mea quidem sententia
omnis ratio et institutio vitae adiumenta

hominem despoliat. Impunius quam homines quibuscum
perpetuis familiares conferre sermones, quod est
difficile nisi speciem prae te boni viri feras. Ergo
etiam solitario homini atque in agro vitam agenti
opinio iustitiae necessaria est, eoque magis quod si
eam non habebunt, iniusti habebuntur. Nullis
praesidiis saepti multis afficientur iniuriis.
Atque etiam his qui vendunt, emunt, conducunt,
locant, contrahendisque negotiis implicantur,
iustitia ad rem gerendam necessaria est, cuius tanta
vis est, ut nec illi quidem qui maleficio et
scelere pascuntur possint sine ulla particula
iustitiae vivere. Nam qui eorum cuipiam qui
una latrocinatur furatur aliquid aut eripit,
is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum.
Ille autem qui archipirata dicitur, nisi aequabiliter
praedam dispertiat, aut occidetur a sociis aut
delinquetur. Quin etiam leges latronum esse

dicuntur quibus pareant. quas observant. Itaque propter
equabilitatem prede partitionem. et Bargulus illirius
latro de quo est apud Theopompum magnas
opes habuit. et multo maiores Viriathus
Lusitanus cui quidem exercitus nostri quoque imperatores
cesserunt. Quem C. Lelius is qui sapiens usurpatur
pretor. fregit et comminuit. ferocitatemque eius ita
ita repressit ut facile bellum reliquis traderet.
Cum igitur tanta vis iustitie sit ut ea etiam
latronum opes firmet. atque augeat. quantam
eius vim inter leges et iudicia et in constituta
41 re publica fore putamus. Mihi quidem non apud
Medos solum. ut ait Herodotus. sed etiam
apud maiores nostros. fruende iustitie causa
videntur olim bene morati reges constituti.
Nam cum premeretur inops multitudo ab his qui
maiores opes habebant ad unum aliquem confugiebant.

virtute praestantem. Qui cum prohiberet iniuria tenui-
ores. aequitate constituenda. summos cum infimis
pari iure retinebat. Eademque constituendarum
legum fuit causa. quae regum. Ius enim semper quaesitum est 142
aequabile. Nec enim aliter esset ius. Id si ab
uno iusto et bono viro consequebantur erat eo
contenti. cum id minus contingeret leges sunt inventae
quae cum omnibus una atque eadem voce loquerentur.
Ergo hoc quidem perspicuum est. eos ad imperandum
deligi solitos. quorum de iustitia magna esset
opinio multitudinis. Adiuncto vero hoc. ut idem etiam
prudentes haberentur. nihil erat quod homines
his auctoribus non posse consequi se arbitrarentur.
Omni igitur ratione colenda et retinenda iustitia
est. tum ipsa per sese. Nam aliter iustitia non esset
tum propter amplificationem honoris et gloriae. Sed ut
pecuniae quaerendae non solum ratio est. sed etiam
collocandae. quae perpetuos sumptus suppeditet.

nec solum notos sed etiam liberales. sic
gloria querenda et collocanda ratio est
43 Quamquam praeclare Socrates hanc viam ad
gloriam proximam. et quasi compendiariam dicebat
esse Si quis id ageret ut qualis haberi vellet
talis esset. Quod si qui simulatione et inani
ostentatione et ficta non modo sermone Sed etiam
vultu stabilem se gloriam consequi posse rentur
vehementer errant. Vera gloria radices agit
atque etiam propagatur. ficta omnia celeriter tamquam
flosculi decidunt. Nec simulatum potest
quicquam esse diuturnum. Testes sunt permulti
in utramque partem. sed brevitatis causa. familia
erimus contenti una. Tiberius enim gracchus P.
filius tamdiu laudabitur dum memoria rerum
romanarum manebit. at eius filii nec
vivi probantur bonis et mortui numerum obtinent

iure consultum. Qui igitur adipisci veram iustitie
gloriam volent iustitie fungantur officiis
Ea que essent. dictum est in libro superiore. Sed 44
ut facilius quales simus. tales esse videamur
etsi in eo ipso vis maxima est. ut simus hii qui
haberi velimus: tamen quedam precepta danda
sunt. Nam si quis ab ineunte etate habet
causam celebritatis et nominis. aut a patre
acceptam quod tibi mi cicero arbitror contigisse
aut aliquo casu atque fortuna. in hunc oculi
omnium coniciuntur atque in eo quid agat. quemadmodum
vivat inquiritur et tamquam in clarissima luce
versetur. ita nullum obscurum potest nec dictum
eius esse nec factum. Quorum autem prima 45
etas propter humilitatem et obscuritatem in hominum
ignorantia versatur. hii simul atque iuvenes esse
ceperunt magnos spectare et ad eos rectis studiis

debent contendere quod eo firmiore animo faciat.
quia non modo non invidetur illi etati verum
etiam favetur. Prima enim est adolescenti commen-
datio ad gloriam. si qua ex bellicis rebus comparari
potest. in qua multi apud maiores nostros exti-
terunt. semper enim fere bella gerebantur. Tua
autem etas incidit in id bellum cuius altera pars
sceleris nimium habuit. altera felicitatis parum.
Quo tamen in bello cum te Pompeius ale alteri
prefecisset magnam laudem. et a summo. et
viro. et ab exercitu consequebare, equitando
iaculando omnia militari labore tolerando
Atque ea quidem tua laus pariter cum republica cecidit.
Mihi autem hec oratio suscepta non de te
est, sed de genere toto. Quamobrem ad ea que
restant pergamus. quod gloriosa sit que ingenio acqui
ritur quam viribus acquisita

Et igitur in reliquis rebus multo maiora sunt opera animi quam corporis. sic hec res quas prosequimur ingenio ac ratione graviores sunt quam ille quas viribus. Prima ergo commendatio proficiscitur a modestia. tum pietate in parentes in suos benivolentia. Facillime autem et in optimam partem cognoscuntur adolescentes qui se ad claros et sapientes. bene consulentes viros reipublice contulerunt. Quibuscum si frequentes sunt opinionem afferunt populo. eorum fore se similes quos sibi ipsi deligerunt ad imitandum. Publii Rutilii adolescentiam ad opinionem et innocentie et iuris scientie Publii Mucii commendavit domus. Nam L. quidem Crassus cum esset admodum adolescens non aliunde mutuatus est sed sibi ipse peperit maximam laudem ex illa accusatione nobili et gloriosa.

qua etate qui exercentur laudibus affici possunt
ut de demosthene accepimus. Ea etate L. crassus
ostendit id se in foro optime iam facere
quod etiam tum poterat domi cum laude meditari
Sed cum duplex sit ratio orationis quarum in altera
contentio non est id dubium quin contentio orationis
maiorem vim habeat ad gloriam. Ea est enim
quam eloquentiam dicimus. Sed tamen difficile dictu
est quantopere conciliet animos comitas affabili-
tasque sermonis. Extant epistole et philippi
ad alexandrum et antipatri ad casandrum
et antigoni ad philippum filium trium pru-
dentissimorum (sic enim accepimus) quibus pre-
cipiunt ut oratione benigna multitudinis animos
ad benivolentiam alliciant: militesque blande
appellando sermone deliniant. Que autem
in multitudine cum contentione habetur oratio

ea sepe vniuersam excitat gloriam. Magna
est enim admiratio copiose sapienterque dicentis.
quem qui audiunt et intelligere etiam et
sapere plus quam ceteros arbitrantur. Si vero
inest in oratione mixta modestia grauitas.
nihil admirabilius fieri potest. eoque magis si ea
sunt in adolescente. Sed cum sint plurima
causarum genera que eloquentiam desiderant.
multique in nostra re publica adolescentes et apud
iudices et apud senatum dicendo laudem assecuti
sunt. Maxima n. admiratio est in iudiciis quorum ratio
duplex est. Nam ex accusatione et defensione
constat. quarum etsi laudabilior est defensio tamen etiam
accusatio probata persepe est. Dixi paulo ante
de crasso. Idem fecit adolescens M. antonius.
Etiam P. sulpicii eloquentiam accusatio illustrauit.
cum seditiosum et inutilem ciuem C. norbanum.

in iudicium vocavit. Sed hoc quidem non est
saepe faciendum. nec umquam nisi aut rei p.
causa ut duo Luculli. aut proximo ut
nos pro Siculis pro Sardis pro M. Albucio Iulius
in accusando etiam Manlio L. Fufii cognita
industria est. Semel igitur aut non saepe certe
sin erit cui faciendum sit. saepius rei p. tribuat
hoc muneris. cuius inimicos ulcisci saepe non est
reprehendendum. modus tamen adsit. Duri enim
hominis. vel potius vix hominis. videtur
plurimis periculum capitis inferre multis
id cum cum periculosum ipsi est. tum etiam sor-
didum ad famam committere. ne accusator nominere
Quod contigit M. Bruto summo genere nato
illius filio. qui iuris civilis in primis peritus
fuit. Atque etiam hoc praeceptum officii diligenter

tenendum est. ne que unquam innocentem iudicio capitis accersas. id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam quid est tam inhumanum. quam eloquentiam a natura ad salutem hominum et ad conservationem datam. ad bonorum pestem. perniciemque convertere. nec tamen ut hoc fugiendum est. ita habendum est religioni nocentem aliquem et nepharium impiumque defendere vult hoc multitudo. patitur consuetudo. fert etiam humanitas. Iudicis est semper in causis verum sequi patroni non nunquam verisimile etiam si minus sit verum defendere. Quod scribere presertim cum de philosophia scriberem. non auderem. nisi idem placeret gravissimo stoicorum panecio. Maxime autem et gloria paritur et gratia defensionibus. eoque maior. si quando accidit. ut ei subveniatur qui potentis alicuius opibus

ricaducenii vegeriq3 videt'. ut et sepe di-
cis et adolescentes contra l. sille dnantis
opes pro sexto roscio amerino fecimus que ut scis
extat oratio i'. *De beneficentia et liberalitate*

Sed expositis adolescentium officiis que
valeant ad gloriam adipiscendam. deinde de
beneficentia et liberalitate dicendum est. Cuius
est ratio duplex. Nam aut opera benigne fit indigen-
tibus aut pecunia. facilior est hec posterior
locupleti presertim. sed illa lautior et splendidior
et viro forti claroque dignior. Quamquam enim in utroque
inest gratificandi liberalis voluntas. tamen
altera ex archa. altera ex virtute depromitur.
largitioque que fit ex re familiari fontem ipsum benig-
nitatis exhaurit. Ita benignitate benignitas
tollitur. qua quo in plures usus sis eo minus in-
multos uti possis. at qui opera id est virtute

et industria benefici et liberales erunt
primum quo pluribus profuerint eo plures ad benigne
faciendum adiutores habebunt. Deinde consue-
tudine beneficentie paratiores erunt et tamquam
exercitatiores ad bene de multis promerendum. Preclare
in epistola in epistola quadam ad alexandrum filium phi-
lippus accusat quod largitione benivolentiam ma-
cedonum consectetur. Que te malum inquit ratio
in istam spem induxit ut eos tibi fideles
putares fore quos pecunia corrupisses. Quid
agis ut macedones non te regem suum sed
ministrum et prebitorem putent. quod sordidum regi
melius etiam quod largitionem corruptelam dixit esse
fit enim deterior qui accipit atque ad idem semper
expectandum paratior. Hoc ille filio sed preceptum
putemus omnibus. Quamobrem id quidem non est
dubium quin illa benignitas que constat ex opera

et industria et honestius sit et latius patet et possit prodesse pluribus. Illa numquam tamen est largiendum nec hec benignitas genus omnino repudiandum est et sepe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum sed diligenter atque moderate. Multi enim patrimonia effuderunt inconsulte largiendo. Quid autem est stultius quam quod libenter facias curare ut id diutius facere non possis. Atque etiam sequuntur largitionem rapine. Cum enim dando egere ceperunt alienis bonis manus afferre coguntur. Ita cum benivolentie comparande causa beneficii esse voluerint non tanta studia assequuntur eorum quibus dederunt quanta odia eorum quibus ademerunt. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris ut eam benignitas aperire non possit. Nec ita reseranda ut pateat omnibus. Modus adhibeatur. isque referatur ad facultates. Omnino meminisse debemus

id quod antea hominibus sepissime usurpatum.
iamque in pueris consuetudinem venit. largitionem
fundum non habere. Etenim quis potest esse modus
cum et hi qui consueverunt et illud idem alii de-
siderant. de largitate sive prodigalitate et liberalitate

Omnino duo genera sunt largorum. quorum alteri
prodigi. alteri liberales. prodigi qui epulis et
inscortationibus et gladiatorum muneribus. ludorum.
venationumque apparatu. pecunias profundunt in eas
res. quarum memoriam aut brevem. aut nullam sint
relicturi. omnino liberales autem qui suis facultati-
bus aut captos a predonibus redimunt. aut es ali-
enum suscipiunt amicorum etc. aut in filiarum collo-
catione adiuvant aut opitulantur ut in re que-
renda ut augenda. Itaque miror quid in mentem
venerit theofrasto in eo libro in quo de divitiis scrip-
sit. in quo multa preclare. illud absurde. Est enim
multus in laudanda magnificentia et apparatione.

pplarium munerum. clarosqz sumptuum facultates fructum diuitiarum putat. Michi autem ille fructus liberalitatis cuius exempla pauca posui multo et maior uidetur et certior. Quanto autem uberius grauius et verius nos reprehendit qui hac effusiones pecuniarum non admiremur: que fiunt ad multitudinem deliniendam. At qui ab hostibus obsidentur si emere aquae sextarium mina cogerentur. Hoc primum incredibile uideri. Sed cum attenderint veniam necessitati dari. in his immanibus iacturis infinitisque sumptibus nichil nos magnopere mirari: cum presertim nec necessitati subueniatur. nec dignitas augeatur. ipsaque illa delinitio multitudinis ad breue exiguumque sit tempus eaque a leuissimis quibus. in quibus tamen ipso vna cum satietate. memoria quoque moriatur uoluptatis. Bene etiam hec colligit. hec pueris et mulierculis. et

et seruis · at seruare plurimis · liberalis ea gesta
Verum uero hominum ea que fiunt iudicio certo pon-
derantur probari posse nullo modo. Quamquam intelligo
in nostra ciuitate inueteratum esse iam bonis temporibus
ut splendor edilitatum ab optimis viris postu-
letur. Itaque et P. Crassus cum cognomine diues · tum
copiis · functus edilicio maximo munere. Et paulo post
L. Crassus · cum omnium hominum moderatissimo · Q. Mucio
magnificentissima edilitate functus est. De-
inde C. Claudius Appii filius. Multi post Luculli
Hortensius Silanus. Omnes autem P. Lentulus
me consule vicit superiores. Hunc est Scaurus
imitatus. Magnificentissima vero nostri Pompeii
munera secundo consulatu · in quibus omnibus quid michi
placeat uides. Vitanda tamen suspicio avaritie.
Nam Mamerco homini ditissimo pretermissio edilitatis
consulatus repulsam attulit. Quare et si postulatur

a populo. bonis viris si non desiderantibus. attamen
approbantibus. faciendum est. modo pro facultatibus. nos
ipsi ut fecimus. Et si quando aliqua res maior aut
utilior populari largitione acquiritur. ut Oresti
nuper prandia in semitis decume nomine magno
honori fuerunt. Ne M. Seio quidem vitio
datum est. quod in caritate annone asse modium
populo dedit. Magna enim se et inveterata ira
invidia nec turpi iactura quando erat edilis
nec maxima liberavit. Sed honori summo
nuper nostro Miloni fuit. quod gladiatoribus emptis
reipublice causa. que salute nostra continebatur. omnes
P. Clodii conatus furoresque compressit. Causa igitur
largitionis est. si aut necesse est aut utile.

De largitionis moderatione

In his autem ipsis mediocritatis regula optima
est. L. quidem Philippus Q. Fabii filius vir magno

ingeniis in summis quam clarus gloriari solebat . se
sine ullo munere adeptum esse omnia quae habe-
rentur amplissima . Dicebat idem Cotta curio
Nobis quamquam licet in hoc genere gloriari veniam
pro amplitudine honorum . quos cunctis suffra-
giis adepti sumus . nostro quidem anno . quod
contigit eorum nemini quos modo nominavi . Sane
exiguus sumptus aedilitatis fuit . Atque etiam
illae impensae meliores . muri . navalia . portus .
aquarum ductus . omniaque quae ad usum reipublicae
pertinent . Quamquam quod praesens tamquam in
manu datur . iucundius est tamen haec in posterum
gratiora . theatra . porticus . nova templa .
verecundius reprehendo . propter pompeium . sed doc-
tissimi non probant ut et hic ipse panetius quem
multum in his libris secutus sum . non interpretatus .
Et phalereus demetrius qui periclem principem

genere vituperabat quod tantam pecuniam in preclara
illa propilea coniecerit Sed de hoc genere toto
in hiis libris quos de re publica scripsi diligenter est
disputatum Tota igitur ratio talium largitionum
genere viciosa est. temporibus necessaria. et tunc
ipsum ad facultates accomodanda et medio-
critate moderanda est de officiis erga calamitosos
In illo autem altero genere tenendum
largiendi quod a liberalitate proficiscitur. non
uno modo in disparibus causis affecti esse
debemus Alia causa est eius qui calamitate
premitur et eius qui res meliores querit. nullis
rebus adversis. propensior benignitas esse
debebit in calamitosos nisi forte erunt digni
calamitate In hiis tamen qui se adiuvari volent
non ut affligantur. sed ut altiorem gradum
ascendant. restricti nullo modo esse debemus.

sed in deligendis idoneis iudicium est et
et diligenciam adhibere Nam preclare Ennius
Benefacta male locata malefacta arbi-
tror. Quod autem tributum est bono viro et
grato. in eo cum ipso fructus est tum etiam ex ceteris.
Temeritate enim remota gratissima est liberalitas
eoque eam studiosius plerique laudant quod summi
cuiusque bonitas commune perfugium est omnium. Danda igitur
opera est. ut hiis beneficiis quam plurimos affi-
ciamus quorum liberis posterisque memoria prodatur
ut hiis ingratis esse non liceat. Omnes enim
immemorem beneficii oderunt eamque iniuriam
deterrenda liberalitate sibi etiam fieri. eumque
qui faciat communem hostem tenuiorum putant.
Atque hec benignitas etiam rei publicae utilis est redi-
mi e servitute captos locupletari tenuiores

quod quidem vel ego solitum fieri ab ordine vestro
in oratione Crassi scriptum copiose videmus.
Hanc ergo consuetudinem benignitatis largitioni
munerum antepono. Haec est gravium hominum
atque magnorum. illa quasi assentatorum populi
multitudinis levitatem voluptate quasi titilla-
ntium. p' insinuatione obseruet' officij
Conveniet autem cum in dando munificum esse
tum in exigendo non acerbum. In omnique re contra-
henda. vendendo. emendo. conducendo. locando.
in vicinitatibus et confiniis. aequum et facilime
multa multis de iure suo cedentem. A li-
tibus vero quantum liceat (et nescio an paulo
plus etiam quam liceat) abhorrentem. Est enim
non modo liberale. paulum non numquam de suo
iure decedere. sed interdum etiam fructuosum.
Habenda autem est ratio rei familiaris quam quidem

delabi sinere flagitiosum est sed ita ut illi-
beralitatis avaritiaeque absit suspitio. Posse
enim liberalitate uti non spoliantem se patrimonio
nimirum est pecuniae fructus maximus.

De hospitalitate [illegible]

ecte etiam a theophrasto est laudanda ho-
spitalitas est enim ut mihi quidem videtur valde
decorum patere domus hominum illustrium illustri-
bus hospitibus idque etiam rei publicae ornamento
homines externos hoc liberalitatis genere in urbe
nostra non egere Est etiam vehementer utile his
qui honeste posse multa volunt per hospites
apud externos homines populos valere opibus et
gratia. Theophrastus scribit quidem cimonem
athenis etiam in suos curiales laciades hospi-
talem fuisse ita enim instituisse et villicis
imperavisse ut omnia praeberentur quicumque laci-

ades in villam suam divertisset de operibus

Hec autem opera non largitione beneficia
dantur. hec tum in universam rem publicam tum in singu-
los cives conferuntur. Nam iniurie cavere consilio
iuvare. atque hoc sciencie genere prodesse quam
plurimis vehementer et ad opes augendas
pertinet et ad graciam. Itaque cum multa pre-
clara maiorum. tum quod optime constituti iuris
civilis. summo semper in honore fuit cognicio
atque interpretacio quam quidem ante hanc confusionem
temporum in possessione sua principes retin-
uerunt. Nunc ut honores ut omnes dignitatis
gradus. sic huius sciencie splendor deletus est
Ideoque eo indignius quod eo tempore hoc contingit
cum is esset qui omnes superiores quibus honore
par esset. sciencia facile vicisset. Hec igitur opera

grata multis et beneficiis astringendos homines accommodata. De eloquentia

Cum fuit acti summa est dicendi gravior facultas et gravior et ornatior. Quid enim eloquentia laudabilius, probabilius ut admiratione audientium vel spe indigentium vel eorum qui defensi sunt gratia? Huic quoque ergo a maioribus nostris est in toga dignitate principatus datus. Diserti igitur hominis et facile laborantis, quodque in patriis est moribus, multorum causas et non gravate sed gratuito defendentis beneficia et patrocinia late patent. Admonebat me res ut hoc quoque loco intermissionem eloquentie (ne dicam interitum) deplorarem, ni vererer ne de me ipso aliquid viderer queri. Sed tamen videmus quibus extinctis oratoribus quam in paucis spes, quanto in

in paucioribus facultas. quam in multis patet audiendi

Cum autem omnes non possint. ne multi quidem

aut iurisperiti esse aut diserti. licet tamen

opera prodesse multis beneficia petentem. commendantem

iudicibus magistratibus. vigilantem pro re alterius

eos ipsos qui aut consuluntur aut defendunt rogantem

quod qui faciunt. plurimum gratie consequuntur

latissimeque eorum manat industria. Iam

illud non sunt admonendi (est enim in promptu)

ut animadvertant cum alios iuvare velint.

ne quos offendant Sepe enim aut eos ledunt

quos non debent aut eos quos non expedit Si

imprudentes negligentie est. si scientes temeritatis.

Utendum etiam est excusatione adversus eos quos

invitus offendas. quacumque possis Quare id

quod faciat necesse fuerit nec aliter facere potuerit

Certissimis opibus et officiis erit. quod violatum est
comprehendendum. Si iuuari varijs officio soleat in patre
Sed cum in hijs hominibus iuuandis diuersos
aut mores spectari aut fortunam soleat. dictu
quidem est proclive. Itaque vulgo loquuntur se se
in beneficijs collocandis mores hominum. non
fortunam sequi. honesta oratio est. Sed quis
est tandem qui inopis et optimi viri causam
non anteponat in opera danda gratiam fortunati
et potentis. A quo enim expeditior et celerior
remuneratio fore videtur. in eum fere est voluntas
nostra propensior. Sed animaduertendum est dili-
gentius que natura rerum sit. Nimirum enim inops
ille. si bonus est vir. etiam si referre gratiam non potest
habere certe potest. Commode autem quicumque dixit.
pecuniam qui habeat non reddidisse. et qui reddi-
derit non habere. et qui habeat retulisse.

At qui se locupletos honoratos beatos putant. hii ne obligari quidem beneficio volunt. quin etiam beneficium se dedisse arbitrantur cum ipsi quamvis aliquid magnum acceperint. et etiam a se aut postulari aut expectari aliquid suspicantur. patrocinio vero se usos aut clientes appellari mortis instar putant. At vero ille tenuis. cum quod factum sit. sese spectatum non fortunam putat. non modo illi ante meritum. sed etiam illis a quibus expectat (egat enim multis) gratum se videri studet. Neque enim verbis auget suum munus. si quo forte fungitur sed extenuat. Videndumque illud est si opulentum fortunatumque defenderis. in illo uno aut in liberis forte eius manet gratia. sin autem inopem. probum tamen et modestum. omnes non improbi humiles quae magna in populo multitudo est. praesidium sibi paratum vident. Quamobrem malim apud bonos quam apud

fortuitos beneficium collocari putaris.

Sed quisque amicitia gaudere debet

Ardua omnino opera est ut omni generi satis
facere possimus Sed si res ingratorum valet
inimicum. Themistocles est autem adhibendus
qui eum consolaretur virum bono viro pauperi. aut
minus probato diviti. filiam collocaret Ego inquit
malo virum qui pecunia egeat. quam pecuniam
que viro. Sed corrupti mores depravatique sunt
admiratione divitiarum. quarum magnitudo (quid
ad unumquemque nostrum pertinet) illud fortasse ad
iuvat qui habet. ne id quidem semper. Sed
fac iuvare potentiorem sana sit. benefactio non
quomodo? Eum si animum bonum erit vir erit.
ne impediat divitie. quam minus iuvet non ne
adimant. sitque omne iudicium. non quam locup
les. sed qualis quisque sit Extremum autem
preceptum in beneficiis operaque danda ne quid

ctra equitatē ↄtendas ne quid ꝑ iniuria ꝯf-
undamentū enī est ꝑpetue ↄmendacōis et
fame iustitia sine qua nichil pōt esse lauda-
bile. de bñficiis gratiis ad uniusos spectantibus

Ed quoniam de eos gratiā beneficiorum
dictū est que ad singlos spectant. deinceps
de his que ad uniusos. q̄ ꝙ ad remp. ptinet
disputandū est Eorū aut ipsorum ptim eius
modi sūt. ut ad uniusos ciues ptineant. ptē
singlos ut attingant. Que sūt etiā gratiora
danda ē opa omīo. si possit. utriusque sunt mig
ut etiā singulis ↄsulat Sed ita ut ea sit.
mentaria magna largitio/res aut propt
aut certe nō obsit reip. Celi gracī frume-
taria magna largitio ↄsumiebat i ꝯrarium
nadica M. octauii et reip. tollerabilis et
plebi nēcia Ergo et ciuibꝭ et reip. salutaris
In priuis aut ridendū ei qui remp. administrat

ut suum quisque teneat. neque de bonis privatorum
publice diminutio fiat. Perniciose enim philippus
in tribunatu cum legem agrariam ferret. quam
tamen antiquari facile passus est. et in eo vehementer
se moderatum prebuit. sed cum in agendo multa
populariter. tum illud male dixit non esse in civi-
tate duo milia hominum qui rem haberent. Ca-
pitalis oratio est. ad equationem bonorum pertinens.
Qua peste que potest esse maior. Hanc enim ob causam
maxime ut sua tenerentur. res publice civitatesque
constitute sunt. Nam etsi duce natura congre-
gabantur homines. tamen spe custodie rerum suarum
urbium presidia querebant. de reip offendiculis

Danda igitur opera est (quod maiores nostros
saepe fiebat) propter erarii tenuitatem assiduitatemque
bellorum tributum sit conferendum) idque ne eveniat
multo ante erit providendum. Sin qua necessitas huius.

inimicis alicui rei p. obvenerint et mala non alia
quam nostra communicari. neque tantum de nostra. sed de omni
re p. disputatio danda erit opera ut omnes intelligant
si salvi esse velint necessitati esse parendum
Atque etiam omnibus qui rem p. gubernabunt consulendum
erit ut earum rerum copia sit que sunt necessarie
Quales autem et quarum rerum copiam fieri soleat
et debeat non est necesse disputare. Est enim
in promptu. tantum locus attingendus fuit. ut avaritie utinam suspitio est

175 Apud autem in omni re procuratione negotii
et muneris publici ut avaritie pellatur
etiam minima suspitio. utinam inquit C. pontius
samnis. ad illa tempora fortuna me servasset
et tum essem natus quando romani dona accipere
cepissent. non essem passus diutius eos imperare
Ne illi quidem multa secula expectanda fuerunt
modo enim hoc malum in hanc rem p. invasit. Itaque

scale pacis tic pacis pontium fuisse si que
in illis tum fuit rettoricis) nondum centum et decem
anni sunt. cum de pecuniis repetundis a L.
Pisone lata est lex nulla antea cum fuisset
At vero postea tot leges et proxime queque
duriores tot rei tot damnati. tantum Italicum
bellum propter iudiciorum metum excitatum. tanta sub:
latis legibus et iudiciis expilatio direptioque
sociorum. ut imbecillitate aliorum non in nostra
virtute valeamus. laudat Africanum Panetius
quod fuerit abstinens quid ni laudet sed in illo
alia maiora laus sapientie non hominis est solum
sed etiam temporum illorum omni Macedonum gaza
(que fuit maxima) potitus est. P. Paulus tantum
in erarium pecunie invexit ut unius imperatoris
preda finem attulerit tributorum At hic nichil
domum suam attulit preter memoriam nominis sempiternam

Imitatus patrem Africanus nichil locupletior Cartagine eversa. Quid qui eius collega in censura fuit L. Mucius. numquid copiosior cum copiosissimam civitatem funditus sustulisset Italiam ornare quam domum suam maluit. quamquam Italia ornata domus ipsa videtur michi ornatior Nullum igitur vitium tetrius ut eo unde egressa est referat se oratio quam avaritia presertim in principibus et rem p. gubernantibus Habere enim questui rem p. non modo turpe est sed scelera-tum etiam et nefarium Itaque quod Appollo pythius oraculo edidit. Spartam nulla re alia nisi avaritia esse perituram id videtur non modo Lacedemoniis sed et omnibus opulentis populis predixisse Nulla autem re conciliare facilius benivolentiam multitudinis possunt ii qui rei p. presunt quam abstinentia et continentia Qui vero se populares

uolunt. Ob eamque rem aut agrariam rem
temptant. ut possessores pellantur suis sedibus
aut pecunias et creditas debitoribus condona-
ndas putant. Labefactant fundamenta reip.
concordiam primum que esse non pot cum aliis adi-
muntur aliis condonantur pecunie. Deinde equi-
tatem que tollitur omnis si habere suum cuique
non licet. Id enim est proprium ut supra dixi ci-
uitatis atque urbis. ut sit libera et non sollicita
sue rei cuiusque custodia. atque in hac pernicie
reip. ne illam quidem consequuntur quam putant
gratiam. Nam cui res erepta est inimicus cui
data est. etiam se dissimulat se accipere noluisse
Et maxime in pecuniis creditis occultat suum
suum gaudium ne uideantur non fuisse soluendo
At uero ille qui accipit iniuriam. et meminit. et

et profitetur dolorem suum. Nec si plures sunt hi
quibus improbe datum est, idcirco plus etiam valent
non enim numero hec iudicantur sed pondere. Quam
autem habet equitatem ut agrum multis annis
aut etiam seculis ante possessum qui nullum habuit
habeat. qui autem habuit amittat? At propter
hoc iniurie genus Lacedemonii Lisandrum ephorum
expulerunt. Agim regem quod nunquam
antea acciderat apud eos necauerunt. Ex quo
eo tempore tante discordie secute sunt, ut tyr-
anni existerent. et optimates exterminarentur
et preclarissime constituta respublica dilaberentur
Nec uero solum ipsa cecidit. sed etiam reliquam
Greciam euertit. contagionibus malorum que a Lace-
demoniis profecte manarunt latius. Quid nostros
Graccos. Tiberium Gracum summi viri filium. Afri-

cani nepotes. nonne agrarie contiones
perdiderunt?

At vero Aratus sicionius iure laudatur
qui cum eius civitas l annis a tyrannis teneretur
profectus argis sicionem clandestino introitu
urbe est potitus Cumque tyrannum Nethoclem
improviso oppressisset sexcentos exules qui fuerant
eius civitatis locupletissimi restituit remque publicam
adventu suo liberavit Sed cum magnam animadverteret
in bonis et possessionibus difficultatem quod et eos quos et ipse restituerat
quorum bona alii possederant egere iniquissimum
arbitrabatur et l annorum possessiones moveri
non nimis aequum putabat propterea quod tam longo
spatio multa hereditatibus multa emptionibus
multa dotibus tenebantur sine iniuria in:

iudicavit. neque illis adimi. neque hiis non satis-
fieri. quorum illa fuerant contra. Cum autem statui-
sset opus esse. ad eam constituendam pecunia alex-
andriam se proficisci velle dixit. remque inte-
gram ad reditum suum iussit esse. Isque celeriter
ad ptolomaeum suum hospitem venit qui tum
regnabat alter post alexandriam conditam. Cui cum
exposuisset patriam se liberare velle. causamque
docuisset. a rege opulento vir summus facile
impetravit. ut grandi pecunia adiuvaretur.
Quam cum in sicionem attulisset. adhibuit sibi
in consilium quindecim principes. cum quibus causas
cognovit. et eorum qui aliena detinebant.
et eorum qui sua amiserant. perfecitque extim-
andis possessionibus. et ut persuaderet aliis
ut pecuniam accipere mallent. possessionibus
cederent. aliis ut commodius putarent numerari sibi.

quod tanti esset · quia pluris comparare · Ita
perfectum est ut omnibus constituta concordia · sine
querela discederent · O virum magnum dignumque
qui in nostra republica natus esset · Sic par
est agere cum civibus · non ut bis iam vidimus
hastam in foro poni · et bona civium voci
subiacere preconis · At ille grecus · id quod
fuit sapientis et prestantis viri omnibus consulendum
putavit · Eaque est summa ratio · et sapientia
boni viri civis commoda civium non divellere
atque omnes equitate eadem continere · Habitent gratis
in alieno · Quid ita? · Ut cum ego emerim ·
edificarim · tuear · impendam · tu me invito
fruare meo · quid est aliud aliis sua eripere
aliis aliis dare aliena? · Tabule vero nove ·
quid habent argumenti · nisi ut emas mea
pecunia fundum · eum tu habeas · ego non habeam ·

pecuniam. Quamobrem ne sit aes alienum.
quod rei publice noceat providendum est quod multis
rationibus caveri potest. si non fuerit. ut locuple-
tes suum perdant. debitores lucrentur alienum
Nec enim ulla res vehementius rem publicam continet
quam fides que esse nulla potest. nisi erit necessaria
solutio rerum creditarum Numquam vehementius
actum est quam me consule ne solverent. Armis
et castris. temptata res est ab omni genere
hominum. et ordine. quibus sic restiti ut hoc totum
malum de re publica tolleretur. Numquam nec maius
aes alienum fuit. nec melius nec facilius dis-
solutum est. fraudandi enim spe sublata.
solvendi necessitas consecuta est. At vero hic nunc
victor. tunc quidem victus. que cogitarat. ea perfecit
cum eius iam nichil interesset. tanta in eo.

peccandi libido fuit. ut hoc ipsum eum delec-
taret peccare. etiam si causa non esset.

Hoc igitur genere largitionis. ut aliis
detur aliis auferatur. aberrant hii qui rem p.
tuebuntur. Inprimisque operam dabunt. ut iuris
et iudiciorum equitate. suum quisque teneat
Et neque tenuiores propter imbecillitatem circum-
veniantur. neque locupletibus ad sua ut tenenda
vel recuperanda obsit invidia. Preterea
quibuscumque rebus vel belli vel domi poterit
rem p. augeat imperio. agris vectigalibus
Hec magnorum hominum sunt. Hec apud maiores
nostros factitata. Hec genera officiorum qui persequuntur
cum summa utilitate rei p. magnam ipsi adi-
piscentur et gratiam et gloriam.

86 N Ethis aut utilitatum preceptis Antipater
tirius stoicus qui athenis nuper est mortuus
duo precepta censet esse a panetio pretermissa
ualitudinis curationem et pecunie Quas res
a summo philosopho preteritas arbitror quod essent faciles
sunt certe utiles Sed ualitudo sustentatur
notitia sui corporis et obseruatione earum rerum
que res aut prodesse solerent aut obesse et contin:
entia in uictu omni atque cultu corporis tuendi
causa et pretermittendis uoluptatibus Po:
stremo arte eorum quorum ad scientiam hec pertinet
Res aut familiares querende his rebus
quibus abest turpitudo Conseruari aut diligentia
et parcimonia hisdem etiam rebus augeri
Has res commodissime xenofon socraticus per:
secutus est in eo libro qui economicus inscribitur

quod nos ista sera etate non assequimur qua ea·
tu nunc · agressus in latinum quartum

De utilitatum comparatione.

Cum hic locus erat quartus a primo premissis
sepe est necessaria. Nam et corporis commoda cum
externis. et externa cum corporis. et ipsa inter se
et externa cum externis comparari solent. Cum externis
corporis hoc modo comparantur. Valere ut malis
quam dives esse. Cum corporis externa hoc modo
dives esse potius quam maximis corporis viribus. Ipsa
inter se corporis comparantur sic. ut bona valitudo
voluptati anteponatur. vires celeritati. Externorum
autem ut gloria divitiis. vectigalia urbana
rusticis. Ex quo genere comparationis illud est Catonis
senis. A quo cum quereretur quid maxime in re fami-
liari expediret. Respondit. bene pascere. Quid
secundum. satis bene pascere. Quid tertium.

Bene uestire. Quid quartum arare. Et cum
ille qui quesierit dixisset. quid fenerari.
Tum cato. quid hominem inquit occidere. Ex quo
et multis aliis intelligi debet. utilitatum
comparationes solere fieri. recteque hoc adiunctum
esse quartum. conquirendorum offitiorum genus.
Sed toto hoc de genere de quirenda de collo-
canda pecunia etiam de utenda. commodius a
quibusdam optimis viris ad medium ianue
sedentibus quam ab ullis philosophis ulla in scola
disputatur. Sunt tamen ea cognoscenda. pertinent
enim ad utilitatem de qua hoc libro disputatum
est. Reliqua deinceps persequemur.

M T C de offitiis liber 2us finit incipit eiusdem
liber 3us

Proemio in lib. 3m

Publium scipionem. Marce fili. eum
qui primus appellatus est. dicere solitum Affricanus.
scripsit Cato. qui fuit fere eius equalis. numquam
se minus ociosum esse quam cum ociosus. nec
minus solum. quam cum solus esset. Magnifica uero
uox. et magno viro et sapiente digna. que
declarat illum et in ocio de negociis cogitare
et in solitudine secum loqui solitum. ut neque
cessaret umquam. et interdum colloquio alterius
non egeret. Itaque due res que languorem afferunt
ceteris. illum acuebant ocium et solitudo. vellem
et nobis hoc idem vere dicere liceret. Sed
si minus imitatione tantam ingenii prestantiam
consequi possumus. uoluntate certe proxime accedimus.
Nam et a re publica forensibusque negociis armis
impiis vique prohibiti. ocium persequimur. Et ob eam.

cauſam urbe relicta rura peragrantes.
ſepe ſoli ſumus. Sed nec otium hoc cum
africani otio. nec hec ſolitudo cum illa con-
paranda est. Ille enim requieſcens a reip-
publice pulcherrimis muneribus. otium ſibi ſumebat.
aliquando. et a cetu hominum frequentiaque interdum
tamquam in portum. ſe in ſolitudinem reci-
piebat. Noſtrum autem otium. negotii inopia
non requieſcendi ſtudio conſtitutum est. Ex-
tincto enim ſenatu. deletiſque iudiciis quid
eſt quod dignum nobis. aut in curia aut in foro
agere poſſimus. Ita qui in maxima celebritate
atque in oculis civium quondam vixerimus. nec
fugientes conſpectum ſceleratorum quibus omnia
redundant. abdimus nos quantum licet. et ſepe
ſoli ſumus. Sed quia ſic ab hominibus doctis

accepimus nō solū. ex malis minima ꝯpta
aligeret. sed aīa extracta ex his ipsis si qd
insit boni. ꝓpterea et otio fruor. nō illo
quidē quo debet is qui quōdā peperisset otiū
ciuitati. Nec tamen solitudinem languere
patior. quam michi affert necessitas non uoluntas
Quāquā africanus maiorē laudem me
uel meo iuditio assequebatur. nulla tamē
eius ingenij monimenta mandata litteris
nullū opus otij. nullū solitudinis munus
extat. Ex quo intelligi debet. illū mentē
agitatōe. inuestigatōeque earum rerum
quas cogitando assequebatur. nec otiosū. nec
solū unquā fuisse. Nos autem qui nō tm̄ roboris
habemus ut cogitatiōe tacita. a solitudine
abstrahamur. ad hanc operam scribendi.

omne studium. utcumque quaestionis. Itaque
plura. brevi tempore eversa quam multis
stante republica. scripsimus. Sed cum tota philosophia
(mi Cicero) frugifera et fructuosa. nec
ulla pars eius inculta ac deserta sit.
tum nullus in ea feracior locus est. nec uberior
quam de officiis a quibus constanter honesteque
vivendi praecepta ducuntur. Quare quamquam
a Cratippo nostro. principe huius memoriae philosophorum
haec te assidue audire atque accipere confido
tamen conducere arbitror talibus. aures tuas
vocibus undique circumsonare. nec eas si
fieri possit quicquam aliud audire. Quod cum
omnibus est faciendum qui vitam honestam in:
gredi cogitant. tamen haud scio an nemini
potius quam tibi. Sustines enim non parvam

expectationem imitande industriam meam. mar-
cum honorem· non nulla fecisse nobis Su-
scepisti onus preterea grave et Athenarum
et Cratippi. ad quod ad quos cum tamquam ad
mercaturam bonarum artium sis profectus· inanem
redire turpissimum est· dedecorante et urbis
auctoritatem et magistri Quare quantum coniti
animo potes· tantum labore contende· (si
discendi labor est· potius quam voluptas) tan-
tum fac ut efficias· neve committas· ut ne cum
omnia suppeditata sint a nobis· tu te tibi de-
fuisse videare Sed haec hactenus Multa
enim sepe ad te cohortandi gratia scripsimus
Nunc ad reliquam partem proposite divisionis
revertamur·

Panetius igitur qui sine controversia de officiis

accuratissime disputavit. quedam nos corr-
ectione quadam adhibita. potissimum secuti
sumus. tribus generibus propositis in quibus delibe-
rare homines et consultare de officiis solerent
unum cum dubitarent honestum ne et id
esset de quo ageretur an turpe. alterum ne
utile esset an inutile. tertio si id quod
speciem haberet honesti pugnaret cum eo
quod utile videretur quomodo ea discerni opor-
teret de duobus generibus primis tribus libris
explicavit. de tertio autem genere deinceps
se scripsit dicturum nec exsolvit quod promiserat
Quod eo magis miror quia scriptum ab eius
discipulo posidonio est triginta annis vixisse
panetium post quam illos libros edidisset. quem
locum miror a posidonio breviter tractatum.

13

in quadam commentariis. posterius cum scribit nullum esse locum in tota philosophia tam necessarium. Nimirum uero assentior his qui negant eum locum a panetio praetermissum. sed consulto dimissum non omnino scribendum fuisse. quia numquam posset utilitas cum honestate pugnare. De quo altero ad honestatem pugnare. potest habere dubitationem. ne adscribendum fuerit hoc genus quod in diuisione panetii tertium est. an plane obmittendum. Altero dubitari non potest quin a panetio susceptum sit. sed relictum. Nam qui e diuisione tripartita duas partes absoluerit huic necesse est restare tertiam. praeterea in extremo libro tertio de parte hac polliceatur se deinceps esse dicturum. Accedit eodem testis locuples posidonius qui etiam scribit in quadam epistola. p. rutilium rufum dicere solere qui

(qui panecium adiuuarat) ut nemo pictor esset
inventus. qui veneris eam partem quam appelles
inchoatam reliquisset. absolueret (oris enim pul-
critudo reliqui corporis mutandi spem auf-
erebat) sic ea que panetius praetermisisset et
non perfecisset propter eorum que perfecisset prestantiam
nemo est persecutus Quamobrem de iuditio
panetii dubitari non potest Recte ne autem
hanc tertiam partem ad exquirendum officium
adiunxerit an secus de eo fortasse disputari
potest. Nam sive honestum solum bonum est et
(ut stoicis placet) sive quod honestum est id
ita summum bonum est (quemadmodum peripateticis
vestris videtur) ut omnia ex altera parte collocata
vix minimi momenti instar habeant. Dubitandum
non est. quin numquam possit utilitas cum hone-
state contendere Itaque accepimus Socratem

solitum exsecrari eos qui primo haec naturae coherentia
opinione distraxissent. Cui quidem ita sunt
stoici assensi ut quicquid honestum esset id
utile esse censerent. nec utile quicquam quod
non honestum. Quod si is esset Panetius qui
virtutem propterea colendam diceret quod ea
voluptate vel indigentia metiuntur liceret ei
dicere honestatem aliquando cum utilitate pugnare
Sed cum sit is qui id solum bonum iudicet
quod honestum sit. quae autem huic repugnent
specie quadam utilitatis eorum neque accessione
meliorem vitam fieri nec discessione peiorem
non videtur huiusmodi debuisse deliberationem intro-
ducere. in qua quod utile videtur cum eo quod hone-
stum sit comparetur. Etenim quod summum bonum a stoicis
dicitur quod convenienter naturae vivere. id habet ut opinor
hanc sententiam cum virtute congruere semper.

autem quae secundum naturam essent. ita legenda si ea virtuti non repugnarent. Quod cum ita sit putant quidam hanc comparationem recte non esse introductam. nec omnino de eo genere quicquam praecipiendum fuisse.

Atque illud quidem honestum. quod proprie vereque dicitur. id in sapientibus est solis. neque a virtute divelli umquam potest. In his autem in quibus sapientia perfecta non est. ipsum illud quidem perfectum honestum nullo modo esse potest. sed similitudines honesti esse possunt. Haec enim omnia officia de quibus his libris disputamus media Stoici appellant. ea sunt communia. et late patent quae et ingenii bonitate multi assequuntur. et progressione discendi. Illud autem officium quod rectum idem appellant. perfectum atque absolutum est. et ut idem dicunt omnes numeros habet nec

perfectum sapientem. eadem in quo potest. Cum autem aliquid actum est. in quo media officia compareant id cumulate videtur esse perfectum. propterea quod vulgus quid absit a perfecto fere non ex toto intelligit. quatenus autem intelligit. nichil putat pretermissum. Quod autem in poematibus et in picturis usu venit in aliisque compluribus ut delectentur imperiti. laudentque ea que laudanda non sint. ob eam credo causam. quod insit in his aliquid probi quod capiat ignaros. qui quidem quid in unaquaque re vitii sit. nequeant iudicare. Ita cum sunt docti a peritis. facile desistunt a sententia. Hec igitur officia de quibus his libris disserimus quasi secunda quedam honesta dicunt esse. non sapientium modo propria. sed cum omni hominum genere communia. Itaque his omnes. in quibus est virtutis indoles

commoveat. Nec vero cum duo Decii aut duo Sci-
piones fortes viri commemorantur aut cum
Fabricius aut Aristides iustus nominatur aut
ab illis fortitudinis aut ab his iustitie tamquam
a sapiente petitur exemplum. Nemo enim
horum sic sapiens ut sapientem intelligi sic
volumus. Nec hii qui sapientes habiti et
nominati M. Cato et C. Lelius sapientes
fuerunt. Nec illi quidem septem. sed ex mediorum
offitiorum frequentia similitudinem quandam
gerebant. speciemque sapientum.

Quocirca nec id quod vere honestum est
fas est cum utilitatis repugnantia comparare. nec
id quod communiter appellamus honestum. quod colitur
ab hiis qui bonos viros se esse volunt. cum emo-
lumentis umquam est comparandum. Tamque id ho-
nestum quod in nostram intelligentiam cadit i

tuendum conservandumque est nobis. quin id quod est
proprie dicitur vereque est honestum sapientibus
Aliter autem teneri non potest. quae ad virtutem
e facta perfectio Sed hoc quidem de his qui conserva=
tione officiorum existimantur boni Qui autem
omnia metiuntur emolumentis et commodis. neque
ea volunt praeponderari honestate. hi solent
in deliberando honestum cum eo quod utile pu=
tant comparare. boni viri non solent Itaque existi=
mo panetium cum dixerit homines solere. in hac
comparatione dubitare. hoc ipsum sensisse. quod
dixerit solere modo. non oportere etiam Etenim
non modo pluris putare. quod utile videatur
quam quod honestum. sed haec etiam inter se comparare
et in his dubitare. turpissimum est. Quid ergo
est quod nonnumquam ad dubitationem afferre soleat

considerandum puto videatur. Credo si quod dubitatio
accidit. quale sit id de quo consideretur. Saepe
enim tempore fit. ut quod plerumque tempore turpe haberi soleat
inveniatur non esse turpe. Exempli causa ponatur
aliquid quod pateat latius. Quod potest esse
maius scelus quam non modo hominem sed etiam famil-
iarem hominem occidere? Num igitur se astrinxerit
scelere si quis tyrannum occidit quamvis famil-
iarem? Populo quidem Romano non videtur. qui ex omnibus
praeclaris factis illud pulcherrimum existimat.
Vincit ergo utilitas honestatem? Immo vero
honestas utilitatem secuta est. Itaque ut sine
ullo errore diiudicare possimus. si quando cum illo
quod honestum intelligimus. pugnare id videbitur
quod appellamus utile formula quaedam constitu-
enda est. quam si sequemur in comparatione rerum. ab
officio numquam recedemus. Erit autem haec formula

stoicorum tamen disciplinae maxime consentanea
quam quidem his libris protracta sequimur quod et
a veteribus academicis et a peripateticis vestris
qui quondam idem erant quam academici quae hone-
sta sunt anteponuntur his quae videntur utilia. tamen
splendidiusque haec ab iis disseruntur a quibus
quicquid honestum est idem utile videatur
nec utile quicquam quod non honestum. quam ab his
quibus et honestum aliquid non utile. aut utile
non honestum. Nobis autem nostra academia
magnam licentiam dat. ut quodcumque maxime
probabile occurrat. id nostro iure liceat defen-
dere. Sed ad redeo ad formulam.

Detrahere igitur aliquid alteri.

et hominem hominis incommodo. suum augere commodum.
magis est contra naturam quam mors. quam
paupertas. quam dolor. quam cetera que

possunt aut corpori accidere aut rebus externis. Nam
principio tollit convictum humanum et societatem.
Si enim sic erimus affecti, ut propter suum quisque
emolumentum spoliet aut violet alterum,
disrumpi necesse est eam que maxime est secundum naturam
humani generis societatem. Ut si unumquodque
membrum sensum hunc haberet, ut posse putaret
se valere si proximi membri valitudinem ad se
traduxisset, debilitari et interire totum corpus
necesse est. Sic si unusquisque nostrum rapiat
ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique
possit, emolumenti sui gratia, societas hominum
communitasque evertatur necesse est. Nam sibi ut quisque
malit quod ad usum vite pertineat quam alteri
acquirere, concessum est non repugnante natura.
Illud natura non patitur, ut aliorum spoliis
nostras facultates, copias, opes augeamus

Nec vero hoc solum natura id est iure gentium sed
etiam legibus populorum quibus in singulis civi-
tatibus respublica continentur eodem modo constitutum est
ut non liceret sui commodi causa nocere alteri.
Hoc enim spectant leges. hoc volunt. inco-
lumem esse civium coniunctionem quam qui di-
rimunt. eos morte exiliis vinculis damno
coercent.
Atque hoc multo magis efficit ipsa
nature ratio. que est lex divina et humana
cui parere qui velit (omnes autem parebunt
qui secundum naturam volent vivere) numquam
committet. ut alienum appetat et id quod
alteri detraxerit. sibi assumat. Etenim
multo magis est secundum naturam excelsitas
animi et magnitudo itemque comitas. iustitia.
liberalitas. quam voluptas. quam vita.
quam divitie. Que quidem contemnere et pro-

nichilo ducere comparatam cum utilitate communi
magni animi et excelsi est. Detrahere autem
alteri sui commodi causa magis est contra naturam
quam mors, quam dolor, quam cetera generis eiusdem.
Itemque magis est secundum naturam pro omnibus gentibus
si fieri possit conservandis aut iuvandis maximos
labores molestiasque suscipere imitantes
Herculem illum quem hominum fama beneficiorum
memor in concilio celestium collocavit quam
vivere in solitudine non modo sine ullis mole-
stiis sed etiam maximis voluptatibus habundantem
omnibus copiis ut excellas etiam pulcritudine
et viribus. Quocirca optimo quisque splendidissimo
longe illam vitam huic anteponit. Ex quo efficitur
hominem nature obedientem homini nocere non posse.
Deinde qui alterum violat ut ipse aliquid commo-
di consequatur aut nichil extimat facere contra
naturam aut magis fugiendam censet mortem.

paupertatem. dolorem. amissionem etiam liber-
orum. propinquorum. amicorum. quam facere cuipiam
iniuriam. Si nihil existimat contra naturam
fieri in hominibus violandis. quid cum eo dis-
serat. qui omnino hominem ex homine tollat.
Sin fugiendum id quod censet et multa
iam peiora mortem. paupertatem. dolorem
errat. in eo quod nullum aut corporis aut fortune
vitium vitiis anime gravius existimat. Ergo
unum debet esse omnibus propositum. ut eadem
sit utilitas uniuscuiusque et universorum. quam
si ad se quisque rapiat dissolvetur omnis
humana consortio. Atque etiam si hoc natura prescribit
ut homo homini. quicumque sit ob eam ipsam
causam. tamen quod is homo sit. consultum velit necesse est
secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. Quod
si ita est. una continemur omnes et eadem

lege nature obedientem. homini nocere non posse.
prohibemur. Verum autem primum. verum ergo
extremum. Nam illud quidem absurdum est. quod
quidam dicunt parenti se aut fratri nichil
detracturos sui commodi causa. aliam rationem esse
civium reliquorum. Hi sibi nichil iuris nullam
societatem communis utilitatis causa statuunt
esse cum civibus. que sententia omnem societatem
distrahit civitatis. Qui autem civium rationem
dicunt esse habendam externorum negant
hi dirimunt communem humani generis societatem
qua sublata beneficentia liberalitas. bonitas
iustitia funditus tollitur. Que qui tollunt
etiam adversus deos immortales impii iu-
dicandi sunt. Ab his enim constitutam inter
homines societatem evertunt. cuius societatis artis-
simum vinculum est. magis arbitrari esse contra

naturam hominum homini detrahere sui commodi
causa. quam omnia incommoda subire. ut extra
uel corporis. vel etiam ipsius animi. que vacent
iustitia. Hec enim una uirtus omnium est domina
et regina virtutum. 29
Forsitan quispiam dixerit. nonne igitur
sapiens si fame ipse conficiatur. abstulerit
cibum alteri homini ad nullam rem utili?
Minime uero. Non est enim uita mea mihi
utilior quam animi talis affectio. neminemque ut ui-
olem commodi mei gratia. Quid si phallari
crudelem tirannum et immanem vir bonus
ne ipse frigore conficiatur. vestitu spoli-
are possit. nonne faciat? Hec ad iudi-
candum sunt facillima. Nam si quid ab homine
utili ad nullam partem utilitatis tue causa
distraxeris inhumane feceris contraque nature legem

Sin tu is sis q̃ multam utilitatẽ reip. atq̃
hominum societati, si in uita remaneas afferre
possis. si quid ob eam causã aliũ detrax-
eris. nõ sit reprehendendũ. Sin aut̃ id non
sit eiusmodi pius cuiq̃ incommodũ faciendũ
ẽ potius quã de alterius commodis subtra-
hendũ. Non igitur magis est contra naturã
morbus aut paupertas aut eiusmodi quã
detractio atq̃ appetitio alieni. Sed communis
utilitatis derelictio contra naturam est
Est enim iniusta. Itaq̃ lex ipsa nature
que utilitatem hominum conseruat et continet
decernit profecto ut ab homine inerti atq̃
inutili ad sapientem bonum fortem virum
transferantur res ad uiuendum necessarie. qui
si occiderit multũ de communi utilitate
detraxerit. modo hoc ita faciat. ut ne

ipsa de se bene existimans seseque dili-
gentem hanc causam habeat ad iniuriam
Itaque semper officio fungatur utilitati que
consulens hominum et ei quam saepe commemoro
humanae societati. Nam quod ad Phalarim
attinet perfacile iudicium est. Nulla est
enim societas nobis cum tyrannis. sed potius
summa distractio est. Neque est contra naturam
spoliare eum. si possis quem honestum
est necare. Atque hoc omne genus pestiferum
ex hominum communitate exterminandum est. Etenim
ut membra quaedam amputantur. si et ipsa
sanguine tamquam spiritu carere coeperunt
et nocent reliquis partibus corporis. sic
ista in figura hominis feritas et immanitas
beluae a communi tamquam humanitate corporis
segreganda est. Huius generis sunt

honestas omnis. Sed ea in quibus ex se officium
exquiritur. Eiusmodi esse credo res Panetium
persecuturum fuisse nisi aliquis casus aut occupatio
consilium eius peremisset. Ad quas ipsas consulta-
tiones superioribus libris satis multa pre-
cepta sunt quibus perspici possit quid sit
propter turpitudinem fugiendum. quid sit id
quod idcirco fugiendum non sit. quia omnino
turpe non sit.

Sed quoniam operi inchoato prope tamen absoluto
tamquam fastigium imponimus. ut si de equalibus
equalia demas. que relinquuntur equalia sint.
ut geometre solent non omnia docere sed po-
stulare. ut quedam sibi concedantur. quo facilius
que velint explicent. Sic ego a te postulo
mi Cicero ut mihi concedas si potes. nihil
preter id quod honestum sit propter se expe-

tendum. Sed in hoc non licet pro Cratippo. at
illud arte dabis. quod honestum sit id esse
solum propter se expetendum maxime. Nobis utrumvis.
satis est. et tum hoc tum illud probabilius videtur.
Nec praeterea quicquam probabile.

Ac primum Panetius in hoc libro defen- 34
dendus est quod non utilia cum honestis pugnare
dixerit aliquando posse. Neque enim ei fas erat. sed
ea que viderentur utilia. Nihil vero utile quod
non idem honestum. nihil honestum. quod non idem
utile sit saepe testatur. negatque ullam pestem
maiorem in vitam hominum invasisse quam eorum
opinionem qui ista distraxerint. Itaque non ut aliquando
anteponeremus utilia honestis. sed ut ea
sine errore diiudicaremus si quando incidissent
induxit eam que videretur esse non que esset

repugnancia / Jam quod ptam dicta reple:
bimus . nullis admiculis . sicut ut dixi marte
nris / reqz om quitqua de ista parte pos
panerim applitatu est . qd michi placere
de hiis que in mag nras venerunt Cum
quod aliqua spes utilitatis abiecta est . qmo:
ueri more est . Sed tu animum attendis
turpitudine uideas adiuncta si rei que
spes utilitatis attulerit tunc utilitas
non requirenda est . Sed intelligendum
ubi turpitudo sit . ibi utilitatem esse non
posse Cum sit michil est tam contra natura
quam turpitudo recta enim et quieniencia
et constancia natura desiderat . aspernaturqz qui:
ria) michil qz tam secundum naturam quam utilitas
certe in eadem re utili . turpitudo esse non potest

[I]temque si ad honestatem nati sumus. ea que aut
sola expetenda est. ut Zenoni visum. aut certe
omni pondere gravior est habenda. quam reliqua
omnia. ut aristoteli placet. necesse est quod
honestum sit. id esse aut solum aut summum bonum
quod autem bonum id certe utile. ita quicquid
honestum id utile. Quare error hominum
non proborum cum aliquid quod utile visum est
arripuit. id continuo secernit ab honesto
aristoteles
Hinc sice. hinc venena. hinc falsa testamenta
nascuntur. hinc furta. hinc peculatus. expilationes
direptionesque sociorum et civium. hinc opum
nimiarum potentie non ferende. postremo
etiam in liberis civitatibus existunt regnandi
cupiditates. quibus nichil nec tetrius nec

solidique comparari potest. Emolumenta namque rerum
fallacibus iudiciis videntur. penam non dico
legum quas saepe perrumpunt. sed ipsius turpitu-
dinis quae acerbissima est. non vident. Removen-
dum igitur deliberantium genus omne
(est enim totum sceleratum et impium) qui de-
liberant utrum id sequantur quod honestum
esse videant. an se scientes scelere contami-
nent. Inest enim in ipsa dubitatione facinus
etiam si ad id non pervenerint. Ergo ea de-
liberanda omnino non sunt in quibus est turpis
ipsa deliberatio.

Atque etiam in omni deliberatione celandi
et occultandi spes opinioque removenda
est. Satis enim nobis si modo in philosophia aliquid

profecimus. persuasum esse debet. si omnes homines
deosque celare possimus. nichil tamen avare
nichil iniuste. nichil libidinose nichil in-
continenter esse faciendum Hinc ille giges
inducitur a platone. qui cum terra discessis-
set magnis quibusdam ymbribus. in illum
hiatum descendit. eneumque equum (ut ferunt
fabule) animadvertit. cuius in lateribus fores
essent. quibus apertis hominis mortui vidit
corporis magnitudine invisitata anulum
que aureum in digito. quem ut detraxit. ipse
induit. erat autem regius pastor. Tum in-
concilium pastorum se recepit. ibi cum palam
eius anuli ad palmam converterat a nullo.

videbatur. ipse autem omnia videbat idem rursus
videbatur. cum in locum anulum inverterat
Itaque hac oportunitate anuli usus regine
stuprum intulit. eaque adiutrice. regem dominum
interemit. sustulitque quos obstare arbitra-
batur. Nec in his quisquam eum facinoribus
potuit videre. sic repente anuli beneficio
rex ortus est libie Hunc igitur ipsum anulum
si habeat sapiens nichil plus sibi licere
putet peccare. quam si non haberet honesta
enim bonis viris. non occulta queruntur. Atque
hoc loco philosophi quidam minime mali illi quidem
sed non satis acuti fictam et commenticiam
fabulam dicunt prolatam a platone. quasi vero ille
aut factum id esse aut fieri potuisse defendat.

Hec est uis huius anuli et huius exempli: si nemo
sciturus, nemo ne suspicaturus quidem sit, cum
aliquid diuitiarum potentie dominationis libi-
dinis causa feceris, si id diis hominibusque futurum
sit semper ignotum, sisne facturus. Negant id
fieri posse. quamquam potest id quidem. Sed quero
quod negant posse, id si posset quidnam facerent.
Urgent rustice sane. negant enim posse et
in eo perstant. hoc uerbum quid ualeat non
uident. Cum enim querimus si possint celare
quid facturi sint, non querimus possintne. sed tamquam tormenta
quedam adhibemus, ut si responderint se im-
punitate proposita facturos quod expediat,
facinorosos se esse fateantur, si negent,
omnia turpia per se ipsa fugienda esse concedant.
Sed iam ad propositum reuertamur.

Incidunt sepe cause que conturbent animos utilitatis
specie. non cum hoc deliberatur relinquenda
ne sit honestas propter utilitatis magnitudinem
(nam id quidem improbum est) sed illud possit
ne id quod utile videatur fieri non turpiter. Cum
collatino college brutus imperium abroga:
bat. poterat videri facere id iniuste fuerat
enim in regibus expellendis socius bruti.
consiliorum etiam adiutor. Cum autem consilium hoc
principes cepisset. cognationem superbi. nomenque
tarquiniorum et memoriam regni esse tollendam
quod erat utile patrie consulere. id erat ita
honestum ut etiam ipsi collatino placere deberet
Itaque utilitas valuit propter honestatem sine qua
nec utilitas quidem esse potuisset At in eo
rege qui urbem condidit non ita Species enim

utilitatis animum pepulit eius cui visum esset
utilius solum quam cum altero regnare
fratrem interemit. Omisit hic et pietatem
et humanitatem ut id quod utile videbatur
neque erat assequi posset. et tamen muri causam
opposuit speciem honestatis nec probabilem
nec sane idoneam. Peccavit igitur pace vel
Quirini. vel romuli dixerim. Nec tamen
nostre nobis utilitates omittende sunt aliisque
tradende cum his ipsi egeamus sed sue
cuique utilitati quod sine alterius iniuria fiat
serviendum est. Scite Crisippus ut multa. qui
stadium inquit currit eniti et contendere
debet quam maxime possit. ut vincat. supplantare
eum quicum certet aut manu depellere
nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere

quod pertineat ad ipsum. non iniquum est. alterius
diripere ius non est. Maxime autem perturbantur
officia in amicitiis. quibus et non tribuere quod non [quod re]
[tribuere quod] sit equum contra officium est. Sed huius generis
totius breve et non difficile preceptum est. Que
enim videntur utilia. honores. divitie voluptates
cetera generis eiusdem hec amicitie numquam ante
ponenda sunt. At neque contra rempublicam nec contra
ius iurandum ac fidem amici vir bonus
faciet Nec si iudex erit de ipso amico
ponit enim personam amici cum induit iudicis
tantum dabit amicicie ut veram amici causam
esse malit. ut orande litis tempus quoad
per leges liceat accomodet. Cum vero iura:
to sententia dicenda sit meminerit deum adhibere
testem id est ut arbitror mentem suam

qua nichil dedit deus homini divinius. Itaque
preclarum a maioribus accepimus morem ro:
gandi iudicis. si eam teneremus quam salva fide
facere posset. Hec rogatio ad ea pertinet
que paulo ante dixi honeste amico a iudice
posse concedi. Nec si omnia facienda sint que
amici velint non amicitie tales sed coniurationes
putande sint. Loquor autem de communibus amici:
tiis. Nam in sapientibus viris atque perfectis
nichil potest esse tale. Damonem et Phithiam
pitagoreos ferunt hoc animo inter se
fuisse ut cum eorum alteri. Dionisius tirannus
diem necis destinavisset is qui morti addictus
esset. paucos sibi dies commendandorum suorum
causa postulavisset. vas factus est alter eius
sistendi. ut si ille non revertisset. moriendum

esset sibi ipsi. Qui cum ad diem se recepisset
admiratus eorum fidem tirannus petivit
ut se in amicitiam tercium ascriberent. Cum
igitur id quod utile videtur in amicitia cum eo
quod honestum est comparatur iaceat utilitatis species
valeat honestas. Cum autem in amicitia
que honesta non sunt postulabuntur. religio et
fides anteponatur amicitie. Sic habebitur
is quem exquirimus dilectus officii. Sed uti-
litatis specie in rep. sepissime peccatur ut
in maximi disturbatione nostri. Durius etiam
athenienses qui decreverunt ut Eginetes
qui classe valebant pollices preciderent.
Hoc visum est utile. nimis enim imminebat propter
propinquitatem Egina pireo. Sed nichil quod
crudele utile est. est enim hominum nature quam
sequi debemus. maxime inimica crudelitas

Ale enim q peregrinos urbibus uti p-
hibent eos q exterminant. Ut panetius ap̄t
patres nros. papius nup. Usu esse p̄ oue
qui ciuis nō sit. rectum ē nō licet. quam
tulerunt legem sapientissimi consules
Crassus et Scaeuola. usu uō urbis p̄hibere
peregrinos sane inhumanum ē. Illa p̄clara
inquibus publice utilitatis spēs p̄ honestate
stare comunit. Plena exemplorum ē nostra
R. p. cum sepe. tum maxie bello punico
secundo. q cannensi calamitate accepta. maiores
animos habuit quam unquam rebus secundis Nulla
timoris significatio. nulla mentio pacis
tanta uis ē honesti ut speciem utilitatis obscuret
Atheniensis cum persarum impetum nullo mō possent

sustinerent statuerentque ut urbe relicta coniugibus
et liberis Troezene depositis naves conscen-
derent libertatemque Graeciae classe defen-
derent Cyrsilum quendam suadentem ut in
urbe manerent Xerxemque reciperent lapi-
dibus obruerunt. At ille sequi utilitatem
videbatur. Sed ea nulla erat repugnante
honestate. Themistocles post victoriam eius
belli quod cum Persis fuit dixit in contione se habere
consilium rei publicae salutare sed id sciri non opus esse.
Postulavit ut aliquem populus daret quicum
communicaret. Datus est Aristides. Huic ille classem
Lacedaemoniorum quae subducta esset ad Gytheum clam
incendi posse. Quo facto frangi Lacedaemoniorum
opes necesse esset. Quod Aristides cum audisset
in contionem magna exspectatione venit. Dixitque

inutile ad consilium quod themistocles afferret
sed minime honestum. Itaque atheniensis
quod honestum non esset, ne id utile quidem
putaverunt. totamque eam rem quam ne audierant
quidem Autore aristide repudiaverunt. Me-
lius hij quam nos qui piratas immunes, socios
vectigales habemus. Maneat ergo quod turpe
sit id numquam esse utile. ne tum quidem cum id
quod utile esse putas adipiscare. hoc enim
ipsum utile putare quod turpe sit calamito-
sum est.

Sed incidunt ut supra dixi, saepe causae
cum repugnare utilitas honestati videatur
ut animadvertendum sit repugnet ne plane
an possit cum honestate coniungi. Eius generis
hae sunt quaestiones. Si exempli gratia vir bonus ab

ab alexandria profectus Rhodum magnum fru-
menti numerum advexerit in Rhodiorum inopia et
fame summaque annone caritate. si id sciat
complures mercatores ab alexandria solvisse
navesque in cursu frumento onustas petentes
rodum viderit. dicturusne sit id rhodiis
an silentio suum quam plurimo venditurus.
Sapientem et bonum virum fingimus. De eius
deliberatione et consultatione quaerimus qui celaturus
rhodios non sit. si id turpe iudicet. si dubi-
tet an turpe non sit. In huiusmodi causis aliud
diogeni babilonio videri solet. magno
et gravi stoico. aliud Antipatro. omnia pate-
facienda. ut ne quid omnino quod venditor
norit emptor ignoret. Diogeni vendi-
torem. quatenus iure civili constitutum sit.
dicere vitia oportere. cetera sine insidiis agere
Et quoniam vendat. velle quam optime vendere
advexi. exposui. vendo meum non pluris

quā ceteri fortasse aviā minorē. vel maiore
ē copia. cui sit iniuria. Exercitus antipa
tarū exaltas pte. quid agis tu. te nō ꝯidibꝰ
ꝯpulare dicas. et ꝯsuire humane societati.
ea q̄ lege natꝰ sis ut ea habeas pri.ª
natuꝛē quibꝰ parere et quē sequi dicas
ut utilitas tua. cōmīs utilitas sit. relabᵒ
hoīes. quid hīs addit. et cōmodiꝰ ē copie.
Rindebit diagenes fortasse sic. aliud ce
lare aliud ē tacē. neq̄ ego nūc dico q̄
naturā decoꝝ sit. quis sit finis bonoꝝ. que
tibi ptꝰ ꝯdiscerent ꝯgnita. q̄ tritici utilis.
sed nō quicquid tibi audire utile ē. id
michi dicere nēce ē Si quid int' hoīes
nāi meministi ꝯiuncta societatē ꝯ Memi
nisset ille. Sed nū ista societas tlis ē
ut nichil suū cuiq̄ sit. Quod si ita est.

videndum quid quicque sit sed demonstrandum.
Exemplum de rebus aut turpia aliqui fiant
ut turpia non videantur.
Vides in hac tota disceptatione non
illud dici. quamvis hoc turpe sit. tamen quoniam
expedit faciam. sed ita expedire ut turpe
non sit. ex altera autem parte. ea re quia
54 turpe sit. non esse faciendum. Vendat edes
vir bonus propter aliqua vitia que ipse norit
ceteri ignoret. pestilentes sint et
habeantur salubres. ignoretur in omnibus cubi-
culis apparere serpentes. male materiate
ruinose. sed hoc preter dominum nemo sciat. quero
si hec emptoribus venditor non dixerit
edesque vendiderit pluris multo quam se
venditurum putarit. num id iniuste aut
improbe fecerit. Ille vero inquit Antipater
improbe fecit. Quid enim est aliud erranti
viam non monstrare. quod Atheniensibus execrationibus.

publice proclamari? qui non esset emptor
praevenire et per errorem in maximam fraudem
incurrere? Plus etiam est quam tacere non
monstrare, vel ita est ut constrictum in errorem alterum
inducere. Diogenes contra: Num te emere
coegit, qui te hortatus quidem est? Ille quod non
placebat proscripsit, tu quod placebat emisti.
Quod si qui proscribunt villa bona beneque aedi-
ficatam, non existimantur fefellisse, etiam si
illa nec bona est nec aedificata ratione,
multo minus qui domum non laudarunt. Ubi enim
iudicium emptoris est, ibi fraus venditoris
quae potest esse? Sin autem dictum non omne
praestandum est, quod dictum non est id praestandum
putas? Quid vero est stultius quam venditorem
eius rei quam vendat vitia narrare? Quid

aut tam absurde quam si domini iussu ita prae-
dicet. Domum pestilentem vendo. Sic
ergo in quibusdam causis dubiis ex altera
parte defenditur honestas. ex altera ita de
utilitate dicitur. ut id quod utile videatur
non modo honestum facere sit. sed etiam non
facere turpe. Haec est illa quae videtur utilium
fieri cum honestis saepe dissensio. Quae diiu-
dicanda sunt. Non enim ut quaereremus. sed ut
explicaremus. Non igitur videtur nec frumen-
tarius ille Rhodios. nec hic aedium venditor
celare emptores debuisse. Neque enim id est
celare. quicquid reticeas. sed cum quod tu
scias. id ignorare emolumenti tui causa
velis eos quorum intersit id scire. Hoc autem
celandi genus quale sit. et cuius hominis

quis non videt? Certe non aperti, non simplicis,
non ingenui, non iusti, non viri boni; versuti
potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi,
callidi, veteratoris, vafri. Haec tot et alia
plura nonne inutile est vitiorum subire
nomina? Quod si vituperandi sunt qui reti-
cuerunt, quid de iis existimandum est, qui
orationis vanitatem adhibuerunt? C. Canius
eques Romanus nec infacetus et satis litteratus
cum se Syracusas otiandi causa, non negotiandi
(ut ipse dicere solebat) contulisset, dictitabat
hortulos se aliquos velle emere, quo invitare
amicos et ubi se oblectare sine interpellatoribus
posset. Quod cum percrebruisset, Pythius ei quidam,
qui rem argentariam faceret Syracusis, dixit
venales quidem se hortos non habere, sed licere uti.

59

Canio si vellet ut pius. et sic ad cenam
hoies in ortos invitavit in posterum diem
Cumque ille promisisset. tu pitthius (ut est
argentariq) qui esset apud omnes ordines
gratiosus piscatores ad se convocavit. et ab
his petiuit ut ante ortulos suos postera
die piscarentur. dixitque quid eos facere vellet
Ad cenam tempore venit canius. opipare a pitthio
apparatum convivium Cimbarum ante oculos multi-
tudo. ipse quisque quod ceperat afferebat: ante
pedes pitthii pisces abiciebantur. Tum canius
quaeso inquit. quid est o pitthi tantum ne piscium.
tantum ne cimbarum Et ille Quid mirum inquit
hoc loco est siracusis quicquid est piscium. Hic
aquatio. hac villa isti carere non possunt Incensus

Canius cupiditate contendit a Pythio ut
venderet: gravate ille primo. Quid multa.
Impetrat. Emit homo cupidus et locuplex
tanti quanti Pythius voluit et emit instruc-
tos. nomina facit. negotium conficit. Invitat
Canius postera die familiares suos. venit
ipse mature. scalmum nullum videt. querit
a proximo vicino. num ferie quedam piscatorum
essent. quod eos nullos videret. Nulle sunt
quod sciam ille inquit. sed hic piscari nulli solent
Itaque heri mirabar quid accidisset. Stomachari
Canius. sed quid faceret. nondum enim Aquilius col-
lega et familiaris meus protulerat de dolo
malo formulas. In quibus ipsis cum ex eo quere-
retur. quid esset dolus malus. respondebat cum esset:

aliud simulatum aliud actum. Hoc quidem sane
luculente et ab homine perito diffiniendi
Ergo et Pythius et omnes aliud agentes
aliud simulantes perfidi improbi malitiosi sunt.
Nullum igitur factum eorum potest utile esse cum
6 sit tot vitiis inquinatum. Quod si aquiliana
diffinitio vera est ex omni vita simulatio dissimu-
latioque tollenda est. Ita nec ut emat melius
nec ut vendat quicquam simulabit aut dissi-
mulabit vir bonus. Atque iste dolus malus et
legibus erat vindicatus ut tutela erat
xij tabulis et circumscriptio adolescentium
lege plaetoria et sine lege iudiciis in quibus
ex fide bona agitur. Reliquorum autem iu-
diciorum haec verba maxime excellunt in ar-

bitrio rei uxorie . melius et equius in fiducia .
ut inter bonos bene agier . Quid ergo aut
in eo quod melius equius est . potest ulla pars
inesse fraudis . aut cum dicitur inter bonos bene
agier . quicquam agi dolose . aut maliciose potest .
Dolus autem malus in simulatione ut ait aquilius
continetur . Tollendum est igitur ex rebus contrahendis
omne mendacium non licitatorem venditor
nec qui contra se liceatur emptor opponet
Uterque si ad eloquendum venerit . non plus
quam semel eloquatur . Q . quidem scevola p .
filius cum postulasset ut sibi fundus cuius emptor
erat semel indicaretur . idque ita venditor fecisset
dixit se pluris estimare . addidit centum milia .

nummorum. Nemo est qui hoc viri boni fuisse
neget. sapientes negant. ut si minoris quam
potuisset vendidisset. Hec igitur est illa pernicies
quod alios bonos. alios sapientes existimant.
Ex quo Ennius. Nequiquam sapere sapientem
qui ipse sibi prodesse nequiret. Vere id quidem
si quid esset prodesse michi cum Ennio conveni-
ret. Hecatone quidem rhodium discipulum
panetii video in his libris quos de officio scripsit
Q. tuberoni dicere sapientis esse nichil
contra mores leges instituta facientem
habere rationem rei familiaris. Neque enim solum
nobis divitias esse volumus sed liberis. propinquis
amicis maximeque reipublice. Singulorum enim facultates
et copie divitie sunt civitatis. Huic scevole
factum. de quo paulo ante dixi.

placere nullo modo potest. etenim omnis tacitus sermo.
negat factum compendii sui causa. quod non
liceat. Huic nec laus magna tribuenda est
nec gratia. Sed sive simulatio et dissimulatio 64
dolus malus est (perpauce res sunt in quibus
dolus iste malus non versetur) sive vir bonus
est is qui prodest quibus potest nocet nemini
certum istum virum bonum non facile repe-
riemus. Numquam igitur est utile peccare. quia semper
est turpe. et quia semper est honestum virum
bonum esse. semper est utile.

De iure quidem praediorum sanctitum est 65
apud nos iure civili. ut in his vendendis
vitia dicerentur que nota essent vendi-
tori. Nam cum ex duodecim tabulis satis esset

ea praestari quae essent lingua nuncupata. ut qui
infitiatus esset duplicem penam subiret. a
iuris consultis etiam reticentie pena est constituta
Quicquid enim omni predio vicii id statuerunt
si venditor sciret. nisi nominatim dictum esset
prestari oportere. Ut cum in arce augurium
augures acturi essent iussissentque titum
claudium centumalum. que edes in celio monte
habebat demoliri eas quarum altitudo officeret
auspiciis Claudius proscripsit insulam
vendidit emit P. calfurnius lanarius
huic ab auguribus illud idem denunciatum est.
Itaque calfurnius cum demolitus esset cogno:
vissetque claudium edes postea proscripsisse
quam esset ab auguribus demoliri iussus. ar:

arbitrum illum adegit. quicquid sibi dare
facere oportere ex fide bona. M. cato sententiam
dixit. huius nostri catonis pater (ut enim
ceteri ex patribus sic hic qui illud lumen
progenuit. ex filio est nominandus) is igitur iudex
ita pronuntiavit. cum in vendendo rem
eam scisset et non pronuntiasset emptori damnum
praestari oportere. ergo ad fidem bonam statuit
pertinere. notum esse emptori vitium. quod nosset
venditor. quod si recte iudicavit non recte
frumentarius ille non recte aedium pestilentium
venditor tacuit. Sed huiusmodi reticentie iure
civili omnes comprehendi non possunt. que autem possunt
diligenter tenentur. M. marius Gratidianus
propinquus noster. C. sergio orate vendiderat.

edes eas quas ab eod ipis paucis anie emerat huic sergio ṽuiedat . sed qer imprud̃ mancip nō dixerat . adducta res ī iudicium ē . Oratio crassus Gratianum defendebat Antonius crassi vero gebat qm̄ vicium venditor nō dixisset sciens id oportere psstari equitatem Antonius qm̄ id viciū ignotum sergio nō fuisset q̄ illas edes vendidisset . nichil fuisse nō dici . nec eum dici deceptum qui id qd̄ emerat q̄ iure esset teneret . Quorsum hec ? ut illud intelligas nō placuisse maioribꝰ nrīs astutos . Sed alit̃ leges alit̃ phi tollunt astucias leges quatenꝰ manu tene'ẽ pnt . phi quatenꝰ racione et intelligencia . Racio ergo hec postu-

lat. ne quid insidiose. ne quid simulate
ne quid fallaciter.

Sunt enim insidie. tendere plagas
etiam si excitaturus non sis nec agitaturus
Ipse enim fere nullo insequente sepe incidunt
Sic tu edes proscribas tabulam tamquam
plagam ponas. domum propter vicia vendas
in eam aliquis incurrat imprudens hoc quamquam
video propter depravationem consuetudinis neque
more turpe haberi neque aut lege sanciri
aut iure civili tamen nature lege sanctum est
Societas est enim (quod et si sepe dictum est
dictum est tamen sepius) latissima quidem
que pateat omnium inter omnes. interior eorum
qui eiusdem gentis sint propior eorum qui eius
civitatis Itaque maiores aliud ius gentium

aliud ius civile esse voluerunt Quod enim
civile non idem continuo gentium. quod autem
gentium idem civile esse debet Sed nos
veri iuris germaneque iustitie solidam
et expressam effigiem nullam tenemus. umbra
et ymaginibus utimur. eas ipsas utinam seque-
remur. feruntur enim ex optimis nature et veritatis
exemplis Nam quanti verba illa. uti ne propter
te fidem ve tuam. captus fraudatque sim
quam illa aurea. ut inter bonos bene agi oportet
et sine fraudatione Sed qui sint boni. et quid
sit bene agi magna questio est Q. quidem Sceuo-
la pontifex maximus summam vim esse dice-
bat in omnibus hiis arbitriis in quibus adderetur
ex fide bona. fideique bone nomen existimabat

manare latissime idque ius dici in tutelis
societatibus fiduciis mandatis rebus emptis
venditis conductis locatis quibus vite societas
continetur. In hiis magni ad iudicis statuere
(presertim cum in plerisque essent iudicia contraria)
quid quemque cuique prestare oporteret. Quocirca
astucie tollende sunt eaque malitia que volt
illa quidem videri se esse prudentiam sed abest
ab ea distatque plurimum. Prudentia est enim
locata in delectu bonorum et malorum. Malitia
si omnia que turpia sunt mala sunt mala bonis
anteponit. Nec lex non in prediis solum ius civile
ductum a natura malitiam fraudemque vendicat
sed in mancipiorum venditione venditoris fraus omnis
excluditur. Qui enim scire debuit de sanitate

de fuga. de furtis prestat a dicto edilium
heredum alia est causa. Ex quo intelligitur quoniam
iuris natura fons sit. hoc secundum naturam esse neminem
id agere ut ex alterius predetur inscitia. Nec ulla
pernicies vite maior inveniri potest quam in ma-
litia simulatio intelligentie. Ex quo illa in-
numerabilia nascuntur ut utilia cum honestis
pugnare videantur. Quotus enim quisque reperietur
qui impunitate et ignoratione omnium proposita ab-
stinere possit iniuria. Periclitemur si placet in
his quidem exemplis in quibus peccare vulgus hominum
fortasse non putat. Neque enim de sicariis. ven-
eficis. testamentariis. furibus. peculatoribus
hoc loco disserendum est. qui non verbis sunt et
disputatione philosophorum. sed vinculis et carcere
castigandi. Sed hec consideremus que faciunt hi

qui habent bonum. Al. minucij basili locup-
letis hominis falsum testamentum quidam e grecia
romam attulerat. Quod quo facilius obtine-
rent, scripserunt heredes secum M. crassum
et quintum hortensium homines eiusdem civitatis
potentissimos. Qui cum illud falsum esse suspicarentur,
sibi autem nullius essent conscii culpe, alieni
facinoris munusculum non repudiaverunt.
Quid ergo? satin est hoc ut non deliquisse
videantur? Michi quidem non videtur, quamquam
alterum vivum amavi, alterum non odi mor-
tuum. Sed cum basilus M. satrium sororis
filium nomen suum ferre voluisset eumque fecis-
set heredem. Hunc dico patronum agri piceni
et sabini (o turpem notam temporum illorum) non

erat equid principes tuus terri ꝑra ad ſtitium
nichil preter nomē pueritie Etam ſi is qui
nō defendit iniuriā neqꝫ ꝓpulſat a ſuis cū
poſt iniuſte facit ut in p̄mo libro deſcrixi ꝗl
ꝗndꝫ ē is qui mō nō ꝯpellit ſ enā adiuuat
iniuriā? Mꝑtā quidē enā vere hereditatalis
nō honeſte uident ſi ſint maliciosis blan-
dicijs officiorꝫ nō veritate ſed ſimlacōe
ꝗſita At qui in talibꝫ rebꝫ aliud utile interdū
aliud honeſtū uideri ſolet falſo Nam eadꝫ
utilitatis q honeſtatis eſt regla q hoc nō
pvideriit ab hoc nulla fraus aberit nullum
facinꝫ Sic eīn cogitans ē iſtud qđ honeſtū
vero hoc expedit res nā copulatas aude-
bit errore diuellere ꝗ fons ē fraudū male-
ficiorꝫ ſceleꝝ omnium onn Itaqꝫ ſi vir bonꝫ

haberet tantam vim . ut si digitis concrepuerit .
possit in locupletium testamenta nomen eius
inrepere . hac vi non utatur nec si exploratum
quidem habeat . id omnino neminem umquam suspicaturum
At si dares hanc vim M . crasso ut digitorum
percussione heres posset scriptus esse qui
revera non esset heres in foro (crede michi)
saltaret . homo autem iustus . et is quem sentimus virum
bonum nichil cuiquam quod in se transferat . detra-
het . hoc qui admiratur . is se quid sit vir
bonus . nescire fatetur . At vero si quis voluerit
animi sui complicatam notionem evolvere iam se ipse
doceat eum virum bonum esse . qui prosit quibus possit
noceat nemini . nisi lacessitus iniuria . Quid ergo ?
hic non noceat qui quodam quasi veneno perficiat ut veros

heredes moueat. in eorum bona ipse inuadat.
Cum igitur statuat dixerit quis quod utile sit
quod expediat. ymmo intelligat nichil nec
expedire. nec utile esse. quod sit iniustum
hoc qui non didicerit. bonus vir esse non poterit
Fimbriam consularem audiebam de patre nostro
puer iudicem M lutatio pithie fuisse. equiti
romano sane honesto cum is sponsionem fecisset
ni bonus vir esset. Itaque ei dixisse fimbriam
se illam rem numquam iudicaturum. ne aut spo:
liaret fama probatum hominem. si contra iudicauisset
aut statuisse uideretur virum bonum aliquem
esse. cum ea res innumerabilibus officiis et lau:
dibus contineretur. huic igitur viro bono. quem fimbria
esse non modo socrates nouerat. nullo modo ui:
deri potest quicquam esse utile quod non honestum

sit Itaque talis vir non modo facere sed nec cogi-
tare quid quicquam audebit. quod non valeat
predicare.

Ut nonne est turpe dubitare philosophos
que ne quid rustici dubitent. a quibus natum est
id quod iam contritum est proverbio Cum enim fidem
alicuius bonitatemque laudant. dignum esse dicunt
qui cum in tenebris mices. Hoc quam habet vim
nisi illam. nichil expedire. quod non deceat.
etiam si id possis nullo refellente obtinere
Videsne hoc proverbio neque Gygi illi po-
sse querere. ut enim quod turpe est. id quamvis
occultetur. tamen honestum fieri. nullo modo potest
sic quod honestum non est. id utile ut sit. effici
non potest adversante etiam repugnante natura
At enim cum permagna premia sunt. est causa peccandi.
di G. marius cum a spe consulatus longe abesset

et septimum annum post preturam iaceret. Neque
petiturus unquam consulatum videretur. Q. me-
tellum cuius legatus erat summum virum et civem
cum ab eo imperatore suo romam missus esset apud
populum romanum criminatus est bellum illum ducere
sed si se consulem fecissent brevi tempore aut vivum
aut mortuum Iugurtham se in potestatem populi romani
redacturum. Itaque factus est ille quidem consul sed
a fide iustitiaque discessit. qui optimum et gravissimum
civem cuius legatus et a quo missus esset in nu-
midia scelere omni adduxerit. Ne noster quidem
Gratidianus officio boni viri functus est. tum
cum pretor esset. collegiumque pretorum tribunisque ple-
bis adhibuisset ut res nummaria de communi
sententia constitueretur. iactabatur enim temporibus illis nummus
sic. ut nemo posset scire quid haberet. Conscrip-

ſcripſerunt communiter edictum cum pena atque iudicio
conſtituerunt quod ut omnes ſimul in roſtra poſt meri-
diem deſcenderent et ceteri quidem alius alio
Marius a ſubſellijs in roſtra ductusque uia recta
id quod quod communiter compoſitum fuerat ſolus edixit
et ea res ſi queris ei magno honori fuit
omnibus uicis ſtatue . ad eas thus et cerei
Quid multa? Nemo unquam multitudini
fuit carior | hec ſunt que conturbant homines in de-
liberatione non numquam cum id in quo uiolatur equi-
tas non ita magnum illud autem quod ex eo
paritur permagnum uideatur ut Mario preripe-
re collegis et tribunis plebis popularem gratiam
non ita turpe . conſulem ob eam rem fieri . quod
ſibi tum propoſuerat ualde utile uidebatur .

Sed omnium una regula est. quam cupio tibi esse
notissimam. aut id quod utile videtur turpe ne
sit. aut si turpe est. ne videatur esse utile
Quid igitur possumusne aut illum Marium
virum bonum iudicare. atque hunc? Explica
atque excute intelligentiam tuam ut videas
que sit in ea species. forma et notio viri boni
Cadit ergo in virum bonum mentiri. emolu-
menti sui causa. criminari. preripere fallere?
Nihil profecto minus. Est ergo ulla res tanti
aut commodum ullum tam expetendum. ut viri boni
et splendorem et nomen amittas? Quid est quod
afferre tantum utilitas ista que dicitur possit. quantum
auferre. si boni viri nomen eripuerit. fidem
iustitiamque detraxerit. Quid enim interest. utrum
ex homine se convertat quis in beluam. an hominis

figura immanitatem gerat belue? Quid? qui
omnia recta et honesta negligunt, dummodo
potentiam consequantur? Nonne id faciunt quod
is qui etiam socerum habere voluit eum cuius ipse
audacia potens esset? Utile enim videbatur
plurimum posse alterius invidia. id quam iniustum in
patriam. quam inutile. quam turpe esset, non videbat
Ipse autem socer in ore semper grecos versus de phenicis
habebat. quos dicam ut potero. incondite fortasse. sed
tamen ut res possit intelligi. Nam si violandum est
ius. regnandi gratia violandum est. aliis rebus
pietatem colas. Capitalis Eteocles. vel potius
euripides. qui id unum solum quod omnium sceleratis-
simum fuerat. excepit. Quid igitur minuta colligimus
hereditates mercaturas venditiones fraudulentas.
Ecce tibi dico qui rex populi romani dominus que

dominum omnium esse concupierit id quod perfecit. Hanc cupiditatem si quis honestam esse dicit. amens est. Probat enim legum et libertatis interitum. earumque oppressionem. tetram et detestabilem. gloriosam putat. qui autem fatetur honestum non esse in ea civitate que libera fuit. queque esse debebat. regnare. sed ei qui id facere possit esse utile. qua hunc obiurgatione. aut quo potius convicio a tanto errore coner avertere? Potest enim dii immortales cuique esse utile fedissimum et teterrimum parricidium patrie. quamvis is qui se eo obstrinxerit oppressis civibus parens nominetur? Honestate igitur dirigenda utilitas est. Et quidem sic ut hec duo verba inter se discrepare sed re unum sonare videantur. Non habeo ad vulgi opinionem que maior utilitas quam regnandi esse possit.

Nihil contra inutilius ei qui id iniuste conse-
cutus sit inuenio cum adversitate capi decorare
rationem. Quid enim eum curis et utiles angores
sollicitudines diurni et nocturni metus vita
insidiarum periculorumque plenissima. Multi iniqui
atque infideles regno pauci boni sunt inquit Accius
et cui regno pauci boni sunt quod a Tantalo et
Pelope prodita iure obtinebatur. Nam quanto
plures ei regi putas qui exercitu populi romani populum
ipsum romanum oppressisset civitatemque non modo
liberam sed etiam gentibus imperantem servire sibi coe-
gisset. Hunc tu quas conscientie labes in animo censes
habuisse. Que vulnera. Cuius autem vita ipsi potest
utilitati esse. cum eius vite ea condicio sit ut qui illam
eripuerit in maxima gratia futurus sit et gloria. Quod
si hec utilia non sunt. que maxime videntur quia plena sunt

dedecoris ac turpitudinis. satis persuasum esse debet nichil esse utile quod non honestum sit. Quamquam id quidem cum sepe alias, tum Pirrhi bello a C. Fabritio consule iterum et a senatu nostro iudicatum est. Cum enim rex Pirrhus populo romano bellum ultro intulisset, cumque de imperio certamen esset cum rege generoso ac potente, perfuga ab eo venit in castra Fabricii, eique est pollicitus, si premium sibi proposuisset, se ut clam venisset, sic clam in Pirrhi castra rediturum, et eum veneno necaturum. Hunc Fabricius reducendum curavit ad Pirrhum, idque eius factum a senatu laudatum est.

Atqui si speciem utilitatis opinionemque querimus, magnum illud bellum perfuga unus et gravem adversarium imperii sustulisset. Sed magnum dedecus et flagitium quicum laudis certamen fuisset

eum non virtute sed scelere superatum vellent.
Inutilis vel Fabricius qui talis in hac urbe
qualis Aristides Athenis fuit vel senatum
nostrum qui numquam utilitatem a dignitate seiun-
xit armis ne cum hoste certandum an veneris? Sin
gloriae causa imperium expetendum est, scelus
absit in quo non potest esse gloria. Sin ipse opes
expetuntur quoquomodo non poterunt esse utiles
cum infamia. Non est inutilis illa L. Philippi Q.
filii sententia quas civitates L. Silla pecunia acce-
pta ex senatus consulto liberavisset ut hae rursus
vectigales essent nec his pecuniam quam pro li-
bertate dederant redderemus ei senatus est
assensus. Turpe imperio. Piratarum enim melior
fides quam senatus. At aucta vectigalia utile
igitur quousque audebunt dicere nulli imperio quod

gloria debet fultum esse a benivolentia. propterea
utile esse odium et infamiam. Ego etiam
cum Catone meo sepe dissensi. nimis michi
videbatur prefracte erarium vectigaliaque defendere
omnia publicanis negare multa sociis. cum
in hos beneficii esse deberemus cum illis sic
agere. ut cum colonis nostris soleremus. eoque
magis quia illa ordinum coniunctio ad salutem
reip. pertinebat. Male etiam curio cum causam
transpadanorum equam esse dicebat. semper autem
addebat. vincat utilitas. potius diceret non
esse equam. quia non esset utilis reip. quam cum
utilem esse diceret non esse equam fateretur.

Plenus est sextus liber de officiis. Heca-
tonis talium questionum. sit ne boni viri in maxima
caritate annone familiam non alere. in utramque partem

dispputat. sed tamen ad extremum utilitate putat
officium dirigi magis quam humanitate. Quaerit si
in mari iactura facienda sit. equine pretiosi
potius iacturam faciat. an servuli vilis? Hic
alio res familiaris. alio ducit humanitas.
Si tabulam de naufragio stultus arripuerit.
extorquebit ne eam sapiens si potuerit? Negat
quia sit iniurium. Quid dominus navis eripiet.
ne suum? Minime. Non plus quam si navigantem
in alto eicere de navi velit quia sua sit. quoad
enim perventum sit eo quo sumpta navis. sed navi-
gantium. Quid si in una tabula sit duo nau-
fragi quae sapientes sibi uter rapiat. an alter
cedat alteri. cedat vero. sed ei cuius magis intersit
vel sua vel rei publicae causa vivere? Quid si haec
paria in utroque. nullum erit certamen. et tum

sed qui in sorte aut in dimicando victus. alii cedat
alter. Quid si pater fana expilet cuniculos
agat ad erarium indicet ne id magistratibus filius?
Nefas id quidem est qui etiam defendat patrem
si arguatur. non igitur patria praestabit omnibus officiis
Immo vero sed ipsi patriae conducit pios habere
cives in parentes. Quid si tyrannidem occupare
si patriam prodere conabitur pater. silebit ne
filius? Immo vero obsecrabit patrem ne id faciat
si nihil proficiet. accusabit. minabitur etiam ad
extremum si ad perniciem patriae res spectabit patriae
salutem anteponat saluti patris. Querit etiam
sapiens adulterinos nummos acceperit imprudens
pro bonis ad id resciverit soluturos ne sit eos. si
cui debeat pro bonis. Diogenes ait, Antipater
negat. cui potius assentior. Qui vinum fu-
giens vendat sciens. debeat ne dicere? non necesse

putat Diogenes. Antipater viri boni existimat.
Haec sunt quasi controversiae iuris stoicorum. In
mancipio vendendo dicenda ne vitia? Non ea quidem
quae nisi dixeris redhibeatur mancipium iure civili.
Sed haec: mendacem esse, aleatorem, furacem,
ebriosum. Alii dicenda videntur, alii non dicenda
videntur. Si quis aurum vendens aurichalcum
se putat vendere, indicet ne ei vir bonus
aurum illud esse an emat denario quod sit mille
denarium.

Perspicuum est iam et quid mihi
videatur et quae sit inter eos controversia. Pacta
et promissa semperne servanda sint, quae nec vi
nec dolo malo ut praetores solent facta sint?
Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam
intercutem, pepigeritque ne illo medicamento umquam
postea uteretur, si eo medicamento sanus fuerit et
annis aliquot post inciderit in eundem morbum

ne ab eo qui eū pepigerit impetrat ut itā
eo liceat uti. quid faciendū sit. eū sit is ī numero
qui nō cedat uti. nec ei quitq̃ fiat iniurie. Vite
et saluti ꝯsulendū est. Quid si quis sapiens
rogatus sit ab eo qui heredem faciat. cū ei te-
stamento sestertiū milies relinquat᷑. ut antequā
hereditatem adeat luce palam foro saltet. id-
q; se facturū ꝓmiserit. q̄ aliť eū herede ille
facturus nō esset. faciat qđ ꝓmiserat ille. nec ne.
ꝓmisisse nollem. et id arbitrō grauitatis fuisse
q̄m ꝓmiserit se saltare in foro. turpe ducet
honestius mentiet᷑. si ex hereditate nichil ce-
perit quā si ceperit. nisi forte eam pecuniā. in
reip. magnū aliquod tēpus ꝯtulerit. ut vel
saltare cū patrie ꝯsulturus erit sit. turpe nō sit
At ne illa quidē ꝓmissa. seruanda sūt q̄ nō sūt his

ipsis utilia quibus illa promittuntur. Sol phetonti
filio (ut redeamus ad fabulas) facturum se
esse dixit quitquid optasset. optauit ut in
currum patris tolleretur. sublatus est. atque insanus
antequam constitit. ictu fulminis deflagrauit. quanto
melius fuerat in hoc promissum patris non esse seruatum.
Quid quod theseus exegit promissum a neptuno.
Cui cum tres optationes Neptunus dedisset. op-
tauit interitum ipoliti filii sui. cum is patri suspe-
ctus esset de nouerca. quo optato impetrato
Theseus in maximis fuit luctibus. Quid agam-
emnon. cum deuouisset diane. quod in suo regno pulcerri-
mum esset natum illo anno. immolauit Ephigeniam
qua nichil erat eo quidem anno natum pulcrius
Promissum potius non faciendum fuit. quam tam tetrum
facinus admittendum fuit. Ergo et promissa

ꝛ͡d facienda non nunquam. neque semper deposita red-
denda Si gladium quis apud te sane mentis de-
posuerit. repetat insaniens. reddere peccatum sit
non reddere officium. Quid si is qui apud te
pecuniam deposuerit bellum inferat patrie. reddes
ne depositum? Non credo. confaceres enim contra
rempublicam que debet esse carissima Sic multa que
natura honesta videntur esse. temporibus fiunt non honesta
Ac de hiis quidem que videntur esse utilitates contra
iustitiam. simulacione prudentie. satis arbitror dictum

Sed quoniam a quatuor fontibus honestatis primo
libro officia duximus. in eisdem versemur
cum docebimus ea que videntur esse utilia. neque
sint. quam sint virtutis inimica Ac de prudentia quidem
quam vult imitari malicia. itaque de iustitia
que semper est utilis disputatum est. Reliquae partes

due partes honestatis quarum altera cum excellentia
magnitudine et prestantia cernitur altera in conser-
vatione et moderatione temperantie. Utile vide-
batur ulixi ut quidem poete tragici prodiderunt
nam apud homerum optimum auctorem talis de
ulixe nulla suspicio est. sed insimulant eum
tragedie simulatione insanie militiam subter-
fugere voluisse non honestum consilium at utile
ut aliquis fortasse dixerit regnare et ithace
vivere otiose cum parentibus cum uxore cum filio
An ullum tu decus in quotidianis periculis
et laboribus cum tranquillitate hac conferendum putas?
Ego vero istam contemnendam et abiciendam. quoniam
que honesta non sit ne utilem quidem esse arbitror
Quid enim auditurum putas fuisse ulixem si
in ipsa simulatione perseverasset. qui cum maximas

res gesserit in bello. tu quet audiuit ab avo tuus ipse princeps iurisiurandi fuit. Qui omis stitis solus neglexit fidem fure simulauit ne ad iret quod instituit. Quod in palamedis perspicax istius prudentia perspisset malicios audacia eiusdem fide sacrata iussus perpetuo falle. erat. Illi uero non modo cum hostibus. verum etiam cum fluctibus id quod fuit. dimicare melius fuit quam deserere consentientem greciam. ad bellum barbaris inferendum. Dimittamus et fabulas et externa. ad rem factam nostramque veniamus. M. atilius regulus cum consul iterum in africa ex insidiis captus esset duce Xantippo lacedemonio imperatore autem patre hanibalis. Hamilchare iuratus missus est ad senatum ut nisi redditi penis captiui nobiles quidam. rediret ipse cartaginem

Is cum romam venisset utilitatis speciem videbat
sed eam ut res declarat falsam iudicavit
que erat talis manere in patria. esse domui sue
cum uxore cum liberis. quam calamitatem accepisset
in bello communem fortune bellice iudicantem. tenere
consularis dignitatis gradum. quis hec negat
esse utilia. quem censes. magnitudo animi et fortitudo
negat. num locupletiores queris auctores
harum enim est virtutum proprium nihil extimescere omnia
humana despicere. nihil quod homini accidere
possit intollerandum putare. Itaque quid fecit.
In senatum venit mandata exposuit. sententiam
ne diceret recusavit. quam diu iureiurando
hostium teneretur. non esse se senatorem. Atque illud
etiam o stultum hominem dixerit quispiam et repugnantem
utilitati sue reddi captivos negavit esse utile.

Illos enim adolescentes et bonos duces esse
se iam confectum senectute. Cuius cum valuisset
auctoritas captivi retenti sunt. ipse cartaginem
rediit. neque eum caritas patrie retinuit. nec
suorum. Neque vero tamen ignorabat se ad cru-
delissimum hostem. et ad exquisita supplitia
proficisci. Sed iusiurandum conservandum putabat.
Itaque tum vigilando necabatur. erat in meliori
causa quam si domi senex captivus. periurus consularis
remansisset. at stulte qui non modo non censuerit
captivos remittendos. verum etiam dissuaserit.
Quomodo stulte. etiam ne si rei publice conducebat?
Potest autem quod inutile rei publice sit id cuiquam civi utile
esse. Pervertunt homines ea que sunt fundamenta
nature. cum utilitatem ab honestate seiungunt.
Omnes enim expetimus utilitatem. ad eamque

rapimur nec facere aliter ullo modo possumus
Nam quis est qui utilia fugiat aut quis potius
qui eam non studiosissime persequatur Sed quia
nusquam possumus nisi in laude in decore
honestate utilia reperire propterea illa prima
et summa habemus utilitatis nomen non tam splen-
didum quam necessarium ducimus. Quid est ergo dixerit
quis in iureiurando non iratum timemus iovem
At hoc quidem commune est omnium philosophorum non eorum modo
qui deum nichil habere ipsum negotii dicunt
et nichil exhibere alteri sed eorum etiam qui
deum semper agere aliquid et moliri volunt numquam
nec irasci deum nec nocere. Quid autem iratus
iupiter plus nocere potuisset quam nocuit sibi ipse
regulus. Nulla ergo vis fuit religionis que

tantam utilitatem pareat. An ne temporis sapiens primum minima de malis et id est quod tantum mali turpitudo ista habebit. quod ille rumiatur. Deinde illud etiam apud Accium. Confregisti ne fidem: Neque dedi neque dabo infideli cuiquam. Quamquam ab impio rege dicitur luculente tamen. Dicit Addit etiam quemadmodum nos diceremus uideri quaedam utilia que non sint sic se dicere uideri quaedam honesta que non sint. ut hoc ipsum uidetur honestum. conservandi iurisiurandi causa. ad cruciatum reuerti: sed fit non honestum. quia quod per vim hostium esset actum. ratum esse non debuit. Addit etiam quicquid ualde utile sit. id fieri honestum. etiam si antea non uideretur. Hec fere contra regulum. Sed prima ui. deamus id fuit impius metuendus ne iratus

noceret quia neque irasci solet neque nocere.
Haec quidem ratio non magis contra regulum
quam omne iusiurandum valet. Sed in iureiur-
ando non qui metus. sed que vis effectus
debet intelligi. Est enim iusiurandum affirma-
tio religiosa. quod autem affirmate quasi deo
teste promiseris. id tenendum est. Iam enim
non ad iram deorum quae nulla est. sed ad iustitiam
et fidem pertinet. Nam preclare Ennius. O fides
alma apta pinnis. et iusiurandum iovis. Qui
igitur iusiurandum violat. is fidem violat. quam
in capitolio vicinam iovis optimi maximi
ut in catonis oratione est. maiores nostri
esse voluerunt. At enim ne iratus quidem iuppiter
plus regulo nocuisset. quam sibi nocuit ipse regulus
Certe si nichil malum esset nisi dolere.

Id autem non modo non primum malum. sed nec ma-
lum quidem esse. multi autem philosophi affirmant.
Quorum quidem testem non mediocrem. sed haud
scio an gravissimum Regulum. nolite quaeso
vituperare. Quem enim locupletiorem quaeritis
quam principem publice rei. qui retinendi officii
causa cruciatum subierit voluntarium. Nam
qui aiunt omnia de malis ipsi ut turpius potius
quam calamitatem. Ab e illud maius malum
turpitudinis. Quae si indeformitate corporis
habeat aliquid offensionis. quanta illa depra-
vatio et foeditas turpificati animi debet
videri. Itaque neutrique qui illa differunt. solum
audent malum dicere id quod turpe sit. quam
autem remissius ipsi tamen non dubitant primum
malum dicere. Nam illud quidem nos dedi

neque de fidem infideli cuiquam seruando esse
a poeta dictum. quia cum tractaretur a trauis possidere
seruandum fuit. Sed si ibi premunt nullam
esse fidem que infideli data sit. uideat ne que-
ratur latebra periurio.

Est autem etiam ius bellicum. fidesque
iurisiurandi saepe hosti seruanda. Quod enim iuratum
est. ut mens conciperet fieri oportere. id obser-
uandum est. Quod aliter. id si non feceris nullum per-
iurium est. ut si praedonibus pactum pro capite pretium
non attuleris. nulla fraus est. ne si iuratus quidem
id non feceris. Nam pirata non est ex perduellium numero
diffinitus. sed communis hostis omnium. cum hoc nec fides debet nec iusiurandum esse
commune. Non enim falsum iurare periurare est. sed quod ex animi tui sententia iuraueris sicut
uerbis concipitur more nostro id non facere periurium est.

Sicut enim euripides. iuraui lingua. mentem
iniuratam gero Regulus uero non debuit conditiones
pactiones que bellicas et hostiles perturbari periurio
Cum iusto enim et legitimo hoste res gerebatur.
aduersus quem et totum ius feciale et multa sunt
iura communia Quod ni ita esset nunquam claros viros
senatus vinctos hostibus dedisset At uero titus
ueturius et spurius postumius cum iterum consules
essent. quam cum male pugnatum apud caudium
esset legionibus nostris subiugum missis. pacem
cum samnitibus fecerant dediti sunt his. Iniussu
enim populi senatusque fecerant. Eodemque tempore Tiberius
numitius Q. emilius qui cum tribuni plebis erant
quod eorum auctoritate pax erat facta dediti sunt
ut pax samnitum repudiaretur. Atque huius deditionis
ipse postumius qui dedebatur. suasor et auctor fuit.

ed idem multis annis post. C. mancinus
qui ut numantinis. quibus sine senatus
auctoritate foedus fecerat. dederetur. rogationem
suasit. eam quam lucius furius et sextus atilius
ex senatus consulto ferebant. qua accepta est hos-
tibus deditus. honestius hic quam Q. pompeius
quo cum in eadem causa esset deprecante. accepta
lex non est. hic ea que videbatur utilitas. plus
valuit. quam honestas. Apud superiorem
utilitatis species falsa. ab honestatis auctoritate
superata est. At non debuit ratum esse. quod erat
actum per vim. quasi non forti viro vis possit adhi-
beri. Cur igitur ad senatum proficiscebatur cum
presertim de captivis dissuasurus esset. Quod maximum
in eo est id reprehenditis. non enim suo iudicio stetit.

sed suscepit causam ut esset iudicium senatus
cui nisi ipse auctor fuisset captivi profecto
penis redditi essent. Ita incolumis in patria
Regulus restitisset. quod quia prius non utile pu-
tavit. idcirco honestum sibi et sentire illa et
pati credidit. Nam quod aiunt quod valde utile
sit. id fieri honestum. immo vero esse non fieri.
Est enim nihil utile quod idem non honestum.
Nec quia utile honestum est. sed quia honestum
utile. Quare ex multis mirabilibus exemplis
haud facile quis dixerit hoc exemplo aut lau-
dabilius aut praestantius. Sed ex tota hac laude
Reguli. unum illud est admiratione dignum quod
captivos retinendos censuerit. Nam quod rediit nobis
nunc mirabile videtur. illis quidem temporibus aliter facere

non potuit. itaque ista laus non est hominis sed temporum
Nullum enim vinculum ad astringendam fidem
iureiurando maiores artius esse voluerunt. Id
indicant leges in duodecim tabulis. indicant
sacratae. indicant foedera. quibus etiam cum hoste devincitur
fides. indicant notiones animadversionesque censorum
qui nulla de re diligentius quam de iureiurando
iudicabant. L. Manlio Auli filio cum dictator fuisset
M. Pomponius tribunus plebis diem dixit. quod is paucos
sibi dies ad dictaturam gerendam addidisset. crimina-
batur etiam quod Titum filium qui postea est Torquatus appe-
llatus ab hominibus relegasset et ruri habitare
iussisset. quod cum audivisset adolescens filius ne-
gotium exhiberi patri accurrisse Romam et cum
prima luce Pomponii domum venisse dicitur.
Cui cum esset nuntiatum qui illum iratum alla-

turum ad se aliquid contra patrem arbitraretur,
surrexit e lectulo remotisque arbitris ad se
adolescentem iussit venire. At ille ut ingressus
est, confestim gladium distrinxit, iuravitque se illum
statim interfecturum, nisi iusiurandum sibi de-
disset se patrem missum esse facturum. Iuravit coac-
tus terrore coactus Pomponius. rem ad populum
detulit. docuit cur sibi causa desistere necesse
esset. Manlium missum fecit. Tantum temporibus illis
iusiurandum valuit. Atque hic T. Manlius is est
qui ad Amenem Galli, quem ab eo provocatus occi-
derat, torque detracto cognomen invenit. cuius tertio
consulatu Latini ad Veserim fusi et fugati. magnus
vir in primis. Et qui perindulgens in patrem
idem acerbe et severus in filium. Sed ut lau-
dandus Regulus in conservando iureiurando, sic

decem illi quos post cannensem pugnam iuratos
ad senatum misit hanibal in castra redi-
turos ea que erant penes ipsum de redimendis
captiuis impetrauissent si non redierint
vituperandi. de quibus non omnes vno modo.
Nam polibius bonus auctor in primis scribit
ex decem nobilissimis qui tunc erant missis nouem
reuertisse a senatu re non impetrata. vnum
ex decem qui paulo post quam egressus e castris
redisset quasi aliquid esset oblitus rome remansisse
reditu enim in castra liberatum se esse iure-
iurando interpretabatur non recte. fraus enim
distringit non dissoluit periurium. Fuit igitur
stulta calliditas peruerse imitata prudentiam
Itaque decreuit senatus ut ille veterator et
callidus vinctus ad hanibalem duceretur. Sed

Illud mag[is] mir[um]. octo hominum milia tenebat Hanibal
non quos in acie cepisset aut qui periculo
mortis diffugissent . sed qui relicti in castris
fuissent . a paulo et varrone consulibus . Eos
senatus non censuit redimendos cum id parva pecunia
fieri potuisset . ut esset insitum militibus nostris
aut vincere aut emori . Qua quidem re au-
dita . fractum animum hanibalis scripsit idem quod
senatus populusque romanus rebus afflictis tam excelso animo
fuisset . Sic honestatis comparatione ea que videntur
utilia vincuntur . Atilius autem qui grece scripsit
historiam plures ait fuisse qui in castra
reuertissent eadem fraude ut iureiurando
liberarentur . eosque a censoribus omnibus ignominiis
notatos . Sit iam huius loci finis . perspicuum
est enim . que timido animo humili demisso .

sentire quam scire, quale fuisset, cogitet factum
si aut de captivis, quod pro opere esse videretur
non quia reipublice expedisset aut domi remanere voluisset
non esse utilia que sunt flagitiosa, feda et turpia.

Sequitur quarta pars que decore, moderatione, 116
modestia, continentia, temperantia continetur. Potest
ergo quicquam utile esse quod sit huic talium virtutum
choro contrarium? Atque ab Aristippo Cyrenaici atque
Annicerii philosophi nominati omne bonum in voluptate
posuerunt, virtutemque censuerunt ob eam rem
esse laudandam, quod efficiens esset voluptatis.
quibus obsoletis floret Epicurus eiusdem fere
adiutor auctorque sententie. Cum his viris equisque
(ut dicitur) si honestatem tueri ac retinere sententia
est, decertandum est. Nam si non modo utilitas

Sed uite omnis bona corporis firma constitutione eius-
que constitutionis spe explorata, ut a Metrodoro
scriptum est, continentur. Certe hec militis et quidem
summi (sic enim censent) oportunitas pugna-
bit / Tum ubi primum prudentie locus dabitur?
An ut acquirat undique uoluptates? Quid mi-
serie famulatu seruiet uoluptati? Quid autem
munus prudentie? An legere intelligere uoluptates?
Fac nihil isto esse iocundius. quid cogitari
potest turpius? Nam qui dolorem summum malum
dicat apud eum quem locum habet fortitudo,
que est dolorum laborumque contemptio? Quamuis
enim multa in locis dicat Epicurus sicut dicit
satis fortiter de dolore. tamen non id expectandum est
quid dicat. sed quid consentaneum sit ei dicere
qui bona in uoluptate terminauerit. mala in dolore

ut si illud audiam de principatu et tyrannia. Dixit
ille multa multis locis sed aqua haeret ut
aiunt. Verum quid potest tyrannum laudare is
qui ponat summum in voluptate? Est enim tyrannia
libidinum immoderata libidines aut appetitiones
voluptatis; ut in istis tamen tribus generibus quoquo modo
possunt non incallide tergiversantur. prudentiam
introducunt scientiam suppeditantem voluptates
depellentemque dolores. fortitudinem quoque aliquo modo
expediunt cum tradunt rationem negligendae mortis
perpetiendique doloris. Etiam temperantiam inducunt
non facillime illi quidem sed tamen quoquo modo possunt
dicunt enim voluptatis magnitudinem doloris detractione
finiri. iustitia vacillat vel iacet potius
omnesque eae virtutes quae in communitate cernuntur
et in societate generis humani. Neque enim bonitas

nec liberalitas nec comitas esse potest non plus quam
amicitia si hec non per se expetantur. Sed ad
voluptatem utilitatemve referantur. Conferamus
igitur in pauca. Nam ut utilitatem nullam esse
docuimus que honestati esset contraria sic omnem
voluptatem dicimus honestati esse contrariam
Quo magis reprehendendos Calliphontem et
Dinomachum iudico qui se dirempturos contro-
versiam putaverunt si cum honestate voluptatem
tamquam cum homine pecudem copulavissent. non recipit
istam coniunctionem honestas aspernatur repellit. Nec
vero finis bonorum et malorum qui simplex esse debet
ex dissimillimis rebus misceri et temperari potest.
Sed de hoc hactenus. Magna enim res est
alio loco pluribus disputata. nunc ad pro-
positum. Quemadmodum igitur ea que videtur

vultate honestati repugnat diiudicanda
esse sit. satis est per me disputatum. Nam autem
spem utilitatis omnem voluptas habet dicam
nulla potest esse ei cum honestate coniunctio. Nam
ut tribuamus aliquid voluptati condimenti
fortasse non nihil. utilitatis certe nihil
habebit.

Habes a patre munus Marce fili. mea
quidem sententia magnum. sed perinde erit ut acce-
peris. Quamquam hi tres libri inter Cratippi
commentarios tamquam hospites erunt recipiendi.
Sed si ut ipse venissem Athenas. quod quidem
esset factum nisi me medio cursu clara voce
patria revocasset. aliquando me quoque audires. Sed quoniam

Iste liber est Bernhardini [illegible] Bulgaris tempore illo 14° [illegible] 5°

his voluminibus ad te profecta vox mea est. tribues his temporis quantum poteris (poteris autem quantum voles) cum id vero intellexero te hoc scientiae genere gaudere tum et presens tecum propediem ut spero. et dum aberis absens loquar. Vale igitur mi Cicero. tibique persuade te michi quidem esse carissimum. sed multo fore cariorem si talibus monumentis preceptisque letabere.

Tullius hesperios cupiens componere mores
Edidit hos libros appellans officiorum
Quo solo fasces obtinuit et furor catelina
Consilio suprema cupiens ditavitque ad urbem
Lux orbis. princeps solus mens tota senatus
Hic plus sole micat. Tulliatque propter honestum

Augustinus — Vincunt cunctos huius libri precepta
Quos scripsit tullius tres libros officiorum

[illegible]

113

[illegible]

5

167

cum voluiſſemus voluiſſetis voluiſſent futuro cum voluero volueris voluerit coniunctivo cum voluerimus volueritis voluerint Infinitivo modo ſine numeris et perſonis tempore preſenti et preterito imperfecto velle preterito perfecto et plusquamperfecto voluiſſe futuro caret Gerundia vel participialia verba ſunt hec volendi volendo volendum Supina caret unum participium habet quod eſt volens etc.

Quatuor virtutum species multorum sapi-
entum sententiis diffinite quibus
humanus animus comptus ad hone-
state vita possit accedere. Harum
prima est prudencia 2a magnanimitas 3a
continencia 4ta iusticia. Singule ergo hec
officiis propriis annexa honestum ac bene
moratum virum efficiunt. Quisquis ergo
prudenciam sequi desideras tunc per racionem rec-
te vivas et omnia prius existimes et dignita-
tem rebus non ex opinione multorum sed ex
earum natura constituas. Scire enim debes quod
quedam sunt que videntur esse et non sunt. Quedam
vero non videntur esse bona et sunt. Quecumque
que transitoria possides non ut magna
extimes ut magnum existimes quod caducum
est nec apud te que habes quasi aliena
servabis sed pro te tamquam tua dispenses et
expendas. Si prudenciam amplecteris ubique
idem eris nec mutaberis. Ita te temporibus acco-
modes ut te in aliquibus mutes sed non penitus
operis. Sicut manus eadem est ad palmam ex-
tendi et ad pugnum constringi. Pruden-
tis proprium est examinare consilia et non cito

facili credulitate ad falsa prolabi. De dubiis
non diffinias sed suspensam tene sententiam. Nil
inexpertum affirmes. Quia non omne quod
verisimile est verum est. Sicut sepe quod incredibile vi-
detur non continuo falsum est. Crebro siquidem faciem
mendacii veritas retinet et crebro men-
dacium sub specie veritatis occulitur. Nam aliquando
enim tristem faciem amicus et blandam adulator
ostendit. Sic verisimile falsitas occultatur et ut
fallat vel surripiat. Si prudens esse cupis
in futura prospectum intende et que possunt con-
tingere animo tuo cuncta propone. Nichil tibi subitum
sit sed ante totum prospice. Nam qui prudens est
non dicit non putavi quod fieri debuit
quia non dubitat sed expectat non su-
spicatur sed cavet. Cuiuscumque facti causam requiras
et cum initia inveneris exitus cogitabis. Sci-
to in quibusdam te perseverare debere que inceperis
quedam vero nec incipere in quibus perseverare
noxium est. Prudens fallere non vult falli non potest.
Opiniones tue iudicia sint.
Cogitationes vagas velud sompno similes non
recipias. Quibus si animum tuum oblectaveris cum
omnia disposueris tristis remanebis. Sed cogitatio
tua stabilis et certa sit sive deliberet
sive querat sive contemplet non recedat a

veco Sermo quoque tuus non sit nimius qui
aut suadeat aut moveat aut compleat aut pro
ferat laude patre corrupta parcis na[illegible] se
reprehensibile est nimia laudatio ut in [illegible]
ata corrupcio Illa siquidem adulacio [illegible]
vo maligniunte suspecta est testimonium
veritati tuo [illegible] credat [illegible] confidencia
permitte sed plenum [illegible] primum sensus [illegible]
ponderis [illegible] omnibus rebus tuis dispone [illegible]
[illegible] presencia ordina futura et [illegible] de
preterito recordare Nam qui de preterito nichil cogi-
tat vitam perdit qui vero de futuro non meditatur
a oblivione appellatur et in [illegible] in [illegible]
[illegible] presencia tuo futura mala et bona
ut illa sustinere possis et ista moderari vero [illegible]
sis in actu sed [illegible] tuo [illegible] tempore dato
Et [illegible] illa [illegible] plena sit [illegible]
et cogitacionibus [illegible] [illegible] [illegible]
ocio maneret aliquid aut commisit [illegible]
nunquam [illegible] [illegible] [illegible] tricida [illegible]
pedit [illegible] [illegible] aspera [illegible] ordine [illegible]
equat [illegible] quid qua [illegible] aggredi de
beat et [illegible] singula cognoscit [illegible] de
[illegible] consilia [illegible] [illegible] estimat
ex [illegible] magna [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] tota [illegible] [illegible] moneat [illegible]

dicentis non quis dicat sed quid dicatur attende. Cogita non quam multis sed qualibus placeas. Id quere quod possis invenire, id disce quod potes scire, id opta quod optari coram bonis possit. Non altiorem te in ponas loco in qua tibi stare sit tremendum et descendere cadendum. Tunc consilia salubria advoca cum tibi alludit prosperitas, tunc te velud in lubrico retinebis et sistes nec tibi dabis impetus liberos sed circumspicies quousque sit eundum quousque.

De magnanimitate

Magnanimitas vero que et fortitudo dicitur si insit animo tuo cum magna fiducia vives liber intrepidus et alacer. Magnum humani animi bonum est non vacillare sed constare sibi finemque huius vite intrepide expectare. Si magnanimus fueris nunquam iudicabis tibi contumeliam fieri. De inimico dices non nocuit sed nocere animum habuit. Et cum eum in tua potestate habueris vindictam putabis vindicasse potuisse. Scito enim honestum et magnum vindicte genus esse ignoscere. Neminem susurro appetas, neminem subfodias; palam aggredere. Nec gerere conflictum nisi indixeris, fraus enim et dolus imbecillem decent.

ut dolo in bello fraudem. Eris magnanimus
si pericula nec appetas ut temerarius nec formi-
des ut timidus. Nam timidum nihil facit animum
nisi reprehensibilis vite conscientia.

De continentia

Continentiam vero si diligis, circumcide
superflua et in arctum desideria tua constringe.
Considera quantum natura poscat, non quan-
tum cupiditas expetat. Si continens fueris usque eo
pervenies ut te ipso contentus sis. Nam qui sibi satis
est cum divitiis natus est. Impone concupiscentie tue
frenum, omniaque blandimenta que occultas voluptates
trahunt reice. Ede citra cruditatem,
[illegible] bibe citra ebrietatem. Cave
ne in convivio vel in aliqua convivali societate
quos imitari damnum est videaris. [illegible] presentibus
delectaris in [illegible] nec desiderabis absentes. Vic-
tus tibi ex facili sit, non ad voluptatem sed ad
cibum accede. Palatum tuum fames excitet, non
sapores. Desideria tua parvo redime, quia hoc tantum
tu curare debes ut non desinat et velut quasi
ad exemplar dei expositus a corpore ad spiritum
quantum potes te subtrahe. Si continens studes
[illegible] hoc non [illegible] sed [illegible]

velis esse notus a domo sed domus a domino Vi-
de ne affectes quod non fueris nec maior quam es
videri velis Hoc maxime observa ut nec paupertas
tibi immunda sit nec parsimonia sordida nec sim-
plicitas neglecta nec lenitas languida
Et si tibi exigue res sint non tamen angustae
nec tua defleas nec aliena mireris Si continen-
tiam diligis turpia fugito antequam eveni-
ant nec quemquam alterum verearis plus quam te
Omnia tollerabilia preter turpitudinem crede
A verbis quoque turpibus abstineto quia licentia
eorum impudentiam nutrit Sermones magis uti-
les quam facetos ama et rectos pocius quam
facundos Miscebis interdum seriis iocos sed
temperatos et sine detrimento dignitatis et vere-
cundie Nam reprehensibilis risus est si inmodicus
sit et puerilis effusus et si muliebriter fractus
Odibilem quoque facit hominem risus aut superbus aut cla-
rus aut malignus aut furtivus aut alienis malis evo-
catus Si ergo tempus iocos exegerit tu eos cum
dignitate geres ut nec te quisquam
quasi asperum contempnat nec tamquam vilem
Non erit tibi scurrilis sed grata urbanitas
Sales tui sine dente sint ioci sine vili-
tate risus sine cachinno vox sine clamore

·incertis sine cumulum gratie ti sine desider-
erit et cum ab aliis laudit in facie aliquis
presens sermo tractabis. Sic quidem est adula-
tores cauta semper ti tam turpe laudanda [illegible]
[illegible] si laudaris ob turpem. Lemor [illegible]
queras displiceas multis et malis. dete esse
malorum pessimos [illegible] ti laudantium assentab-
as. Difficillimum opus est contineas assentan-
tium adulatorum repelle quorum [illegible]
[illegible] voluptate deslinit [illegible] amici-
[illegible] marcanis nec ad [illegible]
[illegible] aditum aliquis [illegible]
[illegible] permittes te
ne [illegible] te [illegible] dignitatem
[illegible] libenter [illegible] patientem
vel [illegible] te ob [illegible] aliquis [illegible]
[illegible] fuit. Si in merito [illegible]
volunt. Non [illegible] sed blandum [illegible]
Ego maiorum tuorum [illegible] aliorum vero nec cum
[illegible] [illegible] [illegible]
sine exprobratione [illegible] ita ut amo-
[illegible] [illegible]. Et [illegible]
[illegible] dicto nec [illegible] quequam nec [illegible]
ad [illegible] esse tanto auditu audientium

simplicitate repetitur. Te quoque contempnenti facile correspode
contendenti facile cede, non inquieta semper sine
subiectus. Et si quis tibi vitae ratione non ut admiscea-
tur vel disceptationes ne proveniant. Si gravitatis
vel non tui et corporis motu observa ne indecora
sint. Nec ideo illos contempnas quia latent-
iam nil differt an nemo videat an tu ipse vi-
deas. Nobilis esto non levis, constans non
pertinax. Aliorum sententiam esse contra te non igno-
tum sit non molestum. Nulli te parem facias, in-
feriores te superbia non contempnas, superiores te
pro bene vivendo non timeas. In reddendo officio so-
licitate non negligens neque acerbus exactor ap-
pareas. Omnibus esto benignus, nemini blandus,
paucis familiaris, omnibus aequus. Severior
esto iudicio quam sermone, vita quam
vultu. Clementiae esto cultor, saevitiae dete-
stator. Bonae famae seminator, neque tuae neque
alienae invidus. Detractor rumoribus, criminibus, su-
spicionibus minime credulus, sed malignis potius
qui per speciem simplicitatis ad nocendum surrexerint
oppositissimus. Esto ad iram tardus, ad misericordiam
promptus, in adversis firmus, in prosperis cautus et humi-
lis. Occultator virtutum sicut alii vitiorum.
Vanae gloriae contemptor et bonorum quibus prae-

dum es non accusator et venditor. Nullius autem prude-
ncie despicias [illegible] semper esto ipse sed loque-
ndi [illegible] audito [illegible] nec [illegible]
ad sed sapientie [illegible] et [illegible] sine nostre
sine necessitatis postulati [illegible] que nostre
sine [illegible] [illegible] tibi postula in
[illegible]

Iustitia

Iustitia post hec quarta est virtus. Quid est autem
iustitia nisi nature tacita conventio in ad-
iutorium multorum adinventa. Et quid iu-
stitia est nisi divina constitutio sine divina lex
et vinculum humane societatis. In hac non co-
gitandum est quid expediat. Expedit enim
quicquid illa dictaverit. Quisquis ergo hanc
sectari desideras time prius et ama deum ut ameris
a deo. Amabis enim deum si illum in hoc imi-
taberis ut velis omnibus prodesse nulli nocere
et tunc te iustum virum appellabunt et
omnes te sequentur venerabuntur et diligent.
Iustus enim ut sis non solum non nocebis sed
nocentes prohibebis. Nam nihil nocere non est iu-
stitia sed abstinentia alieni est. Ab re ergo in-
cipe ut non auferas sed ad maiora
progrediaris sed ut etiam ablata restituas

Raptores quoque ipsos ne aliis sit timidis consti
gia calide et acute Et nulla vero ambigui
tatis controversia vertes sed qualitate di
spositione nil tibi interest an neges an affir
mes De veritate et fide sicut agi videtur
de veritate tractabis Sed in nullo iurato
si deus non invocatur et causa non invocati testis
tamen inde non transeas veritatem ne
iustitie transilias legem Quod si mendi
cio aliquando uti conveniet, utere non ad falsita
tem sed ad veri custodiam Et si conferet fidem
redimere mendacio redime non mencieris sed
potius excusabis veritatem Quia tibi conser
vata est iustitia sancta non potest . mediocriter
tamen loquendo liquidum ac tibi illa pax
et stabilis tranquillitas est diu illi a malis
timent ab illis quoque male timent Quod
ergo si prudens eris semper letus et intrepidus
nec cum fine expectabis tristitia summa
inde tibi libera dispositio immutabilis quie
tus expectabis et omnia sperabis
Hec ergo in prudentia hec quattuor vir
tutum species perfectum te faciunt virum si me
diocritatis certe eque tamen
dimodo servabis Nam prudentia si terminos

ſuas excedat pauidi callidi ac humilis [illegible]
[illegible] ſignato latenti [illegible]
qualiumcumque [illegible] aſſumpto [illegible]
[illegible] aſtimacionis timidi [illegible] alterius
ſemper aliquid timet ſemper aliquid querit ſemper
aliquid [illegible] dicto ad [illegible]
aſtu plenus vocabitur [illegible] et ſimplici
tate inimica contemplatiua [illegible] Poſte
mo [illegible]
[illegible] prudencia in [illegible]
ta [illegible] in illa medio[illegible]
[illegible] non [illegible] habet ali-
quid [illegible]

Magnanimitas autem ſi ultra modum
extollat ſe faciet [illegible]
ſtatum [illegible] et inquiet[illegible]
[illegible] extollencia [illegible]
[illegible] feſtinum [illegible] momentum [illegible]
[illegible] beſtiarum [illegible]
[illegible] et quieta ſiſtebat alia [illegible]
[illegible] Et [illegible] audax ſit [illegible]
[illegible] ſi [illegible] ſive non potest [illegible]
[illegible] obtinet [illegible]
[illegible]

magnanimitatis est nec timidum esse homi-
nem nec audacem.

Continencia hoc est deinde tuis si conti-
neat Cave ne parcus sis nec suspici-
osus nec timide manum contrahas
nec nimis queque spectando ponas nam ta-
lis et tamen tacitum semper putrebit integri-
tas. Hec ergo mediocritatis linea continentiam tu-
earis limitibus et nec voluptati deditum
prodigus aut luxuriosus appareas nec avara
tenacitate sordidus aut obscurus appare-
as.

Vita quoque continentis mediocritatis
limite retinenda est ne ducta pigri-
tia levis in mora ad vacationem negli-
gencia prosequatur. Dum neque de magnis ne-
que de minimis excelsum vicios confugiendi cu-
ra genus sed licenciam perimere alludentibus
tibi blandis aut illudentibus te protervis
protinus. neque venustate dignitati nimie asp-
eritate nil rem est aut benignitatis super-
gimmae spacium duxo appareas. Ita ergo
amabilis persone regula tenebis ut nec
contencia discipline eius neque nimia ne-
gligencia quietate despecta vel vilescat

neq[ue] ſucce[illegible] [illegible]
[illegible]
exigit [illegible] [illegible] te no[n] p[illegible]
ſed [illegible] [illegible] incorruptibilis ſi[illegible] deſi-
deat [illegible] ſocietat[illegible] victum formulam
[illegible] liberalibus tempor[illegible] [illegible]
[illegible] eo mediocritatis tramite tene
at ut [illegible] quam modiolo ſtimu-
[illegible] quaſi [illegible] ab[illegible] altiuſ[illegible]
[illegible] corpus [illegible] denitet in ſtu-
[illegible] deſi[illegible] [illegible] ignavi-
am [illegible] amen

Explicit tractatus [illegible] de
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

udei interea quem sua festa manebat

Sabbatique quod dies aderat rogauere pilatum

Vt iubeat fractis contundi membra uirorum

Ne suspensa die super esset corpora sancto

Turba uenit. primi quod distringit crura latronis

Atque una alterius. dum non cetera lustrat

Vt que ihesu sanctos non firmet spiritus artus

Ossa illesa sinunt. ualida sed feruidus hasta

Miles erat. qui dulce ihesu latus hausit apertum

Extemplo tunc fluxit de uulnere sanguis

Mixtus aqua. obstupuere omnes. miratur et ipse

Est miles. uerum quod sic periit ille reati

Alibus infandum exactis iam sanguine claro

Diues opum ioseph urbe arimathia quod creatus

Processit. corpus que iesu tradente pylato

Suscipit. atque huius mestos instaurat honores

Instat et una opi nicodemus. tristis et cena

Illacrimans funus properat sancti que ingenti

Vulnera ſeua lauat. delphine oſcula dulcia figit

Pectore q3 abs ymo gemuit. pꝰ meſta ī unxit

Aſt alij niueo ī uoluit ueſtamine talem

Seruabat ritu ueteres. condit q3 ſepulchro

Unc mea dextera proza ī litus iecte appertum

Anchora. parua cadat. ducenda uela phaſelo

Virginis portum placide comitantibꝫ euris

Venti aſpirarunt dulces. ſatis equor araui

Nunc demum terras luſtrabo. atq3 inde pedeſtre

Iter ebo ſolute. iuuat hic tetigiſſe placet q3

Nos noſtro cantus metas peſuiſſe labori

Gloria laus q3 7 honos tibi ſit ac ſuma poteſtas

Imperium q3 inges

Ulas amicauna ueſtis q3 uiuſta notates

Reſpice et ardenti amplectar te pectore cara

Dulces amor quo ſola fugis nam tuta palaſtas

Tranſcetis nunquam ſine me caleſimis umbras

Ille aīa ille tuus heu nūc agnosce creator
ardens
Ille ego sum flagrans et uiuo saucius lignum
creatori pendit
Que noua flāma tue qz cura salutis adurit
aīa noue pessis
Huc celeres huc flecte gradus. hic aspice lignum
ligno
Quo super i fixus ne aīa dāpnata subires
aīa
Crudeles penas ego penas ego te miseranda
maioris tue
Experto ac miro dilecte accensus amore // Idcirco
Brachia apperta dedi fronte quoque ad oscula
flexi

Ittera pitagore discrimine secta bicorni

Humane uite speciem preferre uidetur

Nam uia uirtutis dextrum petit ardua callem

Difficilem qz aditum primum spectantibus offert

Sed requiem prebet fessis in uertice summo

Molle ostentat iter uia lata. sed ultima meta

Precipitat captos uoluit qz per aspera saxa

Quisquis enim duros casus uirtutis amore

Vicerit ipse sibi laudem decus qz parabit

Atqui desidiam luxumqz sequitur inertem

Du͞ fugit oppositos i cauta mte lal...

Turpis inops q̄ sit missa le transfigat cum

Odi a bella puella candida

Que bn̄ superas lac et lilium

Albam qz simul rosa rubidam

Aut expolitu ebur indicum

Pande puella pande capillos

fflauos lucentes ut auru nitidu

Pande puella collum candidu

Productu bn̄ candidis humeris

Pande puella genas roseas

Infusas rubro purpure tirie

Pande puellas stellatos oculos

fflexa qz sup nigra ilia

Porrige labra labia coralia

Da columbatim mitia basia

Suggeris amantis ptem animi

Cor michi penetrat hec tua basia
Quod m̄ suggis viuū sanguinē
Conde papillas conde semipomas
Compresso lacte que mō pullulat
Sinus expansus profert cynnama
Vndiqȝ surgūt ex te delicie
Conde papillas que me sauciāt
Candore & luxu niuei pectoris
Seua nō cernis q ego langueo
Si me destituis semi mortuū

Vre notas quid agā respondi pauca rogatus

Mane deū exoro famulos post arua q̄ uiso
Inde lego phebū q̄ cieo musam qȝ lacesso
Prandeo poto cano ludo lauo ceno quiesco

Vstrix lustrisag hage capripes cornute bymembris
Crinifer ytbigena pernix caudate pedulce
Setiger indocilis agrestis barbare dure
Semicaper phillose sagax p̄curre byformis

Siluicola inſtabilis ſaltator perdite mendax
Tubicen uentroſe inflator ſtridule anhele
Audax brute ferox pollute et condite mute
Hirte hirſute biceps niger horribiliſſime fallax

Nunc ego propono quod inclyti persuasi quibus
artis ut sit tibi inclyti esse perfecto oratori per longum
omnium in primis ea que de oratoris ipsius ornamentis
traderet necessariam fore comperere. Et in primis ut pure
et latine loquamur. Deinde ad ~~rerum dignitatem~~ plane
et dilucide tibi ut ornate deinde ad rerum dignitatem apte et quoddam
decorem singularem precepta constituimus. ut et que maiorem fere
fore natura in hoc ipsius arte perspicue videmur. Ita enim res
se habet ut quemadmodum volucres videmus procreare atque
utilius sine arte effingere et construere nidos. easdemque aut cum aquam
auferat lavandi laboris sui causa passim ac bibere soluta
opere sunt in voluptate. sic etiam in animum urbanis opere
et vehementi studio defessi gestiunt ut voluptate capiunt
vacui curarum atque labore ut enim dicendi usu obmittamus
que in omni parata et libera civitate dominatum et tota ob-
lectatione dicendi facultate. videamus quod inclyti hominum auribus
ac mentibus percipi possit. Quis enim tamen moderata oratio
comparatione dulcior in rerum? quod carmine artificiosa verborum co-
mulatione aptius quid denique subtilius acerbis acutissimis quam
sententiis et quid admirabilius quam res verborum splendore illustrata et
omnium rerum genere cumulata oratio. In hoc enim omnibus rebus omnis
istorum artificum doctrina versatur. quod si ego ut dicam adiuvare
aut alias contendere possem, ne fiat ut tibi partibus modis
generaliter ea que apud veteres precepta videantur submittam. hoc
enim unus ubi maiorem fecerimus profuturum quod colloquimur et
nos et quod exprimere sensu possimus quod obire quod hoc non utere
mere sumere que in eo quod uno genere maiorem [illegible] ante-
cellat elaborandum fore non constituerunt quod enim unus alia po-
tuit aut dispersas homines vel in locum congregare aferatum agre-
stique vita ad humanum cultum civilemque perducere constituerit

civitatibus. Est enim oratio vires alicui voluntatis impellere quo velit
vel ante velit deducere ut consumitur horum multitudine vel
quod ex omnibus natura sit datum vel plus vel paucis efficere possit
constat quod obrem, perge ut facitis adolescentes atque in id
studium quo estis incumbite ut et vobis honori et amicis uti
litati rei publiceque saluti esse possitis in vobis enim magis ma-
iores vestri nati dignitatis sue spe collocaverunt eos ante
omnem sermonem oratoris precedat ad precepta prohibita

Sit ergo primum preceptum ne crebri verbum congressus fiat
in eadem oratione quia sub contencione auctorum talis oratio non
auditur consonantiate perit insuavem ut sit precedens
in verboli terminetur et subsequens dictio in eadem subsequitur ut ama
amate menelai ingrede [illegible] clara amicissime
[illegible] Sic est multarum silvarum consonantium effugere
debemus concurrenciam. sive in primis vel in mediis silabis | ut Jacobus
bonus et Job beatus bona dei precepta benigne observaverunt Et
Aliud exemplum est de domino david dulces dedit psalmos | O
tute tuta tanta tibi te cora tulisti Joseph pharaonis
inspectos fuit a fratribus facinorose fraudatus. Sit 2 et 3 in
cepta primitudinem reddunt ut deceptus perses grecie bello
impulit duos domorum | Sit etiam cavenda in compositione prepositionibus que
ad dictionem ab s incipientem obmittuntur | ut exergo ex alto
exuperos Sic cavenda eadem silabarum repetitio geminatio
nisi raro fiat et gravitatis sine causa | ut ocassus curcas cu-
stodire generem commoditatem | De re ita certates restare oportet
mea matris memorie modum ita ponam ut meditatoris mi-
nime peniteat o fortunata natam consule roma proete
potencia ponentes in possibilibus rebus laudatur | Item civitas
que a rege regitur eagrio amoris felix est ita eius infinali
terminatione | ut illorum bellatorum ac imperatorum iustissimorum for-
tuna laudatur quorum probitas optimum animum salute intanta est

ſit ſortunatorum virorum optimorumque rectorum vtrumque magis quam ſumma
laudari. Iſte ille legit. amor mortalis. Intutus inter quos ſtare
eam earundem dictionum vitanda est repliatio. quoniam ut non
est verus eo ſonum illi ad ſupbelicaque in ſorteraſ ſtricorum voce non
vti ille enim dictiones faſtidium generat etc.

Cundum preceptum quod verba ſuper racionis et manam non ſiat
quoniam illud nature vicium ſi quod ſunt apta rebus
magis verum et conſonam conditiones ut ſcates gemini
les at dexſeum vana ſuperflua ſunt oportet enim conporitam orationem
atque ſpeciosa quadam rerum expreſſione ac diſtincta ſit omnes eos
non ſub est aut oratio in congnita ſit. aut nulla ſit nota est
quam enim rerum expreſſione videtur quid enim tam ſpicioſum quam vocum
ornatiſſimorum ſonitus ſonanis. nulla ſubiecta ſenſu ut ſua

3 Tercium preceptum quod ea figura que themaſis dicitur neque
niſi in pluribus neque in congruis liceat uti niſi oratores
vel poetas apud poetas ad uſus comprobauerit ut
lucamiſſime pro lucaniſſime et plus non quam quod ſeptem et
magis vice provincie ſeptiesque triones pro ſeptentriones et
quod ſatis boni viri arbitrio ſecit pro ſatis ſecit. hec enim que
a ſummis poetis et oratoribus precepta ſunt a nobis non debent
reprehendi etc.

4 Quartum preceptum quod appoſitum ploeuque in principio
ſuppoſitum in medio et in fine verbum collocare ceptiſſe
enim oratio ſunt in verbum ut cartagine ſcipio affri
canus deleuit. publio lentulo magis accio familiariter utitur.
Tipponie opulentiſſima urbem Numantia ſcipio eam
hanc euertit. compertorum multa ac grana non ignoras. Vo
mine ſola virtus beſicatus verum ab inicio bonum genus in
moribus aut ſilmis diſſipatam non conſiliis conpulſa ponique
quod diſſectorum orationes de leuitate ſe opidis moribus quam pu-
tas ſcepiſſe. Vt tua ex parte diſpomis omnibus vel que
in tuo regno ceteros inter quos per eorum qui aut in edicto tecum

conduceret atque magis maxime gestum noverint quam alienas pos-
sessiones tu tamen rursus. Ad quecumque vos quas vias diversas
ambulavit in labore suo tamen plurimum utilitatis ita est ex-
vero nisi ore suo ad bonorum oratorum suam explicare sit ut legentes
animum inchoat quandam intelligentiam acquisierit ita prestantissime
bonarum artium disciplina assidua studenti exercitatione maxime
ope te orto quam ipse sit ex quibus honores plurimum consequeretur
sit ab amicis equidem tuis mihi cotidie in veniat singula atque
quidem ut quod desideas preciare. Neque tamen vero arbitror quod
sortes illi dicere solebat. dices in eo quod fuerunt satis fore eloquentes
illud vero vetus et nemineque disertum esse posse in eo
quod nesciat. Si viri boni volunt esse amandi et atque committere
quod mea culpa aliis honoribus potuit obesse. Cum quod prius vita
humana admodum brevissima constat et alia quam animum sequitur
sit futura sempiterna sit anime mee consultum nec considerans uti-
lius est nobis adeo quod honoribus ad amandum. Cum semper diligentissime
cogitaveris non solum salutem meam sed eciam omnium meorum et volup-
tatem consuisse quoniam mihi et ego video ullo modo offensionem
tuam denique diligentiam sed maxima culpa posse pretereo ut
sit solum tamen est oro domine in nomine universale affirmativum ut
negativum ut in non adverbium. Dum vero de se parum procedet ut
est in supplicatione ut quod ad me scribis sunt per ornatum. Compositis
in rebus subtiliter gradeatis vere sunt prudentissimi. Cur te magis
dilligendum habeas neminem quem vere bonum fecit laudant omnes.
Cum voluisti omnia opera accumulatissime honorem quam nunquam pro-
fuisti velle rerumque. Non potuissem sed rebus tuis diligen-
tior extitisse ex quibus equidem tantam allevationem animi ut me
nulla potuisset adhibere maior

Unitam propterea quod non solum ut comendasse sed lau-
dacionibus oro domine et quod vero sit procedere gerundio
ut preterito ut supino ut quod a nobis diligenter observatur

ſut bonarum artium ſtudium officioſiſſime tractatum ſit ut dicatur
ſit · pro tractatum cum in de rebus tuis mecum mandaſti / velim te
perſuadeas ut me literarum earum facturum mandatum cuius tum
ſtudioſiſſime perfectum eſt . et hec facile dictu difficillimum
tamen fuerat factu / propterea quod vix ſunt aptiſſime quam cum eo viro
ut ab^uo^ . laudis ut ornato viro et magne virtutis / vel
ornato viro et magnis virtutibus / ut ornato viro et magnis virtutibus
ingenio et conſilio vel iſta eſt nova quedam conſtructio ut multe eſt
clara moribus / vel clarorum morum · ut clarus moribus vire
egregius laude egregie laudis vire egregia laude vel
Eorum preceptum ea generalia et ſupra / vel cum tuorum
meritum efficacis verborum complet atque nomen · ut vera ea
amandi virtutes || veri amandi virtutes ea / vera gerenda
gerendi bella / ut gerendorum bellorum gerenda / Cum hec ante ſepius
experiendi ponemus quod oſtendendi ſunt genera ea ſunt / et amandi
tum occaſione multum propoſito ut meliſ quod te conducere exiſtimemus
difficile non videri poſſit · ultima eſt non agendi facultas
oblata qua conſtandi aut vincendi rem aliquam poſſe dicere · itaque
ſic ullam conſtituto loco ornandi permittere · quia rei publice
gubernatorem ſuſcipiunt facilitatem in audiendo quantum in augendo
et promptitudinem [illegible] ſatis faciendo ſuadent / Cum ea que
rem nati ſumus ut ſemper aliquid vero dignum a nobis tractatum
ſit non eſt negligendum quin ſemper aliquid agamus / verum tamen
ut ſapientes mos eſt temporibus plerisque eſt aſſumendum / Ceterum
ſupra apte conſtruendo ut vinum allatum vado vinum allatum
vomo et dixeris res eſt difficilis creditu · id eſt ad credendum mirum
tibi viſu · id eſt ad videndum [illegible] auditu · ſuavius guſtu · dignum
me mercatum eſt / Cum ſepe mihi admirationi queſitum eſt / Quid
apud maiores noſtros ſapientes viros conſtatum fuiſſet || intel-
ligebam abſque rei publice in primis ea ſatis ſuntque [illegible]
vero comminia eorum derogata et intollerabili [illegible] / eſt | potencia [illegible]

ad arma / p[ro]lia desiderari e[st] verum / p[ro] re p[ublica] gubernac[u]l[is]. Oportet igit[ur]
ab illis verbis actum e[st] et sapientissime ad illos tamen q[ua]m̄ vole
bat q[ui] alter[um] alt[er]e p[ro] superari no[n] posset.

Optimum p[re]cept[um] s[unt] s[e]c[un]d[u]s no[n] nu[m]q[uam] po[n]itur p[ro] indicativo
ut cum o[mn]ia velim nostras · volo · illud s[ci]l[icet] facias · facies ·
[...]a d[ic]ens · dixer[is] · scripsisses p[ro] scriberes · ista e[st] en[im] figura et elle
gans apud oratores meos e[st] iste est infinitiu[u]s ini[ti]u[m] no[n] nu[m]q[uam]
po[n]itur p[ro] suo p[ro]ncipio ut s[ci]l[icet] rei p[ro]fiteor amator rei p[ro]nunciat. Sic
est p[ro]s[ens] infinitiva po[n]itur p[ro] g[er]undiva ut volo te et me s[ci]l[icet]
accipis te athenis p[ro]fessum, et illud terrar[um] quod facere in[ter]ar
re[ce]te velim · quid velim ut facias / velim[us] ut amicos om[ne]s una
nimes s[unt] et concordes et dare l[itte]ras s[ci]l[icet] fe[ce]ru[n]t mitte[re] designat
una en[im] epistolam q[ua]n[do] q[ue] p[ro]nu[n]ciare p[ro]stare unas l[itte]ras duas. Duas
en[im] unius nuptie unius bige una mensa et duas mitto
ut do unas l[itte]ras binas t[e]rnas ut q[ua]ternas no[n] duas tres q[ua]tuor [...]

[...] more g[ra]ece atq[ue] obsequiosus e[ss]e co[m]placere s[ignifi]cat s[ci]l[icet] salue
ac vale licet alt[er] a salutando alt[er]a [...]rando utatur [...]
tu[m] s[unt] · p[ro] l[e]tus tu[m] eos addu[n]t s[ig]n[ifi]cat et salutem tu[m] in p[ri]ncipale
tu[m] d[e]fine dic[itur] q[ua]n[do] s[ci]l[icet] lucemus / ut salutes dicis vale et recipi dic sa
lute · iube capione salue · salutat caprio s[ci]l[icet] duas iubeo te
gaude[re] · gaude s[unt] est ipse figura e[st] ut dicit [...] e[st]
q[ua]n[do] sal[u]tat q[ui] sente ge[ri]t [...] e[st] s[unt] imp[er]ato · [...] imp[er]atore g[ra]ece
[...] / g[ra]ecit p[ro]c[ur]are · p[ro]ne s[ci]l[icet] est [...] m[ihi] q[uan]tum gaudijs
ut m[ihi] ambulatio s[unt] e[st] · d[ic]o ambulatio m[ihi] legend[o] gau
debis · d[ic]o leges gaudes m[ihi] c[e]nati q[ua]n[do] salutasti · d[ic]o cena
res et ita d[e] alijs u[er]bis / ita est missio facere ornate su[m]mu[m]
p[er] dimittere

s[ci]l[icet] d[ic]it missio [...] rem facis · dimitto [...]
et dimitt[er]e p[hiloso]phiam e[st] dimissus philosophiam / et q[uo]d reliquum e[st]
et q[uo]d restat / ponere id s[ignifi]cat / ut o[mn]ia tu et fortuna t[ib]i [...]
reliquum e[st] ut tu et laudabilit[er] viuas ita in dulgeas ipse
deinde mag[ist]r[o] d[ic]o / et s[ci]l[ice]t opera dare / ut nimio studio indulgeat

i nimis dormit / nimio cibo indulgeat i nimis comedit (et c.)
est sed pro ignoscere predicte verum dicit ut comparatum sit / vita
denique impersonalia ornate construitur cum casu scripti in persona
vere ut decet sperandum beandet cum velit precia quomodo per
dicere obire / mortem appetere / animam expirare / vita decedere ut
comprehende animam / quamvis verbis desinimentis vita migrare / vero deserere
vitam humanas sed punire / vivere vitam agere vita degere etate
et memoror habere verum / habes hic verum memoriam / teneas
habere verum memoriam / ut memoria habes de eo significato et
habere verum memorie / ut memoria habes de eo scripto / et denique
facere / ut cogitare in scriptis et memorie spectat / et denique
oblivisci voluptatis ut voluptatis me capit obliviscit sed sub
verum afficias vive construitur / ut afficias te voluptate i voluptate te
afficere / afficio te honore laudibus te laudo afficias te contra
i te vitupero hostes in iracia afficias i in iracia hostibus facias /
sit passivum verum construitur construitur ut afficias dolore i doleo affi
cias gaudeo i gaudeo / afficias verecundia i vereor et denique
vinea verum multum afficit i disponit ut monet vel

Ceterum preceptum meum adverbium et construitur dicens sine
orationes ponam quam consto oratio ipsa componat quomodo ipse
ut amplissimam in · t · c · dicendi facultatem ingenio
studio ac singularem consecuta est / Summa equidem mea et tota
mente per optatam letitiam maximam suscepit cum sit abangelo
filio dei scripturas imitatus est / Cum multa et varia ve
terum legisti volumina quibus de vivendi tam peritissimi magistris
Ego in una scilicet vera amoris magnitudo me hortatur / ut excel
lens familie tue dignitas et potestas spectate virtutis splendor et
contradictoris suavitate virtutis desiderium adiuste et teque iniciendi
desiderium te plurimum dixit incitare / cuius sit est ne minime
dissimulare / ut nulla ut sit apud suos amicos virtus est vel
nulla satis probata apud amicos sua vita clarere / quam orationis
obscuritas sit generata / Potest hic oratio carpere ab adverbio ut

ab apposito ubi est medium a nomine substantivo sumere principium ut mecum que
Graecis litteris tum comendo michi enim am ammirabilissimum maioris denique
virtutibus exornatum suscipias | vel Graecos aut eos quos bilingues
esse cognoverimus omnino videlicet verbis aliud autem exe
spectes apud me semper parum valere constituit / amabo te semper
atque summo opere diligam | videbis enim te michi satis videri cum tua
scripta ostendes / sed dolo cum in me esto negligentis appello / Sed tollere
deus ab illorum Graecorum genere peritus est ipse omnium conditor et bonorum
actorum largitor / unusquisque aptissime orthographia a posterioribus incipit,
ut nomine ad cognitionem accedere recusas inquit nisi quem in litteris
veras satis excluditur est, ... veram esse ad bene beneque vivendum
compendiosam viam Socrates inquit ut tales simus quales apud
alios videri velimus / Sic est possessor aut possessor locum
obtinet ut optimi viri divinae prudentis tuos consilium prestat
vera dignitas etc.

n Cum preceptum tam comparativos et superlativos et eos positivos orationi
apte in eas incipit et terminat ut magnum a te bene
tum suscepi . Nam maius [maius] magis officium prestare non po-
tueras . Maximum perfecto id tum gratia me obsequium fuerat ...
enim reputo gratissimum . At superlativo multo ubi longe aptissime
proponitur ut longe amantissimus meum consilio enim fortissimus / ago tibi
tam maiores gratias pro eo est comparativum constituitur et potius ut in
summa ceteris virtutibus multo preclarior est / et Socrates aliis philosophis
longe sapientior esset quod ipse pro ubi pro augmento significationem propone-
solet ne dum ... comparatio sed est ceteris dictionibus ut pro multa .
pro ornata . pro maiora . pro clariora . pro magna . quam cumulatissima .
quam amplissima . Cum tu extrema functus deberet cum idonea
se offerat facultas eos perfecto quam obedientes suscipias / Itaque
equum sit et pro honoribus pro bono sed illi videor solet ; perpulchra credo
dona gratis meis similiora etc.

d Enim propter alium in communicatione positi oratores plurimi
dilucidare videntur / ut superioribus etiam priscis temporibus
florente germania admodum augusto res publica per
optime efficiebatur. eius successoribus aliis successoribus dum bona
fecunde inter cives cum discordia crudelis consumere cepit
qua nimis in longum deducta omnis germanie potestas adeo
bissexta est passa decrementum / Romanis consulibus pauci annis
dominatoribus eorum potius nimia durante superbia et ambitione
imperandi cupiditas consolescere cepit. ipso auctore cicerone sapientia
quirendis magistratibus et consulibus ad ministrandi sufficiente
res publica ab decemporibus liberata est imperante octaviano cuncta
dei precepta duce christo corporis intercedente spiritu sancto adiuvante mi
sericordia faventibus celorum constellationibus omnibus et divinis facilis co
operantibus salutifera claritas luce diffinitis nobis exorta est
qua duce animas meas humane vite rectoribus constitutis etiam se
licitis conferre valeam certo honoris eius amplissimo largitore
qui ceteros adiuvanda petiit (ut recte id augere) sine consentit
studiosis equidem mortis sedulo labore vestro sancto quorum virtutibus
illustratis valeamus expungerari

Receptum videmus quod plerique casus temporales apud germanos
maticos in actis usitari in ablativo conveniunt abora
toribus pertractare. ut melius fiat ordinaria ut ego
enim multos annos cogitavi quam recte fieri possit ut omnes tempora
nostra principes et prelatos in mutuis odiis sunt et sub prelatibus
fratres indignos dimissis tanta erat amoris caritatis quin ut
omnibus corporis tam vilissimis fieret exemptis que magna sua potestate
infidas gentes atque barbaras in humanas obpugnare va
leat quam hominem cogitatio mea tam honesta et optata visa est
ut non desinerem dies noctesque animo revolvere, si tamen quid for
tasse huic rei commendabile valeat persistere) id enim si quis scitu
aut constitutum novero tamen vite commutatio ut mihi inde
molesta accidere non possit decrepitum in dies et singulis diebus

ut quottidie plerisque invenitur ut tua in dies crescat virtus
in dies honores sapiunt; stultorum honor in dies augetur infamia
poterat statim atque non temporali possit constare ut custos qui vere
diligit eorum animas etiam beatitudini consociat et quod ante munus
cepit strenuissimum et semper desideratum etc.

Videmus preterea si substantivis nominibus propriis ut appel-
lativis cuiusque generis sive locorum regionum animalium pro-
narum celestium ut terrestrium aut quorumque aliarum rerum
utendum sit, considerandum est in primis horum substantivorum natura vel
dimittas ut constantia, ut illis nominibus idoneas convenientes pro-
prias accomodatas et condignas adiectiones indagas. Ita etiam
substantivis in generis addamus suas adiectiones. Cum in M. T. C. summo
celebremus quidem oratore tanta dicendi exstiterit copia eloquentie
facultas, ingenii vero tanta eius constabat orationis divine ut
si ea natura nisi videatur tam acutum ingenium quos sive
in tanta memoria atque cunctis oratoribus omnia potuerat animo
prope memoria custodire verum per administrationem tractat etiam
eius Ciceronis sapientia summa in rebus per agendis consilium ad tribuendum
mente providere, oratione persuadere, auctoritate probare. Cum etiam
amicorum salutem fidelibus consulebat multorum de plenorie constans
consistebat honoribus virtutibus preditus familiaritate urbana bonos mirum
in modum diligebat. Omnia etiam ipsius Ciceronis in verum per compensa
prendebat, consponsa acute, quare de cepta liberat, perfecta diligit.
gubernata moderate, acta magnifice, sapienter administrata
esse constabat etc.

Videmus preterea quod si oratio crescat et augeatur dicendi
summum rerum atque nature dignitates. Ita ut quis in eodem
genere dignitatis prestat magis dignius antecesserunt ut nunc
et firma dies et noctes res 2a et adisse / honesta et propria
illud verum est dicendi aliud de mediate se conserendo sive enim in diversa
orationis parte quod ad diversa tempora ut ordine alio relata fuerit
non negamus magis digna posse ante facta ut vel in digeris

intercum agnitione primo desertum placita uos secunda uero turba
ad hostes peruenisset etc. (Unusquisque in agnitione sive multipli
catione orationis parte ipse maius et propinquius post pridem scilicet ut ex superiori nomi-
nato oratio secundo conduplicari et assurgere videatur ut nobili
et egregio magistro et illustri cum debet et ornatis et sue et parti-
cula ipse cum augetur vult oratio et extendi magis ac minui in nova
c — Et si quicunque in meo dicendi genere dictiones et orationes
congregat et aptissime oratio fuerit ipse quod ornate
proponitur ut in quantum est si et aucta et extensa

oratio ad honesta facit non est quod sufficiat. (Ad nos si tempora
[illegible] oratio ne imperfecta fieret.
ad diversas personas conversa. Sunt quoque oratio ex diversis verbis sive diversis orationibus
sive diversis sensibus quamquam non pluribus modis conduplicata videtur interpellata) ita
generatur doctrina ipse observare ut oppida, civitates, provincie, regna atque impe-
ria per optime gubernaret. Ego enim ipse per senectam amorem diligens sum
diversas doctrinas, virtutes et plurimum diligo, admiror atque observo. Vero hec
oratio multiplicatur sive diversas causas in vero propter dicamus enim opus est in
hac re et opus est in hiis rebus ad hanc rem, contra hac re quamvis
oratio non ponat opus ad actio causa sic pluribus in ab uno causa. Et dicamus
utraque virtute ad multam virtutem dicitur sive multa pecunie, multa
pecunia plura virtutum, plures virtutes quod amicus, quos amicus, quod res,
quas res quod causa, quod causa. Sic ergo diversimodo plurali dicimus ad multa pecuniam
possideas, multas pecunias plurima vincimus, plurimas vinces. Ita ergo
advocati inventa consueta pars et satis ut pars sapiens, prima sapientia
satis vini, sufficiens vinum satis vincimus, sufficientes vinces. Con-
siderandum sic hoc quod in duplicatione recepit tamen intercedit ut tam me
cum potius optimus tamen precio defensor tamen gubernator iustus inde per acquisitus.
Considerandum hoc est quod in tali multiplicatione ab honestate recedi quam
omnino non discedamus. Et si preterea aliorum magis locum preterea modos exempli
causa fuerimus aptissime nova gentilia poterimus adhibere quod nova
sive dicendorum que non habuit formas certas formari debet atque firmari sic
ipse auctoribus placet. Ita preferimus a propriis nominibus in sequentium vincere gentilia
derivata ut thebanus a thebano, thesalus ab hercule, platonicus a platone,
socraticus a socrate, planimus aptos et similia etc.

rationabiliter propter litteras proinde quo primo dimicatore et regum et
auctorum ad promptitudinem quandam faciunt ex quibus eadem virtutes modo
quomodo ipsas voces eliciet voleus ipsius at quae pronobis mea tum sum rara
vera ad expressionem similium quae venit ubi a ad aliquo adverbio copiosa sententia
tua et vehementi amore ubi grande oratio similiter ut nihilo exemplo tuo
plato divinus fidei amore plenus mea amicissimus eius dignitatis est magis
sua amicis quam sui imitatores / pro mea studiis diligens meritus sit
exaltant clamans ista at primo meus tuus suus ne me licet esse sit adversa a
tibi adversaria quam corporis substantia adiuvat ubi prestantia amplitudine ut dignitate
claritate ubi magis prompta orationis suaz reddere poterunt eas addi ut optima
omnium mea ergo te nostris omnis benivolentie quantus efficit perclarissime
tue morumque virtutes et amplissima tua in me merita beneficia merita im
pellunt ut mea eloquentia beneficiorum memoria mutuus officiis debe
at tueri de ex summa equidem illa tue liberalitatis amplitudo quam me
primum congregasti me ipso postulare vir ut nos pro meis res omnes sunt et
meipsum totum pro orbis tuus quomodo teneat exponere et licet tu quos
primus et possessivos vere sit una ipsa tibi vis toga et diversa
et primatum summe sunt possessiones ut mea atque et meus atque possessivus
eas duplice reportat ut mea filius atque sunt omnium una possessionis a filio
alteraz filii in unum considerandum tibi e quod illa prima in genus et alienum
quantum ut mea tua venit et ceterorum nostrorum / sua et considit et enim
pendenda mea presidio cuius pluribus Bolz est dea sui et cesaris mos
Suus mos et nos aliquis sui tibi filius heres testamento constituti est
Reperi est Senatus relatio oratio recepta ut quod misisti litteras admirationi
auditi fuerunt quod ante laboris expertas ad tempus se offerat splendidis-
sime susceptas quod existimas demosthenis orationem estimes est
Repertum est elatum et duo anteponenda pertinet precepti consilia ut tullius
in tusculanis Studio sapientie quod philosophia dicitur et in somnio Scipionis
Consilia coetusque hominum iure sociati quae civitates appellantur et ex illis
sempiternis ignibus quae vos sidera et stellas nuncupatis et illud
palustre et locum in arce quam tulianum appellant verbis in stratis constitutis
et quamquam sunt vires prodit ex verbis pellitur sunt quibus et communi ex
innatis et sua dedecorat plerumque quo velim ad eos genus et quod sequitur
Sic est verum est per ut tullius de officiis libro ad officiorum precepta
tradenda ea virgilius tenera verborum quod statuis vera et et ceterorum

mandus post quos quos fuerat deinceps quedam spectabile an, eum
grande sit nobis pro Werr, proposito ut placeret quos scripsit fabulas
sed quos credi esse quas non sit ne impone Considerandum denique est et
primo in ea id in me te sed cum ut publice afferamus in quibus cartagi
ne magna parentes communes leges atque coegit / omnes summos
bellorum duces laude gloriaque incessit Et loquitur tullius de officiis pub
licum ciceronem eum quem primus appellatus est afferamus utrumque a clarissimo
quoque id quod non oportet in me te cum ante se vero ut oro interpretatur
ut genus diligo qui pari ac studio viventi Platone in primis lau
dat omnis an vero dumtaxat cognitos cum alios dulcis apparent Tepi
est primo germanum sit admodum sed quinquagenarium in fondis quod in fondis quod
quaerit in fondis vivit in utriusque ubicumque in variis luxuriosus cum quem orationis
preciosum a clarissimis magnum et in certis et nobilissimis ut in mamolestia
Ad eos
e scenade eques aio liquere quamvis indicant ut supra dictum est
ymes tri orationem genere que addit magnitudinem vel et mundo et sane
et vete id ut vite fortis pre publica omnia addidit proxima et quod ingenue
Vindem preposito et clarissimis tua pietate ad animum meas animo
ad gemmae providissime orationis valeamus ut Dominico ipsius magis
erectus amore insignes virtutes atque ipse multa et magis suis beneficia
eum plurimum diligo sic enim oro sic potest interpretari pro clarissima sibi
ego animo ipse magnum erectus amore quem servientissimum esse cognovi
Indagine ipse eius insignes virtutes quas celebremus equidem et eius ipsas
in eo ipsas Indagine eos sua gratia me beneficia quam ab eo multa et magis
exceptis eum perfecto mirifice diligo Gutta ita oro ad maiora cuiusque
precare sue multa pergerent non in mundo ipsius bonum scripsit omne suisse
abitrari et clarissimus animus sic potest interpretari eum illius maxima
existimo esse eam publicam se omne propterea persisterent qualemcumque eos publicae sunt
nichil esse desideraret Itaque beneficia multa preterea sue gaudet quorum
certo inimicus omnium ime debebat Iset quod corporis salute est per pessimam
quae qui ius alius publicus esset sustinere Nos in mundo omnes cautione
ipsius bonorum vivendi et optimum iudicare gradiens semper in interpretari
de orationem per ita clarissime tot tanti tot infinite sed puncto sed ut a
in alia gloria ut in quis ex libris nimia pompilius romanorum rex officias
suos illius sacras publicae exhibunt gubernatores enim romane adiungi in primis
tot quod suos omnibus beneficia gaudet quod romana romanorum precia in moles Non
[illegible] esse tamen ut

Cedemus preceptis et propriis meis dicendi spatio in
orbis eorum tempora atque castris et in primo et in medio
et in fine orationis collocatis ornate eligatur quod orationem generare rarius
ut scripturus sit ad te laus i. sibi debes tu ad edes meas
itineris es : i. nec debes Cicero e athenas profecturus i. debet
consilia vel in tempore traiecturus e id est debet navigare
Cum in suis aut e mittendis non e i. multandum non debet
fontes accusandi sunt i. accusari debet vince placeo i cavere
tradendus est i. in immunda gaudendus ita est nobilis
et improprie per optime ponitur ut in meipsum a me postulati
cuiuspiam permanenda e et plurimum increpanda eorum intellexi
Est enim ne forte nescias illa nota pollicitus cantila seu meus
simile quod nunc diffusum et dissipatum e mecum quam contraxi
et ad arte aliquam redactum Super dicte ad te ventures
quod plurima tecum advenisset meum quamdiutate praeceptum commemorabo vituperanda quod a te ut scribis tibi delata est
quod ullo meo questiam parte sint attingenda Quod Dionisium
inter viros omnibus quod in qualitate esse fateor meas officiis
suscepertinum complectendum Cum tecum anima esse mittere velim
Ita an mittis acerbissimis molestiis affecto ac etiam maioribus afficiendo maxime ipse adiuncto sunt iustum esse iudicarem ut mutuis sibi officiis responderem Nunquam enim nimis
contristasset si meam debitam sed opera ut pater denegasse itaque
Dionisium ipsum summa quidem vox Mea fide suscepi defendendum etc.

Et sicut a propriis orationis incipitur et mea quamdiu ipse
valeat detraxi Ita etiam per propria orationis ampliatur et
eorum sunt breviter complectitur exemplum scipio affirmans
romanus qui accitus urbem romanam ab ab oratoribus oppressam in pristina libertate vendicavit etc.

Hec quidem oratio a principiis sic amplifficatur superius afferencia
amore rerum pro conservande rectemontex mortalis una
omnium senatorum voce atque sensu consul recatus temeritate cum
delet ytalia desperate profugavit cartaginienses minus per
maxima crevit innumera romanos molestissime desti-
tigate superavit et romam acerbissima bellorum acerbitate
oppressam ab barbarorum obsidione liberavit et in pessima
liberalitatis dignitate vendicavit Exemplum
ubi oratio inter principiis augmentatur valeque me quidem
intelligens atque prudens sapiens amicus consulens succurrens fa-
uens gratificans et benefaciens cuius fides virtus et amici-
tia iam diu multis annis adversa experta cognita est et
explorata cum ad te perfectus ut tibi tota tuo iudicio ra-
nes eius sit declaratur ordinatur et emendatur te rogo
ut tua cum benignitate ad hortandum defendendum que
recipias Ita est per compendia oratio amplifficatur et suprema
Exemplum quod a preceptoribus nobis est data oratio con-
dendi intelligendi distendi scribendi agendi et co-
mendandi etc.
Hec igitur diligencius nobis ad adtendendum ut consulendo
atque imitando more ipsis oratoribus cumulate satis fiat
ut qui hec a nobis sic actum et resultatum esse intelligat sed
optimum cognitum factum atque resultatum esse ~~intelligat~~ diiudicet etc.

Sequitur decimum septimum preceptum etc.

xviij precepta de adubijs q sit velud ad vnam vocis inter cum
in capite medio atq oros calce gsuend por. ty
ipse vos feceria oros coronat sub fabius maximus an alias fortit
atq animose pugnauit Marcus claro cipione familiaritate utit
Clementissimus cesar quamit ignoscebat Sic igitur vos et pri
pris cirndoq temp in media oroe ceterota tractatis idonea quid
adubia gpto gpatim portum ad suplatum gradus adimpoerf
gresto gmodissima oros efficies et oros ipsius summam reddis
clariore extra magis C. usq ad adolescentia accuratissime ad-
vites q reos honos ipsos proximum pstantes effica solocat
et ut magno aio in sequentis ptum sperans romana re
p. alpu [illegible] se gubernaturos pnotauit egregias bonas
arum disciplinas eas ea qbus omnes atq pniuic p optime
gubernaret Statuit ego suas illas ab eo ac patris obser
vadas atq stupe celebradas Cum eo studio vigilanciaq
qd ceteri insudaret tanta sibi ornamenta nactus e qd ipse summus
orato sitq romana re p. prestantissime gubernauit multa
eos libros solumina ceteros futuros hominibus condicendis quo-
dissime despobat non qz sua tm in mortali diuinitus gne
daret Sic eos p tria adubia oro gmodissime applifficat
ut dd^c caute et prudenter liberaliter atq magnifice q sit trabunsi
nec cum accuratiq virilis vel gmodius fieri potuisset tu cum
qd pacissime [illegible] atq in [illegible] oia gubnasti ut
aliquid eos sit [illegible] ammi vehementia adiobunt expli
camus ut dd^c te eos atq eos exoro De me et in antea [illegible]
[illegible] ut ex me gnuoro. Aliquid eos adiectum oro in
abno caro loco adubij pon dic aliquid magna ad animi ad
altius rei vehementia ipsa importat extra M. C. usq ad
adolescentia ad egregias litteras et arum disciplinas exeat
desiderii animo gpcauit magne sperans amplissimas quo
Dicitas accuratissimo ingenio se gsecutus Ita cum ips sperans
studijs assidua cura diligentia mancipatus qd ipse tam summa

studiorum ornamenta Lectura fuerit exercitatione perfectus:
ut veteres oratores omnes virtute longe superaret Sed autem
quid tu quod est meritum defensio velim commonstrare cum
satis arbitror signa et notas ostenderimus locorum quibus contra
esse ipsa sederet et id quod velit parvo labore nullo errore invenire
meat sum namque qui docta dicunt tu ad extremum ipse se comprehendit
suis communibus in multa accipiendo in veniunt non solum Non modo cum
qui ea non valet ipse dissolvere sed eis quibus ante exorsa et
porigit detecta statim recipiat etc.
Consuevere tamen non nulla admira specialiter orationi exornare
sicut tu et tu Illa refert ut tu tu simul et tu duplicatur Illa tu
causa ut geminatio ut intelligentia clariore dicere ut ne
fieret ut temporum ordine ad dignitatem verborum Tu vero alternatim ad
verborum numero nota ad temporum perscribere importat Ex tua tu vero
in me amore summo tu beneficio fecit sum tui semper memoria
pro me feram tu mutuus meus nos amore tu rei publice tam
perpetua verborum omnium forte. Devicti sumus Tu olim in patre
te pietate in signum animadverterimus tu in patria ubertate
tu in plenum per gloriosa maiores nobis non minori studio
sed etiam maiori futuros speramus Tu vita pro mea salute tu
opes meos offendere non dubitabo Nam tu geminatio in eadem
ut diversis orationibus geminatio sive dictaz designat ut acres
~~geminatur~~ tu una tu consuetudine ad omnes res honestas
clamato studio rapiebatur Preterea hec duo orationes reddunt per ue
nusta sed in invicem correspondentia quorum alterum est non solum non modo
non tamen alterum est sed etiam Nam tua Nam quod ut hec res non
solum grata est sed etiam tua per Iocunda Marcum anthonium
non modo Ciceronis inimicum sed ~~pertinacem~~ Nam eis tamen
pretio hostis in vestissimis etc. certo ne dico ingenio sed et
virtute valebat plurimum Similiter tantisper quod valeo tandem
Et dico quod valeo donec optime correspondet ut tantisper
te diu meum volo dico quod te dignum est facies Ego tantisper

magis voluptate afficior dum apud te sum
Reliquum est duo nova superlative precedere adverbia sunt adverbiis relinquuntur
ut magnopere opere, i. magnopere, compluralde. Et maximo opere
pro maximopere, i. plurimum. Maximum in modum, i. maximè. Amore in
modum, i. maximum. Ex absolutis cum praepositionibus facta sunt habent adverbiorum
ordinem ut in primis, i. imprimis, ut primum et perfectum, ut dicendo oratores
in primis sapientes, id est eruditi. Et si plura ordine quodam velis
commemorare, primo loco ponatur primum ut imprimis, 2º loco ponatur
deinde, 3º loco, id est praeterea, 4ᵗᵒ loco, id est in calce orationis ponatur
extremo, id est postremum, id est facta. Exemplum: Tria sunt quae me magna
voluptate afficiunt: primum quod optimum amicum nactus sum; deinde
quod summa tua erga me saepe offertur benivolentia; postremum
quod te in incolumem et liberalissimum comperi. Etiam illud
adverbium ad primum compluralde recte ponitur cum nominibus, ut vir ap-
prime nobilis, id est apprime, id est valde. Ista denique adverbia precedere
quod primum et confestim sunt pro cito sunt, et postridie, i. postea die.
Praeterea adverbia in [illegible] ornate ponuntur ut cives vestri
belli domi. Et in [illegible] ut saepe consulto quod plurimo meo merito ama-
bo medius fidius, velle oppido illico sedulo pro certo demum et
in vol ut dum noctu nec illud praeterea adverbium quod ad posteriori
loco usque id est quoad ut in urbe velim quaestus quo ad te eadem et

verum praeceptum. Et si conjunctiones in meo dicendi genere
dictiones et orationes coniungat et complectitur orationis satis
ipse tamen quod ornate ponuntur ut ille conjunctiones cum si et
aut, et consequentes. Exemplum: omnia cum honesta faciamus nihil est quod fortunam
Ut nos si tempestive accessissemus omnia nunc confecta forent
et ceteris et ceterae et saepe etiam Ut in laudibus atque virtutibus
ab his conjunctionibus orationes caput sumpserint sic est quod conjunc-
tiones adiungantur et ponuntur ut quamvis quamquam et si tamen et si
licet est si Ut et si conformes est orationes multiplicanda sunt ex
conjunctionibus adverbiis sic de relativis dictum est. Praeterea hec

uecs quistiones cum aut z uero ecto ochē se gestād sit est
ta z q ut ta cerca m patria ē q ta uita ioconda sitea
sic quinto s z etc z s sic est sers gestād ut uiteat torq
sicas s z mo es carissimus
c Termino nono precepto Circa personas persones q que gesse-
rent personam p' pond' sz. In. sub. ad. apud. ypt. cont.
pp. ex. ob. et contes personas Exemplum orbis rebus
honestas apprime placissimo est qui non dominia sub pote-
sit constituta, ut itaque ad urbe p. accessit porte in portes ac-
cebant / omnes que hostes in publice ... mee libertati defensi
one sunt in sestissima urea prudentia initio ta nec difficile
ē q no liber sunt suscepta meis exagere pero omne subactum est
Cumlom obcanq multas generationes suscepi rage absque ... recepta
sto Idem intelligend de quibus ad nos ordinis sz declin Deinde
Demagis et item Preterea ... intera ut tua dest eat
anca ne q deinceps ampria Consueuit aut acco hac ... eu
time abiuro qui p'pone ut quod persona adquo c ... male compara-
ta eu feasse abutor iste tu modo ... abolent qui nos
diraq meam tanta fecit nobiscum uobiscum / Sicut hac ... de
nos p' pone ut in 2° ad herenium eu inquit ... eius
ca res sit status ex rei qua deagi pot c ... item amo ups de
cessit / ... itaque persones ut ad ... z sub ... collocat et p
ornate ut ornatissime in loco magistris adres ... decausis
iste z ordo ut magna ... publice diligentia / magna ...
pietas incredibili in omni tempore observatio / ... in ...
tes liberalitas / Et meam s ... ut magna rei
publice diligentia in maxima scelerato ... flagicia ...
iste est persones p' z p quz excellencia importat sit cesar
per certos tempore belli rebus claret ut preterea ... / Conside-
rabi sit eam ... personam qui aliquis mutat ut prior z
deprior ... z ... / Aliquo est amplificat ut oro
et ... z ... / ... z ... / Sic est expect
z pond' p a ... ab. ut audiui ex maioribus meis ...

hec per ius l lucro optere i arte Sic est pro pos p in ut
sm ut tribunali, pectoribus et sm voces, pungeris tarditate,
vocali gravia. Et sic ipse clam utuntur padnis ut ipse
tn oratores ea ipsorum pecieque acceperunt sed ingeniis abusi post ipsa
mi sed actio post donatam, ut clam me ipsos e i me nescietem,
precor coram ad arcem impone sublata e ipso si tu arcem i volens
sublata dicam adorna et valet sic [illegible] ut apud ciceronem
cupio tecum coram (presencialiter) istam et coram te ad loquar etc.

Iocosissimum preceptum Circa in elocutione que et magis orationes pre-
valeat tractam aliquid tu ad a magna leticia celestia
admiracionem in dignacionem sperum timorem a alias animi
passiones secundum volumus eas in mea ducendi vocem ponimus, exemplum vestre
bonitatis bone igitur clementiam tuam imploramus. Tantas igitur
tandem acerbissimas atque intollerabiles bellorum calamitates cotidie
sustinemus. Vacui quod infelici stellarum constellatione nati sumus,
si tot grandibus molestiis debemus ipse [illegible]. Sed igitur benigne
nissime deus tua denique clementia qui vos [illegible] tue misericordie
bonitate summis precibus obsecramus, ut a ceptorum igitur
malorum inquinatos nos liberes et in tranquilla statum condicione
confirmes etc.

Iocosissimum primum preceptum sic in mediocri figura vel
postea videtur et inornata queat sufficere de hoc vero
generibus illa exornacione ita in genus figura sive in laude
sive in vituperio usitet oratio. Et ab ornatum iniciis formatur, atque est
exponendo tullius inquit eos qui a minima forma sunt ea postea
colloquuntur vis omnis subito quod postulat ut eorum expectacioni
quod audiunt ipsi celerrime succurrat. Quare primum oratio apta
atque ornata et intus pregnans collocetur postea vero paulatim
crescat quia male vero se habet quia non statim ut dum cepta e
melior fieri videtur, exemplum de primo genere pompeius omnium romanorum
tam a nobis quam tu julio princeps fuit. Exemplum de 2o genere ut
omnium imperatorum in rebus pacis et bella maxime rerum gestis glo-
riam gallus antecessit etc. Causa tu e ut ad inducendo

In Namen des herren amen [illegible] kunt sye aller mengclich [illegible] des an
[illegible] nach cristus geburt tusent vierhundert fünfzig und fünf [illegible]
[illegible] vatters und herren Sabelius des [illegible] in [illegible]

gewalt ein offner vnd geswoꝛner Notarij bÿ allen vnd yeglichem obgeschr...wen
mit sampt den obgenanten zügen persönlich gewesen byn Solichs orth also
n vnd gehört hab So hab ich dis
... dissen Instrument durch einen

= obge[illegible]lnen dingen harzu sunderlich berufft vnd erfordert /